

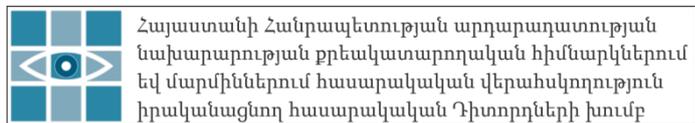
ՀՀ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒՄ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԻՏՈՐԴՆԵՐԻ ԽՈՒՄԲ

ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական
հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն
իրականացնող հասարակական դիտորդների խմբի 2020
թվականի գործունեության

Հաշվետվություն

/տարեկան/

Հայաստան 2021

2020. -ի ընթացքում ՀՀ Արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում մշտադիտարկում են իրականացրել՝ Արա Ղարազոզյանը, Արայիկ Զալյանը, Զարուհի Հովհաննիսյանը, Հասմիկ Հարությունյանը, Ռուբեն Սարգսյանը, Օֆելյա Զալյանը, Լուիզա Վարդանյանը, Նարե Հովհաննիսյանը, Հայկ հակոբյանը, Անահիտ Մկրտչյանը, Նարինե Շելելենկյանը, Տիգրան Դովլաթյանը, Սիրանուշ Դավթյանը, Անուշ Դանոյանը:

Ձեկույցի հեղինակներ՝ Արայիկ Զալյան, Արման Սահակյան, Հասմիկ Հարությունյան, Ռոբերտ Ռևազյան, Օֆելյա Զալյան, Հայկ Հակոբյան, Նարե Հովհաննիսյան, Լուիզա Վարդանյան, Զարուհի Հովհաննիսյան, Դավիթ Միմոնյան:

Սույն հաշվետվությունում տեղ գտած տեսակետների և վերլուծությունների հեղինակը ՀՀ Արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբն է, և նյութի բովանդակության համար պատասխանատու է միայն Դիտորդների խումբը: Դրանք արտահայտում են հեղինակների կարծիքը և հաստատված չեն Բաց հասարակության հիմնադրամներ-Հայաստանի (ԲՀՀ-Հայաստան) կամ խորհրդի կողմից, հետևաբար չեն ներկայացնում ԲՀՀ-Հայաստանի դիրքորոշումներն ու տեսակետները: Սույն հաշվետվության բովանդակությունը կարող է չհամընկնել ԲՀՀ-Հայաստանի տեսակետներին:

Սույն հաշվետվության թողարկումը հնարավոր է դարձել Բաց հասարակության հիմնադրամներ- Հայաստանի ֆինանսական օժանդակության շնորհիվ՝ «Իրավունք և քրեական արդարադատություն» ծրագրի շրջանակում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....

ԱՄՓՈՓՈՄ.....

1.ՊԱՀՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ (2020 թվական).....

2.ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ 2020 թ.-ի ԳՆՈՒՄՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱԿՆԱՐԿ.....

3. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԵՏ ԿԱՊԸ.....

4.ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ.....

5.ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ.....

6.ՄԱՀՎԱՆ, ԻՆՔՆԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՅԱԴՈՒԼԻ ԴԵՊՔԵՐԸ ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ.....

7.ԻՆՔՆԱՎՆԱՍՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՅԱԴՈՒԼԻ ԴԵՊՔԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.....

8.ԿԱՆԱՆՑ ԵՎ ԱՆՉԱՓԱՀԱՄՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ «ԱԲՈՎՅԱՆ» ՔԿՀ-ՈՒՄ.....

9.ԽՏՐԱԿԱՆ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԱԶԱՏԱԶՐԿՎԱԾ ԼԳՏ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ.....

10.ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՆԹԱՄՇԱԿՈՒՅԹ.....

11.ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԱՅԼ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ.....

12.ԿՈՐՈՆԱՎԻՐՈՒՄ (ՔՈՎԻԴ-19) .....

13.ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐ, ՎԱՏ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔ ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ.....

14ՄՆՆԴԻ ՀԱՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՈՐԱԿԸ.....

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱՀԿ	Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն
ԲՀՀ-Հայաստան	Բաց հասարակության հիմնադրամներ – Հայաստան
ԴՀ	Դատապարտյալների հիվանդանոց
ԵԽ	Եվրոպայի խորհուրդ
ԹՆՕ	Թմրամիջոցների ներերակային օգտագործող
ԼԳԲՏԻ	Լեսբի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանսգենդեր, ինտերսեքս
ԽԿԿ	Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտե (Խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտե)
Խումբ/ Դիտորդների խումբ	Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբ
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՀ ԱՆ	ՀՀ արդարադատության նախարարություն
ՀՀ ԱՆ ՔԿՎ	ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչություն
ՁԻԱՀ	Ձեռքբերովի իմունային անբավարարության համախտանիշ
ՁՊՎ	Ձերբակալված անձանց պահելու վայր
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ՄԻԱՎ	Մարդու իմունային անբավարարության վիրուս
ՄԻԵԴ	Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան

ՔԿՀ

Քրեակատարողական հիմնարկ

ՔԿՕ

Քրեակատարողական օրենսգիրք

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն հաշվետվության մեջ ներկայացվում են Հայաստանի Հանրապետության (ՀՀ) արդարադատության նախարարության (ԱՆ) քրեակատարողական հիմնարկներում (ՔԿՀ) և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խմբի (Խումբ) մշտադիտարկման արդյունքները:

Հաշվետվությունում 2020 թ.-ի ընթացքում ՔՀԿ-ներում արձանագրված փաստերը ներկայացված և վերլուծված են ներպետական իրավական նորմերի, միջազգային չափանիշների և ՀՀ միջազգային պարտավորությունների համատեքստում:

Հաշվետվության մեջ ամփոփ ներկայացված են դիտարկման արդյունքները, առանձին-առանձին նկարագրված են առավել տարածված խնդիրները, խնդիրը կարգավորելուն միտված Խմբի ձեռնարկած գործողությունները, դրանց վերաբերյալ ՀՀ պատկան մարմիններին Խմբի կողմից ուղարկված գրությունները և այդ մարմինների պատասխանները, ինչպես նաև Խմբի գնահատականը: Իրավիճակն ավելի պատկերավոր փոխանցելու նպատակով որոշ թվային տվյալներ ներկայացված են գրաֆիկներով և աղյուսակներով: Նույն նպատակով Խմբի դիտարկումները, գնահատականներն ուղեկցվում են նկարներով:

Հաշվետվության մեջ ներառված տեղեկությունները հավաքագրվել են Խմբի կողմից ՔԿՀ-ներ կատարած այցելությունների, ազատությունից զրկված անձանցից ստացված ահազանգերի, նրանց հետ ունեցած առանձնազրույցների, հարցազրույցների, ՔԿՀ աշխատակիցների հետ զրույցների, ՔԿՀ գրանցամատյանների ուսումնասիրության միջոցով: Հաշվետվության համար տեղեկատվության աղբյուր են եղել նաև ՀՀ պատկան մարմինների մեկնաբանությունները և տեղեկությունները, ինչպես նաև միջազգային և ներպետական իրավական նորմերը, հայեցակարգերը, օրենքները, ՀՀ կառավարության որոշումները:

2020 թ.-ի ընթացքում մշտադիտարկվել են ՀՀ ԱՆ 12 ՔԿՀ-ները, մասնավորապես ազատությունից զրկված անձանց առողջության պահպանման, պահման պայմանների, սննդի կազմակերպման, ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ վերաբերմունքի, խոցելի խմբերի նկատմամբ վերաբերմունքի համատեքստերը:

Վերլուծվել է նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի արդյունավետությունը, գնահատվել են այդ ոլորտին վերաբերող նախատեսվող օրենսդրական բարեփոխումները:

Հաշվետվության մեջ ներառված են նաև պաշտոնական տվյալներ ՔԿՀ-ներում արձանագրված մահվան, ինքնասպանության, ինքնավնասման և հացադուլի դեպքերի, տույժերի և հատուկ միջոցների կիրառման վերաբերյալ:

Հաշվետվությունն եզրափակվում է «Առաջարկություններ» բաժնով, որը ներառում է արձանագրված խնդիրների լուծման առաջարկություններ՝ ուղղված ինչպես իրավաստեղծ, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայի թերությունների և բացթողումների վերացմանը և ընդհանուր ոլորտի բարեփոխմանը:

Հաշվետվության մեջ Խմբի կողմից ՀՀ պատկան մարմիններին առանձին դատապարտյալների և/կամ կալանավորված անձանց վերաբերյալ գրությունների բովանդակությունը ներկայացնելիս Խումբը, հավատարիմ լինելով անձնական տվյալների գաղտնիության պահպանման սկզբունքին, չի հրապարակում այդ անձանց նույնականացնող տեղեկությունները՝ օգտագործելով միայն սկզբնատառերը: Բացառություն են կազմում միայն քաղաքական բարձր հնչեղություն ստացած դեպքերը, որոնք լայնորեն լուսաբանվել են զանգվածային լրատվության միջոցներով:

Հաշվետվության մեջ օգտագործված է «խոցելի խմբեր» եզրույթը, որի բացատրությունները ներկայացնում ենք հաջորդիվ.

- **խոցելի խմբեր**, այս եզրույթով սահմանվել են հատուկ կարիքներ ունեցող անձինք, այն է՝ հատուկ բժշկական օգնություն և/կամ խնամք պահանջող (հոգեկան առողջության խնդիրներ, հաշմանդամություն ունեցող, տուբերկուլյոզով հիվանդ, ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ով ապրող) անձինք, ԼԳԲՏԻ (լեսբի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանսգենդեր, ինտերսեքս), «քրեական» օրենքների չենթարկվող կամ դրանք խախտած և որոշակի հանցագործություն կատարած անձինք:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

2020 թվականին Դիտորդների խմբի գործառույթներն իրականացվել են որոշ առանձնահատկություններով՝ պայմանավորված տարվա առաջին կեսին երկրում հաստատված արտակարգ և երկրորդ կեսին՝ ռազմական դրությամբ:

2020 թվականի մարտ ամսից ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունում տարածված նոր տիպի կորոնավիրուսային հիվանդության դեմ պայքարի շրջանակներում առանձնակի ուշադրության արժանացավ նաև ազատությունից զրկված անձանց ու վերջիններիս շրջանում հիվանդության տարածման կանխարգելման գրագետ միջոցառումների հարցը:

Պայմանավորված կորոնավիրուսային հիվանդության տարածման և փոխանցման ռիսկերով և սկզբնական շրջանում անհրաժեշտ կանխարգելիչ միջոցառումների ադապտացմամբ՝ հաշվետու տարում դիտորդների այցերը քրեակատարողական հիմնարկներ եղել են փոքր-ինչ ավելի սակավ, քան նախորդ տարիներին:

Այնուհանդերձ, ստացված ահազանգերը, իրականացված այցելություններն ու ոլորտային ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս վեր հանել քրեակատարողական ոլորտի հիմնական խնդիրներն ու ձեռքբերումները հաշվետու տարվա համար:

Նախ պետք է նշենք, որ 2020թ-ի ընթացքում Խումբը ստացել է թվով ընդհանուր 38 ահազանգ, ինչը նախորդ տարիների համեմատությամբ ավելի փոքր թիվ է կազմում¹: Որպես արձանագրված խնդրի պատճառներ դիտարկվում են՝ տարեսկզբից երկրում տարածված նոր կորոնավիրուսային վարակի առկայությամբ, ինչպես նաև՝ տարվա երկրորդ կեսից Արցախում սկսված 44-օրյա պատերազմական և հետպատերազմական դրությամբ: Վերը նշված երկու գործոնները նպաստել են ազատազրկված անձանց շրջանում ահազանգեր անելու պասիվ վիճակին: Որպես հիշեցում նշենք նաև, որ ամիսներ շարունակ ՀՀ ԱՆ

---

¹<http://pmg.am/hy/library/annual-reports>

քրեակատարողական հիմնարկներում այցելությունները խիստ վերահսկողության տակ էին, երկրում հայտատարված կարանտինի պատճառով:

Ստացված ահազանգերը հիմնականում վերաբերել են ազատազրկված անձանց առողջական վիճակին ու տրամադրվող բուժօգնությանը:

Ստացված ահազանգերի հիման վրա, ինչպես նաև տարեկան պլանային այցերի շրջանակներում, Խումբը հաշվետու տարում կատարել է թվով 36 այցելություն ՀՀ ԱՆ տարբեր քրեակատարողական հիմնարկներ:

Ստացված ահազանգերի և կատարված այցերի արդյունքում Խումբը պատրաստել է և պետական տարբեր մարմիններ ուղարկել է թվով 78 գրություն, որոնց մեջ գերակշիռ մասը սակայն ուղղված է եղել ՀՀ Արդարադատության նախարարությանը: Ներկայացված գրությունները ըստ բնույթի ունեն հետևյալ պատկերը՝ դիմումներ՝ 16, ընթացիկ հաշվետվություններ՝ 19, հրատապ հաշվետվություններ՝ 2, Խմբին ուղղված գրություններին պատասխանվել են թվով 6, Օրենդրական առաջարկներ՝ թվով 7, տարբեր ուսումնասիրություններ կատարելու նպատակով արված հարցումներ՝ 26, մեկական եղել են հետազոտություն և հանցագործության մասին հաղորդում:

Ստացված ահազանգերի և գրությունների մեջ բուժապասարկման հարցի գերակշիռ թիվ կազմելը խոսում է այն մասին, որ չնայած ոլորտում իրականացված փոփոխություններին և որոշակի կայունացմանը, հարցը դեռևս շարունակում է մնալ առավել մտահոգողներից մեկը: Մինևույն ժամանակ պետք է նշել, որ Քրեակատարողական բժշկության կենտրոն ՊՈԱԿ-ի ստեղծմամբ արդեն իսկ նախադրյալներ են դրվել ազատազրկված անձանց բուժօգնության արագ և արդյունավետ կազմակերպման համար:

Խմբի այցերն ու ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ ոլորտի երկար տարիներ խնդրահարույց համարվող խնդիրներից մեկը՝ այն է որակյալ սննդի ապահովումը, վերջապես լուծված է: Մասնավորապես, դիտորդները արձանագրում են, որ մասնավոր ընկերության կողմից բոլոր հիմնարկներում սննդի մատակարարման ծրագիրը հաջողությամբ է պսակվել: Ինչի արդյունքում ազատազրկված անձանց տրամադրվող սնունդը բարձր է գնահատվում ինչպես բազմազանության, այնպես էլ սննդարարության համատեքստում:

Մինևույն ժամանակ, սակայն, դեռևս առկա են ոլորտներ, որտեղ շարունակում են տարիներ շարունակ բարձրաձայնված խնդիրները մնալ արդիական:

Չնայած 2018 թվականից հետո ՀՀ իշխանությունները քաղաքական կամք են ցուցաբերել, պայքարել փակ հաստատություններում կոռուպցիոն ռիսկերի ու քրեական ենթամշակույթի դեմ, այնուհանդերձ այս խնդիրները դեռևս ամբողջությամբ վերացված չեն: Նշենք, որ քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի կրողների շրջանում տեղի են ունեցել ֆորմալ բնույթի փոփոխություններ, որոնք կապված էին քրեական ենթամշակույթի դրսևորումները քրեականացնելու հետ: Քրեական

հեղինակությունների աստիճանակարգում գտնվող անձանց շրջանում ներքին պայմանավորվածությունների արդյունքում փոփոխվել են որոշ վարքագծեր, դրսևորումներ, սակայն, բուն ենթամշակույթը պահպանվել է, որն էլ պատճառ է հանդիսանում վերհանված խնդիրների միայն մասնակի լուծման: Այդուհանդերձ, թեև ՔԿՀ-ներում հիմնականում ժխտում են քրեական ենթամշակույթի առկայության մասին, սակայն դրա արտահայտման շոշափելի հանգույցներ դեռ գործում են, ինչի մասին խոսվում է սույն հաշվետվության քրեական ենթամշակույթի վերաբերյալ բաժնում: Խումբը արձանագրել է, որ ի տարբերություն նախորդ տարիների, նկատելի են փոփոխություններ, սակայն քրեական ենթամշակույթին բնորոշ դրսևորումները շարունակում են գործել բանտերում:

Նմանապես, դեռևս խնդրահարույց է քրեակատարողական հիմնարկներում ազատազրկված անձանց պահման պայմանների հարցը: Այս առնչությամբ դիտորդները այցերի արդյունքում արձանագրում են ազատությունից զրկված անձանց պահման ոչ բավարար պայմաններ՝ կապված սանիտարահիգիենիկ պահանջների ապահովման պայմանների և օդափոխության համակարգերի բացակայության, խոնավության բարձր աստիճանի, ջեռուցման, հիգիենայի պահպանման և ջրամատակարարման հարցերի հետ:

Խումբը մշտապես, ինչպես տարեկան զեկույցներում, այնպես էլ առանձին հրապարակումներով ուշադրություն է դարձրել խոցելի խմբերին՝ կանայք և անչափահասներ, ինքնամեկուսացված և ԼԳԲՏ անձինք:

Նախ պետք է նշել, որ վերջին տարիների համեմատությամբ կտրուկ նվազել է կին ազատազրկվածների թիվը, ինչը ողջունելի փոփոխություն է: Սակայն վերջիններիս պայմանները, կապված սեռով պայմանավորված առանձնահատկությունների հետ, շարունակում են մնալ մտահոգիչ: Նման մտահոգության տեղիք է տալիս հատկապես մեկուսարանային մասնաշենքը, ինչը շարունակում է մնալ խոնավ և ոչ բարվոք վիճակում: Կանանց համար նախատեսված «Աբովյան» ՔԿՀ-ն պահման պայմանների, հիգիենայի և խնամքի տեսանկյունից շարունակում է մնալ չհարմարեցված հղի կանանց և մինչև 3 տարեկան երեխաների համար բավարար հնարավորություններ ապահովելու տեսանկյունից:

Հաշվետու տարվա համար մտահոգիչ է շարունակում մնալ նաև ԼԳԲՏ անձանց վիճակն ու վերջիններիս նկատմամբ գործող խտրական մոտեցումը:

Խումբը ուշադրության կենտրոնում է պահել նաև քրեակատարողական հիմնարկներում ազատազրկված անձանց վերասոցիալականացմանն ուղղված քայլերը: Չնայած իրականացվող ծրագրերին ու միջոցառումներին, վերջիններս դեռևս համակարգային բնույթ չեն կրում: Ավելին, արձնագարվել են խնդիրներ ինչպես մասնագիտական ուսուցման, այնպես էլ հանրակրթության առնչությամբ:

Վերը նշված և մի շարք այլ ոլորտային հարցեր առավել մանրամասն վիճակագրությամբ և վերլուծությամբ ներկայացվում են զեկույցի առանձին հատվածներում:

1. Պահման պայմանները ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ներում (2020 թվական)

ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբն (այսուհետ՝ Դիտորդների խումբ) իր գործունեության ողջ ընացքում մշտապես իր ուշադրության կենտրոնում է պահել քրեակատարողական հիմնարկների պահման պայմանները, այդ թվում՝ գերբնակեցման խնդիրը: 2020 թվականին նույնպես Դիտորդների խումբը իր ուշադրության կենտրոնում է պահել ազատությունից զրկված անձանց բնակեցման պայմանները: 2020 թ. քրեակատարողական հիմնարկներում Դիտորդների խմբի կողմից իրականացված պլանային և ընթացիկ այցելությունների ժամանակ ուսումնասիրվել են խցերը, կացարանները, սանհանգույցները, տեսակցության սենյակները, զբոսանքի վայրերը: Հարկ է նշել, որ Դիտորդների խմբի կողմից նախորդ տարիներին բարձրացված և արձանագրված որոշ խնդիրներ նույնպես արդիական են հաշվետու ժամանակաշրջանի համար: Մասնավորապես, ինչպես պլանային, այնպես էլ Դիտորդների խումբ կատարված ահազանգերի հիման վրա տեղի ունեցած այցելությունների ընթացքում Դիտորդների խումբը արձանագրել է ազատությունից զրկված անձանց պահման ոչ բավարար պայմաններ՝ կապված սանիտարահիգիենիկ պահանջների ապահովման պայմանների և օդափոխության համակարգերի բացակայության, խոնավության բարձր աստիճանի, ջեռուցման, հիգիենայի պահպանման և ջրամատակարարման հարցերի հետ:

1.1. Գերբնակեցում

2020 թվականի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ քրեակատարողական հիմնարկներում պահվել է 1967 ազատազրկված անձ, որից 915-ը եղել են կալանավորված անձինք: Հարկ է նշել, որ ընդհանուր լրակազմի այդ ժամանակահատվածի համար նախատեսված է եղել 4922, որից կալանավորված անձանց թիվը՝ 1235:

Այս առումով հարկ է ընդգծել որոշ ՔԿՀ-ներում արձանագրված գերբնակեցման հարցը՝ փակ և կիսափակ ուղղիչ հիմնարկներում պատիժ կրող դատապարտյալների, ինչպես նաև կալանավորված անձանց մասով դեռևս արդիական է:

Այսպես, «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում կիսափակ ուղղիչ հիմնարկում նախատեսված 40 պատիժ կրող անձի փոխարեն արձանագրվել է 44 պատիժ կրող անձ, «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ-ում՝ փակ ուղղիչ հիմնարկում նախատեսված 5-ի փոխարեն՝ 17, նույն ՔԿՀ-ում կիսափակ ուղղիչ հիմնարկում նախատեսված 5-ի փոխարեն արձանագրվել է 25 պատիժ կրող անձ, «Հրազդան» ՔԿՀ-ում կիսափակ ուղղիչ հիմնարկում 71-ի փոխարեն՝ 73 պատիժ կրող անձ: Միննույն ժամանակ, «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ում 34-ի փոխարեն արձանագրվել է 40 կալանավոր, «Դատապարտյալների հիվանդանոց»-ում նախատեսված 6-ի փոխարեն՝ 50 կալանավոր և «Արմավիր» ՔԿՀ-ում 200-ի փոխարեն արձանագրվել է 408 կալանավոր:

Առաջին հայացքից ակնհայտ է, որ քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող փաստացի անձանց թիվը չի գերազանցում նախատեսված լրակազմի կեսը, սակայն ըստ դասակարգումնորվ նախատեսված տիպերի համար լրակազմը գերազանցում է: Հարկ է նկատել, որ նույն խնդիրը Դիտորդների խմբի կողմից արձանագրվել է նաև նախորդ տարիներին: Այսպես, «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում հատուկ քանակակազմը ըստ լրակազմի 01.01.2017 թ. դրությամբ նախատեսվել է 820, որից 550 կալանավոր, սակայն թվաքանակը եղել է 825, որից 657 կալանավոր, «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ում՝ 34 կալանավորի փոխարեն՝ 53, «Արթիկ» ՔԿՀ-ում՝ 50 կալանավորի փոխարեն 57, «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ-ում՝ 6-ի փոխարեն 26 կալանավոր: 01.01.2018 թ. դրությամբ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում հատուկ քանակակազմը ըստ լրակազմի նախատեսվել է 780, որից 590 կալանավոր, սակայն թվաքանակը եղել է 795, որից 676 կալանավոր, «Արթիկ» ՔԿՀ-ում՝ 50 կալանավորի փոխարեն 54, «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ-ում՝ 6-ի փոխարեն 51 կալանավոր²: 01.01.2019 թ. դրությամբ «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ում կալանավորված անձանց թվաքանակը ըստ լրակազմի նախատեսված 34-ի փոխարեն եղել է 47, «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ-ում՝ 6-ի փոխարեն 44³:

² Տես Դիտորդների խմբի 2017 թ. գործունեության հաշվետվության 26-րդ էջում՝ http://pmg.am/images/PMG_Annual-report_2017.pdf:

³ Տես Դիտորդների խմբի 2018 թ. գործունեության հաշվետվության 10-րդ էջում՝ http://pmg.am/images/Ditordakan_Zekuyc_Book_2019_for_Web.pdf:

«Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ

31.12.2020 թ. դրությամբ քրեակատարողական հիմնարկների լրակազմերի, տեսակների և քրեակատարողական հիմնարկներում անազատության մեջ պահվող անձանց թվաքանակի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, տրամադրված ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից, ներկայացվում է ստորև.

վերաբերյալ հայցվող տեղեկատվությունը ներկայացվում է ստորև.

ՔԿՀ	Փակ ուղղիչ հիմնարկ		Կիսափակ ուղղիչ հիմնարկ		Կիսաբաց ուղղիչ հիմնարկ		Բաց ուղղիչ հիմնարկ		Տեղաբաշխման ենթակա		Կալանավորված անձ	
	ըստ լրակազմի	31.12.20թ.	ըստ լրակազմի	31.12.20թ.	ըստ լրակազմի	31.12.20թ.	ըստ լրակազմի	31.12.20թ.	ըստ լրակազմի	31.12.20թ.	ըստ լրակազմի	31.12.20թ.
«Նուբարաշեն»	100	39	40	44	40	1	10	-	-	-	590	193
«Երևան-Կենտրոն»	7	5	3	2	5	-	-	-	-	-	45	13
«Արթիկ»	103	42	54	31	141	39	25	4	-	1	50	34
«Վանաձոր»	65	26	75	60	15	1	5	-	-	-	80	47
«Վարդաշեն»	10, որից 5 կալանք պատժա տեսակ	1	25	13	70	24	200	30	-	-	34	40
«Գորիս»	60	24	15	19	7	3	50	-	-	-	50	43
«Աբովյան»	15, որից 10 կալանք պատժա տեսակ	-	40	13	81	15	29	2	-	-	100	22
«Սևան»	-	-	-	-	533	95	15	1	-	-	-	-
«Կոշ»	-	-	-	-	615	79	25	-	-	-	-	-
«Դատ. հիվանդանոց»	5	17	5	25	14	14	10	-	-	-	6	50
«Հրազդան»	60, որից 17	19, որից 1 անձ	71	73	4	-	-	-	-	-	80	64

	կալանք պատժա տեսակ	կալանք պատժա տեսակ										
«Արմավիր»	402	84	550	203	83	2	5	-	-	2	200	408
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	827	257, որից 1 անձ կալանք պատժա տեսակ	878	483	1608	273	374	37	-	3	1235	914

Ըստ «Եվրոպայի խորհրդի 2019 թվականի տարեկան քրեական վիճակագրությունը փաստում է, որ Հայաստանն ազատագրված ամենացածր մակարդակն ունեցող երկրների շարքում է: Ապրիլի 1-ի դրությամբ Եվրոպայի խորհրդի բանտային բնակչության խտության ինդեքսով (100 տեղի հաշվով) ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում խտությունն ընդամենը 42.2 % է (գրեթե երկու անգամ ցածր է եվրոպական միջինից (89,5%))»:

2019 թվականի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ քրեակատարողական հիմնարկներում պահվել է 2221 ազատագրված, որից 1017-ը եղել են կալանավորված անձինք: Ընդհանուր լրակազմը այդ ժամանակահատվածի համար նույնպես նախատեսված է եղել 4922, որից կալանավորված անձանց թիվը՝ 1235: Գերբնակեցման հարցն ինչպես նախորդ, այնպես էլ այս ժամանակահատվածի համար նույնպես արձանագրվել է որոշ ՔԿՀ-ներում՝ փակ և կիսափակ ուղղիչ հիմնարկներում պատիժ կրող դատապարտյալների, ինչպես նաև կալանավորված անձանց մասով. այսպես, «Գորիս» ՔԿՀ-ում կիսափակ ուղղիչ հիմնարկում նախատեսված 15 պատիժ կրող անձի փոխարեն արձանագրվել է 18 պատիժ կրող անձ, «Դատապարտյալների հիվանդանոց» ՔԿՀ-ում՝ փակ ուղղիչ հիմնարկում նախատեսված 5-ի փոխարեն՝ 18, նույն ՔԿՀ-ում կիսափակ ուղղիչ հիմնարկում նախատեսված 5-ի փոխարեն արձանագրվել է 23 պատիժ կրող անձ: Միննույն ժամանակ, «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ում 34-ի փոխարեն արձանագրվել է 42 կալանավոր, «Դատապարտյալների հիվանդանոց»-ում նախատեսված 6-ի փոխարեն՝ 48 կալանավոր և «Արմավիր» ՔԿՀ-ում 200-ի փոխարեն արձանագրվել է 374 կալանավոր:

31.12.2019թ. դրությամբ քրեակատարողական հիմնարկների լրակազմերի, տեսակների և քրեակատարողական հիմնարկներում անազատության մեջ պահվող անձանց թվաքանակի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, տրամադրված ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից, ներկայացվում է ստորև.

ՔԿՀ	Փակ ուղղիչ հիմնարկ		Կիսափակ ուղղիչ հիմնարկ		Կիսաբաց ուղղիչ հիմնարկ		Բաց ուղղիչ հիմնարկ		Տեղաբաշխման ենթակա		Կալանավորված անձ	
	ըստ լրակազմի	31.12.19թ.	ըստ լրակազմի	31.12.19թ.	ըստ լրակազմի	31.12.19թ.	ըստ լրակազմի	31.12.19թ.	ըստ լրակազմի	31.12.19թ.	ըստ լրակազմի	31.12.19թ.

«Նուբարաշեն»	100	39	40	19	40	4	10	2	-	2	590	286
«Երևան-Կենտրոն»	7	4	3	1	5	-	-	-	-	-	45	27
«Արթիկ»	103	51	54	38	141	52	25	2	-	-	50	42
«Վանաձոր»	65	34	75	49	15	1	5	-	-	7	80	55
«Վարդաշեն»	10, որից 5 կալանք պատժատեսակ	1	25	7	70	43	200	14	-	-	34	42
«Գորիս»	60	35	15	18	7	3	50	-	-	-	50	31
«Աբովյան»	15, որից 10 կալանք պատժատեսակ	2, որից 1 կալանք պատժատեսակ	40	10	81	20	29	3	-	-	100	43
«Մևան»	-	-	-	-	533	106	15	-	-	-	-	-
«Կոշ»	-	-	-	-	615	111	25	-	-	-	-	-
«Դատ. հիվանդանոց»	5	18	5	23	14	8	10	2	-	-	6	48
«Հրազդան»	60, որից 17 կալանք պատժատեսակ	35	71	59	4	1	-	-	-	-	80	69
«Արմավիր»	402	121	550	246	83	10	5	-	-	3	200	374
ԸՆԴԱՄԵՆ	827	340, որից 1 կալանք պատժատեսակ	878	470	1608	359	374	23	-	12	1235	1017

Դիտորդների խումբն ինչպես հրատապ, այնպես էլ տարեկան հաշվետվություններում մշտապես անդրադարձել է քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցման խնդրին՝ արձանագրելով առկա խնդիրները և ներկայացնելով դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկություններ: Հարկ է նշել, որ քրեակատարողական հիմնարկներում գերբնակեցման խնդիրը շարունակել է արդիական մնալ տարիներ շարունակ, սակայն հաշվետու ժամանակահատվածի՝ 2020 թ. համար գերբնակեցման խնդիրը քրեակատարողական հիմնարկներում կարելի է լուծված համարել, **բացառությամբ իհարկե փակ և կիսափակ ուղղիչ հիմնարկներում պատիժ կրող և կալանավորված անձանց որոշ քրեակատարողական հիմնարկներում արձանագրված տվյալները, որոնց վերաբերյալ վերը նշվել և ներկայացվել է աղյուսակում:** Սակայն, նույնիսկ այդ տվյալները հաշվի առնելով պետք է արձանագրել, որ հաշվետու ժամանակահատվածի համար քրեակատարողական հիմնարկներում գերբնակեցման խնդիրն արդիական չի եղել, համեմատած նախորդ տարիների: ՔՈՎԻԴ-19-ով պայմանավորված բեռնաթափելու վերաբերյալ տեղեկություն չունենք: Այս մասով չկա նաև համակարգված վիճակագրություն: Ի պատասխան Դիտորդների խմբի գրության, ՀՀ ԱՆ-ից 21.07.2020 թ-ին թիվ 06/12.0.03/15727-20 գրությամբ հայտնել են հետևյալը. «Քրեակատարողական հիմնարկներում նոր կորոնավիրուսային վարակի ախտանշաններ ունեցող ազատությունից զրկված անձանց մեկուսացման համար առանձնացվել են առնվազն մեկուսացման համար 1-ական խցեր: Բացի այդ, երկարաձգվել է կարանտինային բաժնում պահելու օրերի թիվը՝ 7-ից դառնալով 14 (հիվանդության նշանների բացահայտման հնարավոր օրերի թվով): Քրեակատարողական համակարգում

կորոնավիրուսային հիվանդության կանխարգելման, ինչպես նաև հայտնաբերման դեպքում անհրաժեշտ միջոցառումների ծրագրով դիտարկվել են կորոնավիրուսով պայմանավորված զարգացումների տարբեր սցենարներ, որոնց համար նախապատրաստվել են համապատասխան մեխանիզմներ: Մասնավորապես նախատեսվել է ՀՀ ԱՆ Դատապարտյալների հիվանդանոց քրեակատարողական հիմնարկի մասնաշենքերը (սկզբնական շրջանում՝ երկուսը, իսկ վատագույն սցենարի դեպքում՝ բոլոր մասնաշենքերը) հատկացնել առավել ռիսկային համարվող ազատազրկվածներին և հիվանդներին՝ մյուսներից անջատ պահելու համար: Այսպես, կատարված աշխատանքների արդյունքում ներկայումս ՀՀ ԱՆ Դատապարտյալների հիվանդանոց քրեակատարողական հիմնարկի տուբերկուլոզային և նարկոլոգիական մասնաշենքերն ամբողջությամբ դատարկ են և օգտագործվում են բացառապես որպես կորոնավիրուսային վարակի կանխարգելման կարանտինային գոտի: Առանձնացված երկու մասնաշենքերն ունեն մինչև 150 մահճակալային ֆոնդ հզորություն, որոնց անկողնային պարագաները տրամադրել է Կարմիր խաչ Միջազգային Կոմիտեն: Վերոնշյալ նախապատրաստական աշխատանքների արդյունքում ՀՀ ԱՆ Դատապարտյալների հիվանդանոց քրեակատարողական հիմնարկը ներկա դրությամբ վերազինված է համապատասխան բժշկական սարքավորումներով և անհրաժեշտության դեպքում պատրաստ է բուժօգնություն ցուցաբերել կորոնավիրուսով վարակված կալանավորված անձանց և դատապարտյալներին: Որպես երկրորդ տարբերակ՝ դիտարկվում է ՀՀ ԱՆ Դատապարտյալների հիվանդանոց քրեակատարողական հիմնարկը լրիվ ազատելու և այն վերապրոֆիլավորելու հնարավորությունը: Այս տարբերակի դեպքում ՀՀ ԱՆ Դատապարտյալների հիվանդանոց քրեակատարողական հիմնարկում ընդհանուր առմամբ հնարավոր կլինի տեղակայել 300 մահճակալ»:

1.2. Խցային Պայմաններ

Ստորև ներկայացվում են այն խախտումները, որոնք 2020 թվականին արձանագրվել են Դիտորդների խմբի կողմից.

1.2.1. ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկ կատարած այցելության ժամանակ դիտորդներն արձանագրել են, որ հիմնարկի՝ որպես պատժախուց օգտագործվող հատվածը չի շահագործվում: Առաջին հարկի 2-6-րդ խցերը օգտագործվում են որպես պատժախցեր, իսկ 7-10-րդ խցերը՝ որպես կարանտինային խցեր: Հացադուլի մեջ գտնվող անձանց տեղափոխում են նշված խցերից որևէ մեկը, որն այդ պահին ազատ է լինում: Դիտորդներն արձանագրել են, որ նշված խցերի պայմանները հարմարեցված չեն պատժախցի կամ հացադուլ հայտարարած անձանց պահման համար՝ պատերի ծեփը թափված է, սանհանգույցները գտնվում են անմխիթար վիճակում, առկա է զարշահոտություն, նյութատեխնիկական պայմանները բավարար չեն: Նման պայմաններում անձանց պահելը Դիտորդների խմբի կողմից գնահատվել է որպես անմարդկային վերաբերմունքի դրսևորում:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունից պարզաբանել են, որ «ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի խիստ անհրաժեշտ տեղամասերում ներկայումս իրականացվում են ջրամատակարարման-ջրահեռացման և էլեկտրամատակարարման ցանցերի մասնակի վերանորոգման աշխատանքներ: Կարանտինային խցերի և հացադուլավորների համար նախատեսված խցերի հարդարման համար ֆինանսական միջոցներ այս պահին նախատեսված չեն՝ հաշվի առնելով ՀՀ կառավարության 2019 թվականի նոյեմբերի 28-ի N 1717-Լ որոշմամբ նախատեսված ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի հետագա շահագործման դադարեցումը, ինչպես նաև COVID-19 համավարակի պատճառով առաջացած տնտեսական իրադրությունը»:

1.2.2.ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկ այցելության ժամանակ դիտորդներն ուսումնասիրել են հացադուլի մեջ գտնվող անձանց պահման պայմաններն և արձանագրել, որ վերջիններս պահվում են պատժախուց հանդիսացող խցում, որտեղ օդափոխությունը բացակայում էր և տիրում էր խոնավություն, իսկ խցում օդը հեղձուցիչ էր: Ուսումնասիրության արդյունքների հիման վրա Դիտորդների խումբը դիմել է արդարադատության նախարարին՝ քննարկելու հացադուլի մեջ գտնվող անձանց խուցը փոխելու հարցը՝ վերջիններիս տրամադրելով մարդու իրավունքների ստանդարտներին համապատասխանող խուց:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունից պարզաբանել են, որ «ազատությունից զրկված անձանց կողմից հացադուլ հայտարարելու դեպքերում տվյալ անձինք տեղափոխվում են պատժախցային մասնաշենքում հացադուլ հայտարարած անձանց պահելու համար առաձնացված խցեր, քանի որ ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկում ի սկզբանե նախատեսված չեն եղել հացադուլ հայտարարած անձանց պահելու համար նախատեսված խցեր: Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ յուրաքանչյուր տարի հատկացված ֆինանսական միջոցների սահմաններում իրականացվում են վերանորոգման և հարդարման աշխատանքներ, իսկ ջեռուցման համակարգի հետ համատեղած օդափոխության համակարգի նախագծա-նախահաշվարկային փաստաթղթերը կազմվել են. շինարարական աշխատանքների իրականացումը նախատեսվում է 2021 թվականին»:

1.2.3.ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկ կատարած այցելության ժամանակ դիտորդներն արձանագրել են, որ քրեակատարողական հիմնարկի նկուղային հարկում և խոհանոց տանող ճանապարհին կոյուղին վնասված է և առկա են ջրային կուտակումներ:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունից պարզաբանել են, որ «ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի (այսուհետ՝ Հիմնարկ) նկուղային հարկի խողովակաշարերը գործում են անխափան, և առաջացած ջրի կուտակումները կոյուղաջրեր չեն հանդիսանում, այլ նկուղում կուտակված մթնոլորտային ջրերն են, որոնք առաջացել են

Հիմնարկի երկրորդ հարկի զբոսաբակի խողովակաշարի վնասված լինելու հետևանքով: Նշված խողովակաշարի վերանորոգումն ներկայումս գտնվում է ընթացքի մեջ»:

1.2.4.22 ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկ կատարած այցելության ժամանակ դիտորդներն արձանագրել են, որ քրեակատարողական հիմնարկի խցերում բնակվող անձանց բաշխվածությունը խիստ անհամաչափ է՝ որոշ խցերում պահվել են 2-3, որոշներում էլ՝ 7-8 անձ:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունից պարզաբանել են, որ «ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկում ներկայումս իրականացվում են շինարարական և վերանորոգման աշխատանքներ, և որոշ դեպքերում Հիմնարկում ազատությունից զրկված անձանց անհամաչափ բաշխվածությունը կարող է պայմանավորված լինել միայն այդ հանգամանքով»:

1.2.5.22 ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկ կատարած այցելության ժամանակ դիտորդներն արձանագրել են, որ քրեակատարողական հիմնարկն ապահոված չէ մշտական ջրամատակարարմամբ, ինչը հատկապես է խնդրահարույց է եղել COVID-19 համավարակի պայմաններում:

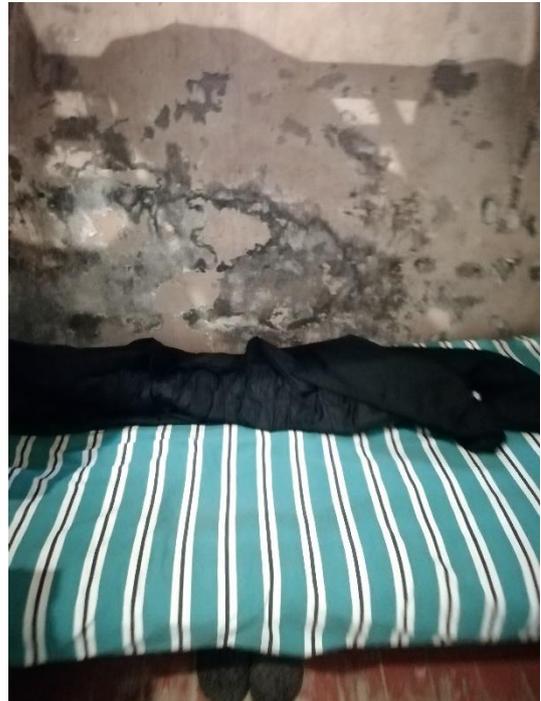
ՀՀ արդարադատության նախարարությունից պարզաբանել են, որ «ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկում իրականացվում է շուրջօրյա ջրամատակարարում, սակայն խմելու ջրի ճնշման անկման պատճառով դեռևս հնարավոր չէ քրեակատարողական հիմնարկի բոլոր մասնաշենքերում միաժամանակ ապահովել մշտական ջրամատակարարում»: Մինևույն ժամանակ պարզաբանել են, որ «ձեռնարկվում են անհրաժեշտ միջոցառումներ (ջրի հնարավոր արտահոսքերի (վնասված խողովակներ, ծորակներ, ցնցուղներ կամ զուգարանակոնքեր) հայտնաբերման և կանխարգելման աշխատանքներ)՝ ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկի բոլոր մասնաշենքերում մշտական ջրամատակարարում միաժամանակ ապահովելու նպատակով»:

1.2.6.22 ԱՆ «Վարդաշեն» քրեակատարողական հիմնարկ կատարած այցելության ժամանակ դիտորդներն ուսումնասիրել են քրեակատարողական հիմնարկի կարանտինային խցերի պայմանները և արձանագրել, որ թիվ 02 խուցը բնակության համար անմխիթար վիճակում է, մասնավորապես՝ պատերը բորբոսնած են, ծեփը՝ թափված:

Նշվածի վերաբերյալ ՀՀ արդարադատության նախարարությունից պարզաբանել են, որ «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ի թիվ 02 խցի վերանորոգման աշխատանքները կներառվեն 2021թ. իրականացվելիք վերանորոգման աշխատանքների ցանկում, իսկ կոսմետիկ աշխատանքներ ներկայումս իրականացվում են:

1.3. ՀՀ քրեակատարողական հիմնարկներում 2020 թվականի պլանային դիտարկման արդյունքում արձանագրվել են հետևյալ խնդիրները.

1.3.1.22 ԱՆ «Գորիս» քրեակատարողական հիմնարկի 1-ին հարկի ինչպես խցային, այնպես էլ աշխատակիցների համար նախատեսված հանգստի սենյակները գտնվել են վատթար վիճակում՝ ունեցել են խոնավության բարձր աստիճան, որի հետևանքով պատերի վրա գոյացել էր բորբոս:

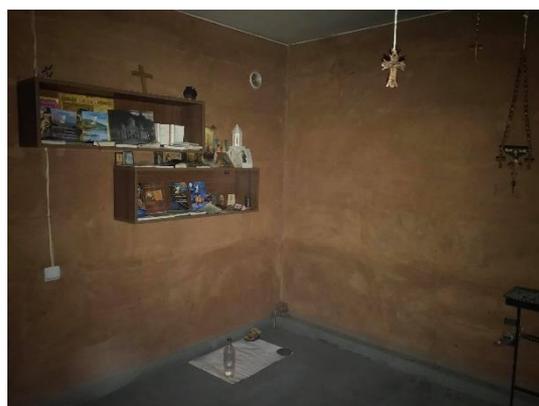
«Գորիս» ՔԿՀ

1.3.2.22 ԱՆ «Աբովյան» քրեակատարողական հիմնարկի մեկուսարանի պատերը դարձյալ ունեցել են խոնավության բարձր աստիճան, որն առաջացել է խոնավության հետևանքով:

«Աբովյան» ՔԿՀ

1.3.3.22 ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկում հացադուլ հայտարարած անձանց և կարանտինային խցերը, պատժախցերը եղել են խոնավ, թաց և բորբոսնած վիճակում: Նույն պատկերն արձանագրվել է նշված տարածքների զուգարաններում, որտեղ տիրել է գարշահոտություն և որոնք նույնպես գտնվել են անմխիթար վիճակում: Գարշահոտություն առկա է եղել նաև քրեակատարողական հիմնարկում, Դիտորդների խմբի կողմից դիտարկված հիվանդասենյակներից մեկի սանհանգույցում:

«Արմավիր» ՔԿՀ

1.3.4.22 ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի 1-ին հարկի միջանցքն անսարք լվացարանի վթարի պատճառով լցված է եղել ջրով, իսկ 4-րդ խուցը, որն օգտագործվում է նաև որպես պատժախուց և որտեղ բնակեցնում են կարանտինի, հացադուլի մեջ գտնվող անձանց, գտնվել է խոնավ վիճակում և չի ջեռուցվել:

«Նուբարաշեն»

1.3.5.22 ԱՆ «Մևան» քրեակատարողական հիմնարկի կարանտինային և պատժախցի բաժանմունքի հերթապահ մասի աշխատակիցների սենյակը պատերի ծեփերի վնասված (պոկված) լինելու պատճառով գտնվել է վատթար վիճակում:

«Մևան» ՔԿՀ

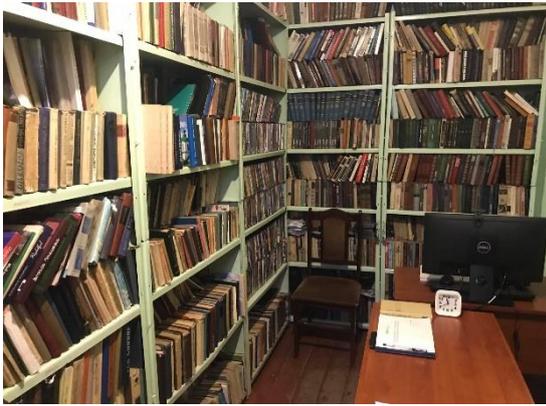
1.3.6.22 ԱՆ «Վարդաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի կարանտինում գտնվող անձանց և պատժախուց հանդիսացող հատվածի 2-րդ խցում դարձյալ արձանագրվել է խոնավության բարձր աստիճան և պատերի վրա գոյացած բորբոս:

Արձանագրենք նաև, որ ազատությունից զրկված անձանց բնակեցման պայմանները COVID-19 համավարակով պայմանավորված 2020 թվականի պլանային դիտարկումներով հնարավոր չի եղել ապահովել բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում: Օրինակ, ՀՀ ԱՆ «Դատապարտյալների հիվանդանոց» քրեակատարողական հիմնարկի բնակելի գոտու դիտարկում չի իրականացվել, քանի որ բնակելի գոտում գտնվող 7 անձանց մոտ հայտանբերվել է COVID-19 հիվանդություն:

«Վարդաշեն» ՔԿՀ

«Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ

«Կոշ» ՔԿՀ

«Հրազդան» ՔԿՀ

«Վանաձոր» ՔԿՀ

Առաջարկություններ

1. ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում, ըստ անհրաժեշտության, իրականացնել խցերի, պատժախցերի, կացարանների, սանհանգույցների, տեսակցության սենյակների, զբոսանքի և այլ վայրերի, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկների շենքային պայմանների հիմնանորոգման կամ մասնակի վերանորոգման աշխատանքներ,
2. ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկների աշխատակիցներին ապահովել աշխատանքային բարվոք պայմաններով, այդ թվում՝ միջոցներ ձեռնարկել աշխատակիցների համար նախատեսված հանգստի սենյակները բավարար պայմաններով ապահովելու համար,
3. ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում ներդնել կենտրոնական օդափոխության համակարգեր,
4. Միջոցներ ձեռնարկել ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկների ազատությունից զրկված անձանց պահման բոլոր վայրերում մշտական ջեռուցում ապահովելու ուղղությամբ,
5. Միջոցներ ձեռնարկել ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում հացադուլ հայտարարած անձանց պահման բավարար պայմանների ապահովման համար,
6. Միջոցներ ձեռնարկել ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկի խցերում բնակվող անձանց անհամաչափ բաշխվածությունը բացառելու ուղղությամբ,
7. Միջոցներ ձեռնարկել ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկը մշտական ջրամատակարարմամբ ապահովելու համար,
8. Հիմնանորոգել «ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի կոյուղին:

2. ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-երում 2020թ.-ի գնումների ուսումնասիրության

ակնարկ

Նախաբան

ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբը ուսումնասիրում է նաև տվյալ հաշվետու տարվա ընթացքում ՀՀ ԱՆ Քրեակատարողական Ծառայության կողմից իրականացված գնումները և ներկայացնում ուսումնասիրության ակնարկ:

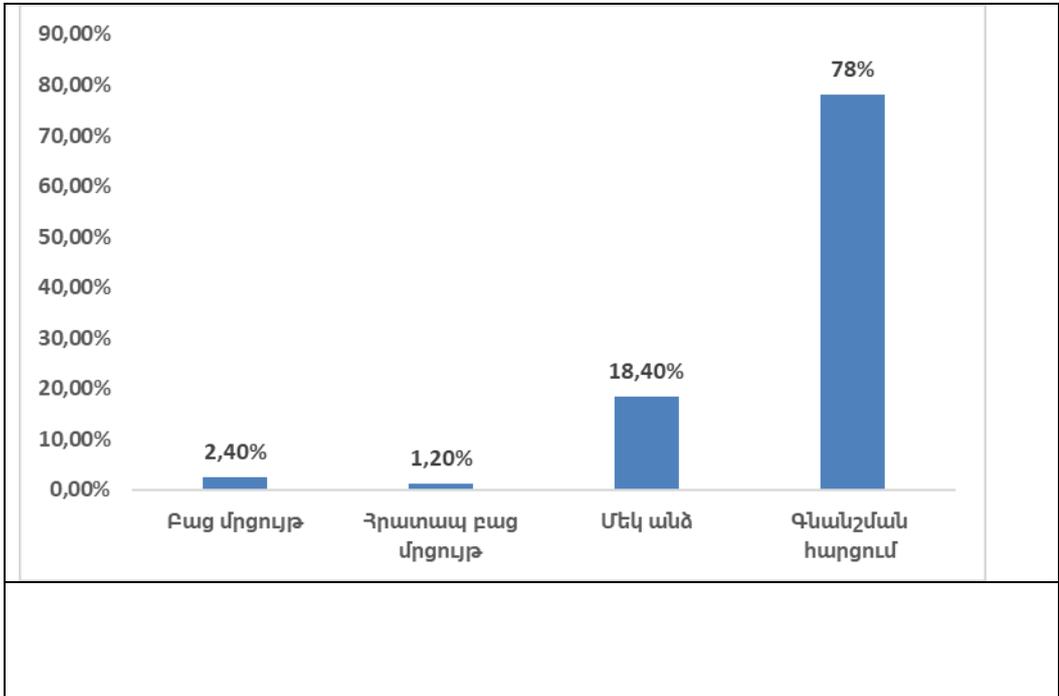
2020թ.-ի ընթացքում ՔԿԾ-ի կողմից իրականացվել են գնումներ ըստ «Բաց մրցույթ», «Հրատապ բաց մրցույթ», «Մեկ անձ» և «Գնանշման հարցում» ընթացակարգերի: Ընդ որում «Բաց մրցույթ» և «Հրատապ բաց մրցույթ» ընթացակարգերի արդյունքում ձեռք է բերվել սննդի պատրաստման ծառայություն «ՌԵԴԻ-ՍԹԵԴԻ» ՍՊԸ-ից, որը այդ ծառայությունը սկսել է մատուցել 2019թ.-ի հոկտեմբեր ամսից: Փորձական մատակարարման ծառայությունը մեկնարկել է «Արմավիր» և «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-երում, իսկ այժմ ծառայությունը ընդլայնվել է և հասանելի է բոլոր ՔԿՀ-երում:

Ընդհանուր առմամբ իրականացվել է 82 գնում ըստ հետևյալ ընթացակարգերի

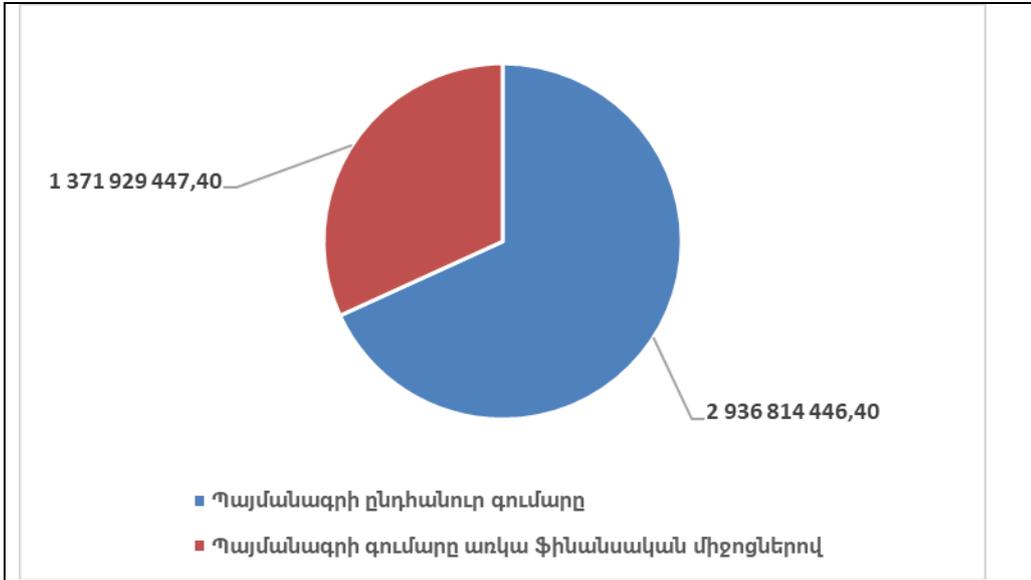
Ընթացակարգ	Քանակ
Բաց մրցույթ	2
Հրատապ բաց մրցույթ	1
Մեկ անձ	15
Գնանշման հարցում	64

Ընթացակարգերը, ըստ տոկոսային հարաբերության, ունեն հետևյալ պատկերը.

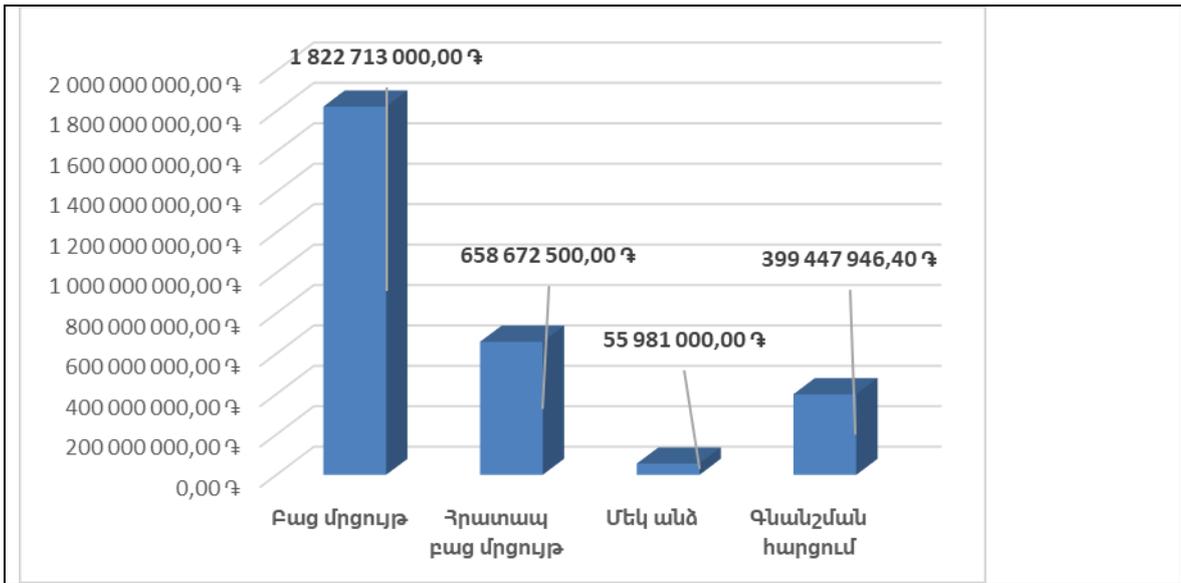
Ծառայություն, ապրանքների ձեռք բերման անվանում	Քանակ
Ախտահանման և մակաբույծների ոչնչացման ծառայություններ	1
ԱՊՊԱ ծառայություններ	2
Ավտոմեքենայի անվադողեր	1
Ավտոմեքենաների վերանորոգման ծառայություններ	1
Արևածաղկի ձեթ, ռաֆինացված, (գտած)	1
Արցունքաբեր գազային բայոններ	1
Գազային սարքերի պահպանման ծառայություններ	1
Գրասենյակային կահույք	5
Գրասենյակային ապրանք	4
Դոմենային անվանգրանցման կտրոնի տրամադրում (penitentiary.am-11.12/21)	1
Դոմենի երկարաձգում	1
Էլեկտրական սարքերի և սարքավորումների վերանորոգման և պահպանման ծառայություններ	1
Թվային լուսանկարչական ապարատ	1
Ինտերնետ կապի ապահովման և տվյալների փոխանցման ծառայություններ	1
Լրատվական մոնիտորինգի ծառայություններ	1
Կապալային աշխատանքեր	1
Համակարգչային սարքերի պահպանում և վերանորոգում	1
Համակարգչային տեխնիկա	2
Հանդերձանք և անկողնային պարագաներ	13
Հատուկ ինքնապաշտպանական միջոցներ	4
Հաց, 1-ին տեսակի	1
ՀՄ հաշվապահ	1
ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» քրեակատարողական հիմնարկում անվտանգության համակարգի տեղադրում, նախագծանախահաշվարկային ծառայություններ, վերանորոգման աշխատանքներ	3
ՀՀ Ոստիկանության գերատեսչական տեղեկատվական ցանցին համակցելու և սպասարկելու ծառայություններ	1
Հոսթինգի տրամադրման ծառայություններ ced.am կայք (27/03/2020-26/03/2021)	1
Մանկական հիգիենիկ պարագաներ և հագուստ	3
Մարդկային ռեսուրսների կառավարման տեղեկատվական համակարգ ծրագրի սպասարկում	1
Մեխանիկական և էլեկտրոնային կշեռքների ստուգաչափման ծառայություններ	1
Նախագծա-նախահաշվային փաստաթղթերի փորձաքննություն	1
Շենքերի, շինությունների ընթացիկ վերանորոգման շինարարական աշխատանքներ	1
Պարբերական մամուլ	1
Պլաստիկ քարտ	1
Սննդամթերք	5
Սննդի պատրաստման ծառայություններ, թվով տասներկու ՔԿՀ-ներում	3
Վառելիք	1
Վկայականներ (մետաղական տարբերանշանով)	1
Տեխնիկական հսկողության ծառայություններ	1
Տնտեսական ապրանքներ	7
Տպագրական ծառայություններ	2
Փոստային-տուրիստիկային ծառայություններ	1
Քարտրիջ (պլաստիկ քարտ տպող)	1

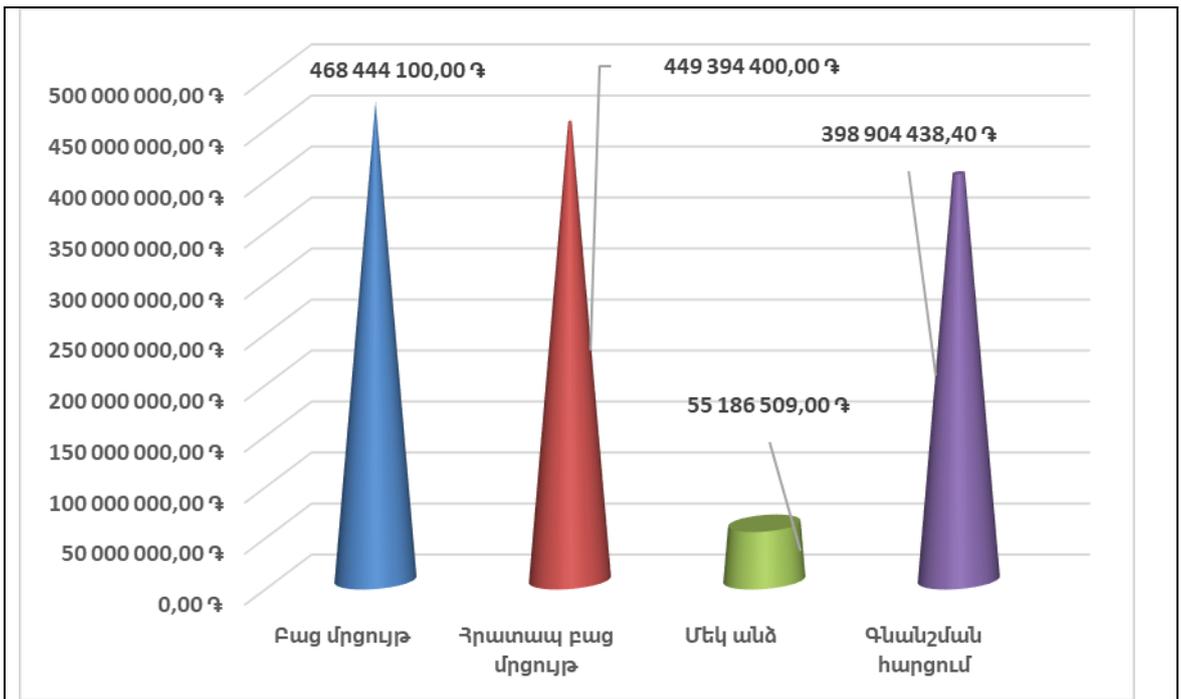
Ըստ գնված ծառայությունների և ապրանքների պայմանագրերի ուսումնասիրության՝ ընդհանուր գումարի և առկա ֆինանսական միջոցների տարբերությունը կազմել է 1,564,884,999 ՀՀ դրամ, իսկ հաշվարկային տնտեսումը՝ 2,153,794 ՀՀ դրամ:

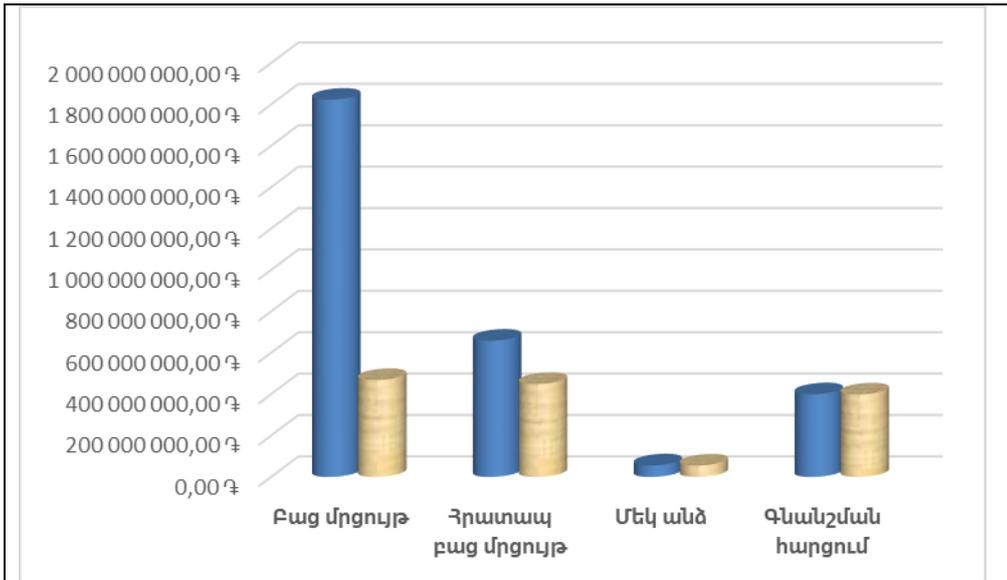
Պայմանագրերի ընդհանուր գումարները ըստ ընթացակարգի տեսակների.

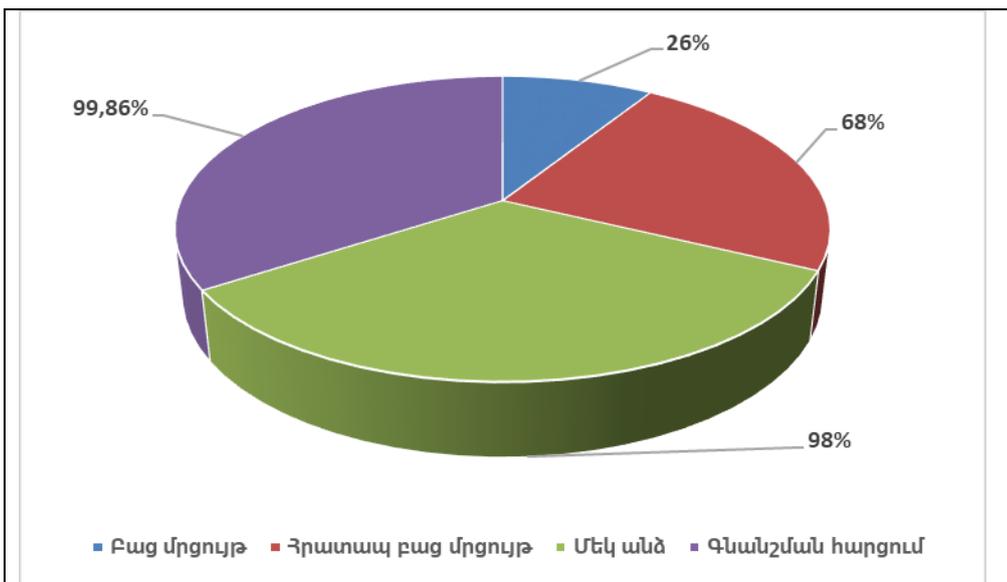
Պայմանագրերի ընդհանուր գումարները ըստ առկա ֆինանսական միջոցների.

Պայմանագրերի ընդհանուր գումարների և առկա ֆինանսական միջոցների համադրությունը ըստ ընթացակարգերի տեսակների հետևյալն է.

Իսկ պայմանագրերի ընդհանուր գումարների և առկա ֆինանսական միջոցների տարբերությունը ըստ ընթացակարգերի տեսակների տոկոսային հարաբերակցությամբ հետևյալն է՝

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

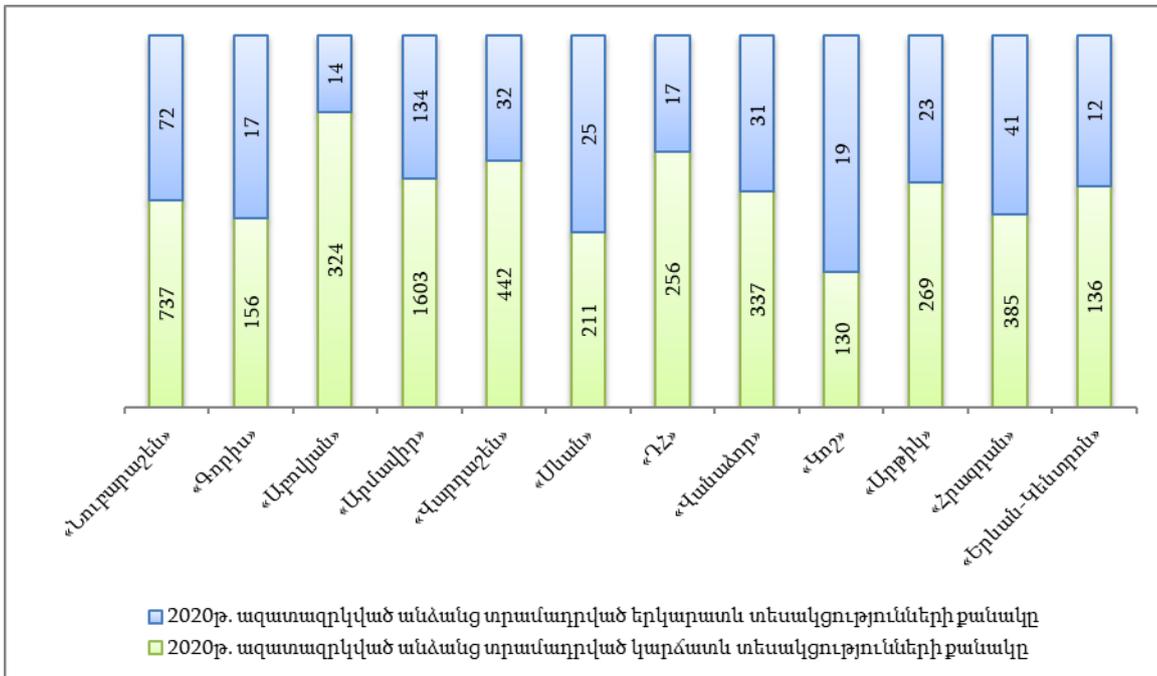
- Պատվիրատուն, պահպանելով ՀՀ «Գնումների մասին» օրենքի դրույթները, կազմակերպել է գնման ընթացակարգերը:
- Գնումների ընթացակարգի մասին տեղեկատվության հասանելիության ապահովման մասին ուսումնասիրություններ չեն եղել:
- Գնումների ընթացակարգերում և կնքված պայմանագրերում խախտումներ չեն նկատվել:

3. Արտաքին աշխարհի հետ կապը

Ինչպես կալանավորված անձինք, այնպես էլ դատապարտյալները ունեն արտաքին աշխարհի հետ հաղորդակցվելու իրավունք: Քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը պարտավոր է համապատասխան պայմաններ նախատեսել ընտանիքի և արտաքին աշխարհի հետ ազատագրված անձանց կապն ապահովելու համար՝ այդ նպատակով ստեղծելով կարճատև և երկարատև տեսակցությունների սենյակներ, կապի հնարավոր միջոցների հանգույցներ և լրատվական միջոցներից օգտվելու հնարավոր պայմաններ: Այդուհանդերձ, 2020 թ-ի ընթացքում արտաքին աշխարհի հետ կապի պատկերն էականորեն տարբերվում էր նախորդ տարիների պատկերից: 2020 թ-ի մարտի կեսերից ինչպես գրեթե բոլոր պետություններում, այնպես էլ ՀՀ-ում հաստատվեց նոր կորոնավիրուսային հիվանդության տարածման կանխարգելման նպատակով կարանտին, որի դեպքում սահմանափակվեց տեսակցություններն ու արտաքին աշխարհի հետ կապը: ՀՀ ԱՆ ՔԿԸ-ներում ՔՈՎԻԴ-19 վարակի տարածումը կանխելու նպատակով ՀՀ ԱՆ ձեռնամուխ եղավ մի շարք կանխագելիչ միջոցառումների իրականացմանը, որի ընթացքում ազատագրվածների և ՔԿԸ աշխատակիցների շրջանում կատարվում էին ջերմաչափումներ, տրամադրվում էին պաշտպանիչ միջոցներ, դիմակներ, վիրաբուժական ձեռնոցներ, ակոնոլային հիմքով ախտահանիչ միջոցներ, պատերին փակցվում էին տեղեկատվական պաստառներ, ինչպես նաև սահմանվում էր ակտիվ բժշկական վերահսկողություն, սակայն այս ամենը համաձայն դիտորդների դիտարկումների կատարվում էին ոչ այնքան համաչափ և ոչ այնքան հետևողական, ինչի արդյունքում էլ ականատես ենք լինում սույն հաշվետվության մեջ տեղ գտած առանձին ՔՈՎԻԴ-19 բաժնում զետեղված համավարակով վարակվածների թվի պատկերին:

Արտաքին աշխարհի հետ կապի պահպանումն ազատագրված անձանց հիմնական իրավունքներից է: Այն նվազեցնում է լարվածությունը քրեակատարողական հիմնարկներում, նպաստում է դրական միջավայրի ձևավորմանը և ազատագրված անձանց բարեկեցությանը, ազդում է ընտանիք վերադառնալու ցանկության վրա, ինչն էլ ազատագրված անձանց զերծ է պահում իրավախախտում կատարելուց և քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունից: Հետևաբար արտաքին աշխարհի հետ կապի բացակայությունը կարող է ծանր հետևանքներ ունենալ ազատագրված անձանց հոգեկան առողջության, վարքագծի և հոգեվիճակի վրա:

Խումբն ուսումնասիրության արդյունքում պարզել է, որ 2020թ. կալանավորված անձանց և դատապարտյալներին տրամադրվել է 437 երկարատև և 4986 կարճատև տեսակցություն: Ընդ որում, կարճատև տեսակցություններից 38-ն ազատագրված անձանց լրացուցիչ է տրամադրվել:

2020թ. քրեակատարողական հիմնարկներ կատարած այցելությունների ընթացքում Խումբը դիտարկել է տեսակցությունների խնդիրներն և արձանագրել տեսակցությունների տրամադրման հետ կապված մի շարք խնդիրներ:

«Կոշ» ՔԿՀ-ում Խումբը դիտարկել է կարճատև տեսակցությունների սենյակը, որտեղ սեղաններն առանձնացված էին այնպես, որ լինի որոշակի հեռավորություն պահպանել և միմյանց չխանգարել: Երկարատև տեսակցության սենյակը չի դիտարկվել, քանի որ այցի պահին տեսակցություն կար:

«Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ կատարած պլանային այցի պահին բոլոր տեսակցություններն արգելված էին՝ պայամանավորված համաճարակով: Սակայն Խումբը պարզել է, որ հիմնարկում չկան երկարատև տեսակցության սենյակներ: Խումբը նշված խնդրին անդրադարձել է նաև 2019թ. տարեկան հաշվետվության մեջ: Նախարարությունը պարզաբանել էր, որ «Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ-ում նախկինում երկարատև տեսակցությունների սենյակների անհրաժեշտություն չի եղել, սակայն պարզաբանել էր, որ առաջիկայում նախատեսվում է իրականացնել կառուցապատումներ, որի շրջանակներում կներառվի նաև երկարատև տեսակցության սենյակների կառուցումը⁴: Խումբն արձանագրում է, որ խնդիրը դեռևս չի կարգավորվել:

«Արմավիր» ՔԿՀ կատարած պլանային այցի ժամանակ Խումբը դիտարկել է տեսակցության սենյակները: Աշխատակցի փոխանցմամբ հիմնարկն ունի երկարատև տեսակցության 12 սենյակ: Խմբի կողմից դիտարկվել է դրանցից 3-ը: Այցի պահին որևէ սենյակում տեսակցություն չկար: Խումբն արձանագրել է, որ այդ սենյակները չեն ջեռուցվում: Դիտարկվել է նաև մանկական կարճաժամկետ տեսակցությունների սենյակը, որը բարոք վիճակում չէր, թեև տեսակցություններն այցի պահին համավարակով պայամանավորված արգելված էին: Խմբի դիտարկմամբ անհրաժեշտ է բարեկարգել հիմնարկի տեսակցությունների սենյակը և դրանք ապահովել ջեռուցման և օդափոխության համակարգերով:

⁴ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական Դիտորդների խմբի 2019 թվականի գործունեության տարեկան հաշվետվություն, էջեր 41-42, http://pmg.am/images/PMG_Report_2019.pdf:

Խումբը դիտարկել է «Կոշ» ՔԿՀ-ում արտակարգ դրության ժամանակահատվածում տեսակցությունների տրամադրման կարգը: Բուժքրոջ փոխանցմամբ՝ իրականացվում է տեսակցության եկած անձանց ջերմաչափում, այդ մասին համապատասխան գրանցամատյանում նշում է կատարվում: Սակայն տեսակցության ժամանակ հիմնարկի կողմից դիմակներ տրամադրվում են միայն դատապարտյալներին: Տեսակցության եկած անձինք իրենց հետ բերած դիմակներն են կրում: Խմբի դիտարկմամբ՝ անհրաժեշտ է երկարատև և կարճատև տեսակցության սենյակներն ապահովել ախտահանման նյութերով և երկարատև տեսակցության եկած անձանց անձնական պաշտպանության միջոցներ տրամադրել:

«Նուբարաշեն» ՔԿՀ այցի ժամանակ ազատազրկված անձանցից Դ.Գ.-ն բարձրաձայնել է երկարատև տեսակցությունների հետ կապված հետևյալ խնդիրը: Տվյալ անձն ազատազրկման է դատապարտել 15 տարով: Նրա պատժի կրմանը մնացել է 10 տարի: Նա նշեց, որ իր ընտանիքի անդամների հետ կարողանում է երկարատև տեսակցություն ունենալ տարվա մեջ 2 անգամ, ինչը բավականին քիչ է ընտանիքի հետ կապը պահպանելու տեսանկյունից, հատկապես երկարատև ազատազրկման դատապարտված անձանց դեպքում: Ինչպես գիտենք, 2018թ. հուլիսի 12-ին ընդունվել է «ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը⁵, որով առանձնապես ծանր հանցագործության համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց տրամադրվում է տարվա ընթացքում առնվազն 6 կարճատև և 2 երկարատև տեսակցության իրավունք: Խնդիրը, փաստորեն այն է, որ տարվա մեջ 2 երկարատև տեսակցությունը նշված խմբի ազատազրկման դատապարտված անձանց համար քիչ է: Խմբի դիտարկմամբ՝ անհրաժեշտ է վերանայել նշված կարգավորումը և ավելացնել առանձնապես ծանր հանցագործության համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց տրամադրվող երկարատև տեսակցությունների քանակը:

2019թ. կատարված օրենսդրական փոփոխությունների շրջանակներում նախատեսվել է, որ դատապարտյալին քրեակատարողական հիմնարկներում տեղաբաշխելու գործընթացում հաշվի առնվի նաև այն հանգամանքը, թե տվյալ հիմնարկում պատիժ կրելու դեպքում արդյոք երաշխավորվում է նրա՝ մերձավոր ազգականների հետ կապը: Սակայն Խումբն արձանագրել է իրավակիրառ պրակտիկայի հետ կապված մի շարք խնդիրներ:

Օրինակ՝ «Արմավիր» ՔԿՀ պատիժ կրող ցմահ դատապարտյալ Ա.Ս.-ն Խմբին հայտնել է, որ ինքը Վանաձոր քաղաքից է: Իր ծնողները բնակվում են Վանաձոր քաղաքում: Ֆինանսական և առողջական խնդիրների պատճառով նրանք չեն կարողանում իրեն տեսակցության գալ: Վերջին անգամ իր ծնողներին տեսել է 2017թ., երբ նրանք եկել են կարճատև տեսակցության: Ցմահ դատապարտյալը նշել է, որ իր ծնողներին Վանաձոր քաղաքից Արմավիր տեղափոխելու դեպքում ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայությունը կարող է փոխհատուցել ճանապարհածախսը, բայց նա նշեց, որ իր ծնողների առողջական վիճակը վատ է, և նրանք չեն կարող երկար ճանապարհ անցնել: Իրեն «Վանաձոր» ՔԿՀ տեղափոխելու պահանջը տեղաբաշխման հանձնաժողովը մի քանի անգամ մերժել է⁶:

Նմանատիպ դեպք արձանագրվել է նաև «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում: Խումբն առանձնագրույց է ունեցել «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ի ցմահ դատապարտյալ Ա.Զ.-ի հետ: Նա Խմբին հայտնել է, որ իր ծնողները բնակվում են Ստեփանավանում: Նրանք վատառողջ են և

⁵«ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծ, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=123919>:

⁶Տեղաբաշխման հանձնաժողովը կրնարկի դատապարտյալին իր բնակության վայրին մոտ գտնվող հիմնարկ տեղափոխելու հարցը, <http://pmg.am/hy/news/successful-cases/2020-12-04-12-48-49>:

չեն կարողանում իրեն տեսակցության գալ: Բացի այդ, մայրն աշխատում է դպրոցում և չի կարողանում աշխատանքային օրերին այցելել, իսկ ոչ աշխատանքային օրերին տեսակցություն չի տրամադրվում: Նա մի քանի անգամ դիմել է իրեն «Վանաձոր» ՔԿՀ տեղափոխելու համար, սակայն մերժել են:

Խումբը գտնում է, որ անհրաժեշտ է քննարկել նշված ցմահ դատապարտյալներին «Վանաձոր» ՔԿՀ տեղափոխելու հարցը՝ հաշվի առնելով երկարաժամկետ կամ ցմահ ազատազրկման դեպքում ընտանիքի և արտաքին աշխարհի հետ կապը պահպանելու կարևորությունը: Իսկ լայն առումով՝ Խումբն առաջարկում է վերանայել նշված օրենսդրական փոփոխության կիրառման հետ կապված խոչընդոտները և բարելավել այն:

Խումբը դիտարկել է արտակարգ դրության ժամանակահատվածում ազատազրկված անձանց հեռախոսակապից օգտվելու հետ կապված խնդիրները: Արձանագրվել է, որ արտակարգ դրության ժամանակահատվածում ազատազրկված անձանց հեռախոսաքարտեր չեն տրամադրվել՝ հիմնարկներում տեղադրված հեռախոսակապից օգտվելու համար: Թեև ներկայումս տեսակցություններն արդեն թույլատրվում են, սակայն Խմբի դիտարկմամբ անհրաժեշտ է ազատազրկված անձանց մինչև արտակարգ դրության ավարտը տրամադրել անվճար քարտեր՝ հեռախոսակապից օգտվելու առավել նպաստավոր պայմաններ ստեղծելու համար:

«Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ի ցմահ դատապարտյալ Ա.Չ.-ն Խմբին հայտնել է, որ ընտանիքի հետ կապը մշտապես պահելու նպատակով կարիք կա, որպեսզի ինքը հաճախակի օգտվի հեռախոսազանգից: Նա նշված հիմնավորումներով դիմել է հիմնարկի պետին, սակայն դիմումները չեն բավարարվել: Ա.Չ.-ի խնդրանքն այն է, որ իր նկատմամբ բացառություն կատարեն և թույլ տան հաճախակի օգտվել հեռախոսակապից: Խմբի դիտարկմամբ անհրաժեշտ է փոփոխություն կատարել Ներքին կանոնակարգում և երկարատև կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց հեռախոսազանգեր տրամադրել ավելի հաճախ:

Խումբը դիտարկել է նաև տեսակապից օգտվելու համար նախատեսված սենյակները: «Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ-ի գրադարանում առկա համակարգիչն օգտագործվում է տեսազանգերի համար: Աշխատակիցը Խմբին փոխանցել է, որ կալանավորված անձինք և դատապարտյալները ամսական 2 անգամ տեսազանգ են ունենում հարազատների հետ: «Սևան» ՔԿՀ-ում առկա է տեսազանգի սենյակ, որն ապահովված է համակարգչով: Աշխատակիցները նշել են, որ դատապարտյալները հաճախ են օգտվում տեսազանգերից և հեռախոսազանգերից: «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ն ևս ունի տեսազանգի սենյակ, որտեղ տեղադրված է մեկ համակարգիչ: Ազատազրկված անձինք օրենքով նախատեսված կարգով օգտվում են տեսազանգից: «Կոշ» ՔԿՀ-ում աշխատակիցները նշել են, որ ազատազրկված անձինք առավել հաճախ օգտվում են տեսակապից: Մասնավորապես 23 հոգի 29 անգամ օգտվել է տեսակապից (սկայայ):

Հաշվետու ժամանակահատվածում Խմբի կողմից արձանագրվել է տեսակապից օգտվելու հետ կապված հետևյալ խնդիրը: «Վանաձոր» ՔԿՀ-ի գրադարանում տեղադրված է 1 համակարգիչ՝ համապատասխան սարքավորումներով: Այն նախատեսված է տեսակապի համար: Սակայն աշխատակիցները նշել են, որ ազատազրկված անձինք չեն դիմում՝ տեսակապից կամ հեռախոսակապից օգտվելու համար:

«Արմավիր» ՔԿՀ կատարած այցի ժամանակ արձանագրվել է, որ տեսակապից օրվա կտրվածքով օգտվում է 10-15 անձ, ինչը հիմնարկի համար նորմալ է՝ հաշվի առնելով այնտեղ պահվող ազատազրկված անձանց թիվը: Նշվածից բխում է, որ արտակարգ դրության ժամանակահատվածում տեսակապից օգտվող անձանց թվի աճ չի նկատվել:

Նշված խնդիրը նկատվել է նաև «Հրագրան» ՔԿՀ-ում: Այնտեղ Խմբին տեղեկացրել են, որ արտակարգ դրության ժամանակահատվածում ազատագրկված անձանց հիմնական բողոքները կապված են եղել տեսակցությունների և հանձնույթների արգելքի հետ: Մակայն տեսակապից և հեռախոսակապից օգտվող անձանց թվի աճ հիմնարկում չի նկատվել: Ազատագրկված անձինք տեսակապից և հեռախոսակապից քիչ են օգտվում:

Այս առումով Խմբի առաջարկությունն այն է, որ միջոցներ ձեռնարկվեն տեսակապից և հեռախոսակապից օգտվելը խրախուսելու համար:

Արտաքին աշխարհի հետ կապը

- ՀՀ ԱՆ բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներն ապահովել երարատն տեսակցությունների սենյակներով:
- Բարեկարգել ՀՀ ԱՆ բոլոր քրեակատարողական հիմնարկների տեսակցությունների սենյակները և դրանք ապահովել ջեռուցման և օդափոխության համակարգերով:
- Ավելացնել առանձնապես ծանր հանցագործության համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատագրկման դատապարտված անձանց տրամադրվող կարճատև և երկարատև տեսակցությունների քանակը:
- Բարելավել դատապարտյալներին քրեակատարողական հիմնարկներում տեղաբաշխման գործընթացն այնպես, որ գործնականում երաշխավորվի նրանց՝ մերձավոր ազգականների հետ կապը:
- Վերանայել նշված օրենսդրական փոփոխության կիրառման հետ կապված խոչընդոտները և բարելավել այն:
- Ազատագրկված անձանց մինչև արտակարգ դրության ավարտը տրամադրել անվճար քարտեր՝ հեռախոսակապից օգտվելու առավել նպաստավոր պայմաններ ստեղծելու համար:
- Միջոցներ ձեռնարկել ազատագրկված անձանց շրջանում տեսակապից և հեռախոսակապից օգտվելը խրախուսելու համար:

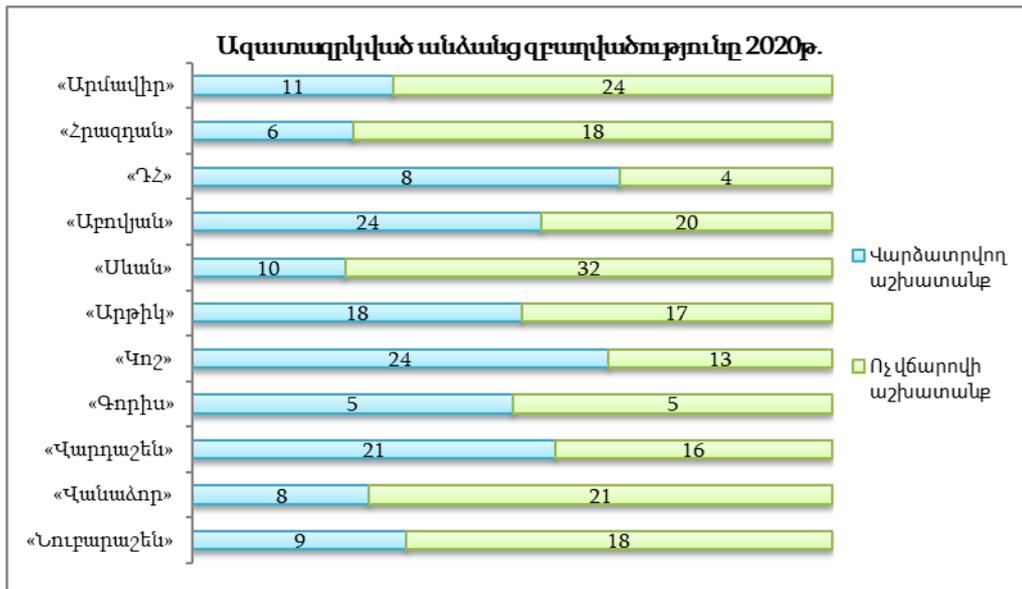
4. Վերասոցիալականացման հնարավորությունները ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ներում

Ազատագրկված անձանց աշխատելու և աշխատանքային վարձատրության իրավունքը սահմանված է քրեակատարողական ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրությամբ: Բացի այդ, Հայաստանի կառավարությունը բազմիցս հայտարարել է, որ պատժողականից անցնում է վերասոցիալականացման քաղաքականության, որի կարևոր բաղադրիչներից են ազատագրկված անձանց աշխատանքով ապահովելը և աշխատաշուկայում նրանց մրցունակության բարձրացմանը նպաստելը:

Քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի 2019-2023թթ. ռազմավարությունը ևս գործողություններ է նախատեսում՝ ուղղված դատապարտյալների զբաղվածության խթանմանը: Կարևորվում է դատապարտյալների համար աշխատատեղերի ստեղծումը, արհեստակցական միությունների ձևավորումը, նրանց կողմից պատրաստած ապրանքների վաճառքի կազմակերպումն ինչպես առցանց, այնպես էլ այլ եղանակներով: Դիտարկվում է

նան քրեակատարողական հիմնարկներում արտադրության կազմակերպման կարողությունների զարգացումը՝ մասնավոր հատվածի հետ համագործակցության միջոցով: Բացի այդ, նախատեսվում է բարձրացնել «Աջակցություն դատապարտյալին» հիմնադրամի կառավարման արդյունավետությունը:

Ուսումնասիրության արդյունքում Խումբը պարզել է, որ 2020թ. քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող 144 անձ ընդգրկվել է վարձատրվող աշխատանքներում, իսկ իրենց ցանկությամբ ոչ վճարովի աշխատանք կատարել է 188 անձ: Քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացվող վարձատրվող աշխատանքներում ընդգրկվելու վերաբերյալ ազատագրված անձանցից ներկայացված և մերժված դիմումների հաշվառում չի վարվում: Ուստի այդ մասին Խմբին տեղեկատվություն չի տրամադրվել:

Չնայած ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված երաշխիքներին և պաշտոնական վիճակագրությանը՝ Խումբը 2020թ. քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացրած մշտադիտարկման ժամանակ արձանագրել է օրենսդրական և իրավակիրառ պրակտիկայի հետ կապված մի շարք խնդիրներ:

Այսպես, «Վանաձոր» ՔԿՀ կատարած այցելության ժամանակ դատապարտյալներից մեկը խնդիր է բարձրացրել առ այն, որ 7 տարուց ավելի ազատագրված անձանց չեն ապահովում աշխատանքով: Խնդիրը հաստատել են նաև քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցները՝ նշելով, որ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 110-րդ հոդվածով սահմանված արգելքը որոշ դատապարտյալների համար խոչընդոտներ է առաջացնում: Խմբի գնահատմամբ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի նշված հոդվածում առկա արգելքը չի կարող հիմք դառնալ անձին աշխատանքի ընդունելը մերժելու համար: Եթե նույնիսկ առկա է նման օրենսդրական արգելք, ապա Խումբն առաջարկում է հանել այն: Առաջարկությունը նախարարության կողմից ընդունվել է ի գիտություն⁷:

2020թ. Խումբը հանդես է եկել նաև մեկ այլ օրենսդրական առաջարկությամբ: ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից շրջանառության մեջ է դրվել «ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը: Նախագծի 4-րդ հոդվածով օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ կետում

⁷ՀՀ ԱՆ «Վանաձոր» ՔԿՀ կատարած այցելության արդյունքում արձանագրվել են մի շարք խնդիրներ, <http://pmg.am/hy/news/successful-cases/2020-06-11-12-36-56>:

նախատեսվում է փոփոխություն կատարել, ըստ որի՝ բաց ուղղիչ հիմնարկից կիսաբաց ուղղիչ հիմնարկ տեղափոխման հիմք կարող է դառնալ նաև տեղափոխումից հետո աշխատանքային հարաբերություններ չձևավորելը կամ աշխատող դատապարտյալի հետ կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելուց հետո մեկ ամսվա ընթացքում դատապարտյալի կողմից աշխատանքային նոր հարաբերություններ չձևավորելը բառերով: Խմբի գնահատմամբ նման չափանիշ սահմանելու համար միայն աշխատանքային հարաբերություն չձևավորելը դեռևս բավարար պայման չի կարող դիտվել: Պետք է հաշվի առնել մի շարք հանգամանքներ, օրինակ՝ անձը աշխատունակ է, թե՞ ոչ, աշխատանքից խուսափում է, թե՞ գտնելու հնարավորություն չունի: Եթե չի կարող գտնել, ապա այստեղ պետք է լինի նաև պետության աջակցությունը: Այլ կերպ ասած, բացասական հետևանքը պետք է վրա հասնի միայն աշխատանքից չարամիտ խուսափելու դեպքում:

Ինչպես գիտենք, սննդի ապահովման գործընթացը 2019թ. հոկտեմբերից մեկնարկած փորձնական ծրագրի արդյունքում պատվիրակվեց բաց մրցույթում հաղթող ճանաչված մասնավոր ընկերությանը՝ «Արտ Լանչ» ապրանքանիշը ներկայացնող «Ռեդի-Սթեդի» ՍՊԸ-ին: 2020թ. տարբեր հիմնարկներ կատարած այցերի արդյունքում Խումբը պարզել է, որ «Ռեդի-Սթեդի» ՍՊԸ-ն սննդի պատրաստման աշխատանքները կատարում է իր աշխատակազմով, որում, սակայն, ներգրավված չեն ազատագրված անձինք: Այսինքն՝ այն ազատագրված անձինք, որոնք մինչ այդ ընդգրկված են եղել սննդի պատրաստման աշխատանքներում, գրկվել են զբաղվածության այդ հնարավորությունից: Այս առումով առաջարկում ենք, որպեսզի «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից իրականացվող մասնագիտական ուսուցման դասընթացների մեջ ներառել «Խոհարարական արվեստ» դասընթացը: Քրեակատարողական հիմնարկները կարող են պայմանավորվածություն ձեռք բերել առ այն, որ այդ դասընթացը բարեհաջող ավարտած ազատագրված անձանց «Ռեդի-Սթեդի» ՍՊԸ-ն ներգրավի սննդի պատրաստման աշխատանքներում:

«Նուբարաշեն» ՔԿՀ կատարած պլանային այցի ժամանակ Խումբը պարզել է, որ որոշ ցմահ դատապարտյալներ աշխատում են IT ոլորտում: Նրանց դժգոհությունը կապված էր իրենց համակարգչով ապահովելու հետ: Ցմահ դատապարտյալները նշել են, որ ծրագրավորումը ստեղծագործական մասնագիտություն է, և հնարավոր չէ իրենց հատկացված 5 ժամվա ընթացքում առաջադրանքը կատարել: Նրանք դժվարանում են աշխատանքը կատարել սահմանափակ ժամանակում: Այս առումով Խումբը գտնում է, որ անհրաժեշտ է ավելացնել համակարգիչների քանակը, ինչպես նաև համակարգչով աշխատող ազատագրված անձանց հատկացվող ժամաքանակը, ինչը հնարավորություն կտա առավել արդյունավետ կատարել աշխատանքային պարտականությունները:

«Կոշ» ՔԿՀ կատարած այցի ժամանակ Խումբը պարզել է, որ հիմնարկում առկա է 18 վճարովի աշխատատեղ դատապարտյալների համար, որոնցից 7-ը թափուր է: Խումբը գտնում է, որ անհրաժեշտ է ավելացնել ազատագրված անձանց համար նախատեսված աշխատատեղերը, պարզել այդ աշխատատեղերի թափուր մնալու պատճառները և քայլեր ձեռնարկել դրանք համալրելու ուղղությամբ:

Վերասոցիալականացման միջոցառումների շարքում կարևորվում է նաև ազատագրված անձանց կրթության իրավունքի իրացմանն ուղղված քայլերի ձեռնարկումը, մասնագիտական կրթության նոր ծրագրերի ներդրումը: Այս գործողության շրջանակներում քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի 2019-2023թթ. ռազմավարությամբ նախատեսվում է իրականացնել ազատագրված անձանց մասնագիտական կրթության

կարիքների գնահատում և ըստ այդմ մշակել կրթական նոր ծրագրեր կամ փոփոխել առկա ծրագրերը:

2019թ. տարեկան հաշվետվության մեջ Խումբն անդրադարձել է ազատագրկված անձանց հանրակրթության կազմակերպմանը⁸:

2020թ. Խումբն արձանագրել է ազատագրկված անձանց հանրակրթության կազմակերպման հետ կապված հետևյալ խնդիրը: «Նուբարաշեն» ՔԿՀ կատարած այցելության ժամանակ Խմբին տեղեկացրել են, ազատագրկված անձանց հանրակրթական ուսուցման դասընթացները կազմակերպվել են հիմնարկի վարչական մասում: Սակայն հիմնարկի «գոն նայողները» պահանջել են, որպեսզի դասերը կազմակերպվեն «գոնի» հատվածում, ինչից հետո այդ դասընթացները կազմակերպվել են քննչական սենյակներում: Այս առումով ՀՀ արդարադատության նախարարությանն առաջարկում ենք, որպեսզի հետևողականություն ցուցաբերվի ազատագրկված անձանց աշխատանքի և կրթության իրավունքի անխոչընդոտ իրացմանը, մասնավորապես՝ քայլեր ձեռնարկել, որպեսզի քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը հնարավորինս նվազեցվի և չխոչընդոտի ազատագրկված անձանց իրավունքների իրացմանը:

Մասնագիտական ուսուցման դասընթացների կազմակերպման հետ կապված արձանագրվել են հետևյալ խնդիրները:

«Արմավիր» ՔԿՀ կատարած այցի ընթացքում Խումբն արձանագրել է անգլերենի դասընթացի կազմակերպման հետ կապված հետևյալ խնդիրը: Դասընթացի ընդհանուր տևողությունը 6 ամիս է, անցկացվում է շաբաթական 1 անգամ՝ 2 ժամ 20 րոպե տևողությամբ: Այդ դասընթացը սկսնակների համար է: Ազատագրկված անձինք նշել են, որ 6 ամիսը բավարար չէ լեզվին տիրապետելու համար: Անհրաժեշտ է, որպեսզի ապահովվի դասընթացի շարունակականությունը, այսինքն՝ սկսնակների համար նախատեսված անգլերենի դասընթացին զուգահեռ ավելացնեն անգլերենի այլ մակարդակների դասընթացներ, որպեսզի այն մասնակիցները, որոնք արդեն ստացել են նախնական գիտելիքներ, հնարավորություն ունենան մասնակցել մնացած մակարդակների դասընթացներին և ամբողջությամբ տիրապետել լեզվին:

«Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ կատարած պլանային այցի ժամանակ Խումբն արձանագրել է, որ այնտեղ համակարգչային դասընթացներ չեն անցկացվում: Աշխատակիցը պարզաբանել է, որ չկա պահանջարկ: Խումբը գտնում է, որ անհրաժեշտ է «Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ-ում պահվող ազատագրկված անձանց կրթական կարիքների գնատահում անցկացնել և ըստ այդմ՝ մասնագիտական ուսուցման դասընթացներ կազմակերպել:

Խումբը 2020թ. քրեակատարողական հիմնարկներ կատարած այցերի ընթացքում դիտարկել է նաև գրադարանները: «Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ-ն ունի գրադարան, որտեղ մեծամասամբ գեղարվեստական գրականության գրքեր են: Գրականությունը հայերենով և ռուսերենով է: Հիմնարկն ունի ջեռուցման համակարգ, սակայն խնդիրն այն է, որ գրադարանը ջեռուցվում է ոչ թե այդ համակարգով, այլ տաքացուցիչով: «Արմավիր» ՔԿՀ-ի գրադարանը համալրված է հայերեն, ռուսերեն և պարսկերեն գրքերով: Գրադարանում առկա են նաև համակարգիչներ: Այնտեղ կազմակերպվում են համակարգչային դասընթացներ: «Սևան» ՔԿՀ-ի գրադարանը համալրված է հայերեն, վրացերեն, ռուսերեն գրականությամբ: Հիմնարկի աշխատակիցների փոխանցմամբ՝ դատապարտյալներն օգտվում են գրադարանից: «Կոշ» ՔԿՀ-ի գրադարանում առկա են հոգևոր, իրավական գրականություն: Գրքերը հայերեն և ռուսերեն լեզուներով են:

⁸ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական Դիտորդների խմբի 2019 թվականի գործունեության տարեկան հաշվետվություն, էջեր 35-36, http://pmg.am/images/PMG_Report_2019.pdf:

Սակայն Խումբն արձանագրել է, որ «Երևան-Կենտրոն» ՔԿՀ-ում մատուռ կամ կրոնական արարողությունների համար նախատեսված այլ սենյակներ չկան: Ըստ պետի կողմից փոխանցված տեղեկության՝ այնտեղ պահվող անձանց քահանա չի այցելում: «Սևան» ՔԿՀ-ում կա եկեղեցի: Աշխատակիցները հայտնել են, որ քահանան այցելում է յուրաքանչյուր ուրբաթ, ընդհանուր քարոզ է կազմակերպվում: Հիմնարկում պահվում են նաև օտարերկրյա քաղաքացիներ, որոնք նույնպես այցելում են հիմնարկի հայկական եկեղեցի և մոմ վառում: «Արմավիր» ՔԿՀ-ում կա 4 մատուռ, որից դիտարկվել է երկուսը: Դրանք գտնվում են մասնաշենքերում, դռները բաց են: Այնտեղ առկա են խաչքարեր, սրբապատկերներ, մոմ վառելու տեղ: Սակայն հիմնարկում պահվող օտարերկրյա քաղաքացիներն իրենց աղոթքները կատարում են խցերում: «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ում առկա է փոքր մատուռ, սակայն այլ կրոնական համոզմունք ունեցող անձանց համար որևէ պայման ապահովված չէ: Խումբը գտնում է, որ անհրաժեշտ է այլ կրոնական համոզմունք ունեցող անձանց համար պայմաններ ստեղծել կրոնական արարողությունների կազմակերպման համար:

«Հրազդան» ՔԿՀ-ում Խմբի կողմից արձանագրվել է հետևյալ խնդիրը: Հիմնարկն ունի 86 խուց, սակայն զբոսահրապարակների թիվը 6-ն է: Գործնականում դա խնդիրներ է առաջացրել արտակարգ դրության ժամանակահատվածում զբոսանքը կազմակերպելու հարցում՝ սոցիալական հեռավորության պահպանման և ազատազրկված անձանց միջև շփումը հնարավորինս նվազեցնելու տեսանկյունից: Ազատությունից զրկված անձանց պահման պայմանների բարելավումը, քրեակատարողական հիմնարկների օպտիմալացումը և արդիականացումն ամրագրվել են որպես քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի ռազմավարական ուղղություն: Նշված գործողության շրջանակներում նախատեսվում է լուծարել «Հրազդան» ՔԿՀ-ն և «Սևան» ՔԿՀ-ի տարածքում կառուցել «Հրազդան» ՔԿՀ-ի համար սահմանված լրակազմով՝ փակ, կիսափակ ռեժիմների և կալանավորվածների պահելու վայր, այդ թվում՝ կալանք պատժատեսակի համար նախատեսված մասնաշենք: Խումբն առաջարկում է քրեակատարողական հիմնարկների օպտիմալացման և արդիականացման ուղղությամբ իրականացվող գործողությունների ժամանակ ուշադրություն դարձնել նշված հիմնախնդրին և զբոսահրապարակները կառուցել այնպես, որ հնարավոր լինի պահպանել ազատազրկված անձանց միջև սոցիալական հեռավորությունը:

Վերասոցիալականացման հնարավորությունները ՔԿՀ-ներում

- ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 110-րդ հոդվածում կատարել համապատասխան փոփոխություն և հանել 7 տարուց ավելի ազատազրկված անձանց աշխատանքով ապահովելուն խոչընդոտող արգելքը:
- «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից իրականացվող մասնագիտական ուսուցման դասընթացների մեջ ներառել «Խոհարարական արվեստ» դասընթացը: Համագործակցելով «Ռեդի-Սթեդի» ՄՊԸ-ի հետ՝ այդ դասընթացը բարեհաջող ավարտած ազատազրկված անձանց ներգրավել սննդի պատրաստման աշխատանքներում:
- Քրեակատարողական հիմնարկներում ավելացնել ազատազրկված անձանց համար նախատեսված համակարգիչների քանակը, ինչպես նաև համակարգչով աշխատող ազատազրկված անձանց հատկացվող ժամաքանակը, ինչը հնարավորություն կտա առավել արդյունավետ կատարել աշխատանքային պարտականությունները:

- Ավելացնել ազատագրկված անձանց համար նախատեսված աշխատատեղերը, պարզել այդ աշխատատեղերի թափուր մնալու պատճառները և քայլեր ձեռնարկել դրանք համալրելու ուղղությամբ:
- Հետևողականություն ցուցաբերել ազատագրկված անձանց աշխատանքի և կրթության իրավունքի անխոչընդոտ իրացմանը, մասնավորապես՝ քայլեր ձեռնարկել, որպեսզի քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը հնարավորինս նվազեցվի և չխոչընդոտի ազատագրկված անձանց իրավունքների իրացմանը:
- Ապահովել մասնագիտական ուսուցման դասընթացների շարունակականությունը: Մասնավորապես, սկսնակների համար նախատեսված անգլերենի դասընթացին զուգահեռ ավելացնել անգլերենի այլ մակարդակների դասընթացներ, որպեսզի այն մասնակիցները, որոնք արդեն ստացել են նախնական գիտելիքներ, հնարավորություն ունենան մասնակցել մնացած մակարդակների դասընթացներին և ամբողջությամբ տիրապետել լեզվին:
- Կատարել ազատագրկված անձանց կրթական կարիքների գնատահում անցկացնել և ըստ այդմ՝ համապատասխան մասնագիտական ուսուցման դասընթացներ կազմակերպել բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում:
- Այլ կրոնական համոզմունք ունեցող անձանց համար կրոնական արարողությունների կազմակերպման համար պայմաններ ստեղծել:
- Քրեակատարողական հիմնարկների օպտիմալացման և արդիականացման ուղղությամբ իրականացվող գործողությունների ժամանակ ուշադրություն դարձնել նշված հիմնախնդրին և զբոսահրապարակները կառուցել այնպես, որ հնարավոր լինի պահպանել ազատագրկված անձանց միջև սոցիալական հեռավորությունը:

5.Պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակման հիմնախնդիրները ՀՀ ԱՆ

ՔԿՀ-ներում

5.1. 2020 թվականի ընթացքում ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող ազատությունից զրկված անձանց շրջանում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ դատարան ներկայացվել է 163 միջնորդություն, պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ դատարան միջնորդություն չներկայացնելու վերաբերյալ 497 որոշում, դատարանի կողմից պայմանական վաղաժամկետ ազատ է արձակվել 199 դատապարտյալ, դատարանի կողմից 92 դատապարտյալի պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակումը մերժվել է: Խումբը հատկապես կարևորում է Կովիդ-19 համավարակի ժամանակ պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակման գործընթացի արդյունավետ կիրառման անհրաժեշտությունը: Դատապարտյալների պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակման վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները՝ ըստ քրեակատարողական հիմնարկների, ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում.

Հ/Հ	ՔԿՀ	Պ/Վ ներկայացված միջնորդություններ	Պ/Վ միջնորդություն չներկայացնելու վերաբերյալ որոշումներ	Պ/Վ ազատ արձակված դատապարտյալներ	Պ/Վ ազատ արձակումը մերժված դատապարտյալներ
1.	«Նուբարաշեն»	1	27	5	-
2.	«Գորիս»	8	8	9	9
3.	«Աբովյան»	15	8	12	4
4.	«Արմավիր»	19	66	39	7
5.	«Վարդաշեն»	44	19	28	5
6.	«Սևան»	23	67	40	18
7.	«Դատապարտյալների հիվանդանոց»	8	23	7	1
8.	«Վանաձոր»	12	91	17	2
9.	«Կոշ»	10	63	22	20
10.	«Արթիկ»	16	57	13	3
11.	«Հրազդան»	7	65	7	23
12.	«Երևան-Կենտրոն»	-	3	-	-

Դիտորդների խումբը տարբեր դատապարտյալներից ստացել է ահազանգեր, որ քրեակատարողական հիմնարկները պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննարկելու ժամկետի հաշվարկ դիտարկում են ոչ թե Առաջին աստիճանի դատարանի որոշման կայացման պահը, այլ եթե այն բողոքարկվել է, ապա Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարանների որոշումների կայացման պահը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինումը դատարանի կողմից մերժվելու դեպքում այդ հարցի կրկին քննարկում կարող է տեղի ունենալ ոչ շուտ, քան **մերժման վերաբերյալ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից 6 ամիս անց, իսկ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց դեպքում՝ երեք տարի անց:**

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ 1. Առաջին աստիճանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը օրինական ուժի մեջ է մտնում վերաքննության կարգով բողոքարկման ժամկետն անցնելուց հետո, եթե այն

բողոքարկված չի եղել: Առաջին ատյանի դատարանի՝ **գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտն ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից: Վերաքննիչ դատարանի և վճռաբեկ դատարանի դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից**, բացառությամբ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի: 6-րդ հոդվածի 10¹ հոդվածի իմաստով՝ **գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր են համարվում**՝ առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, քրեական գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը, բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու մասին որոշումը, ինչպես նաև այդ ակտերի վերաքննիչ բողոքարկման արդյունքում վերաքննիչ դատարանի կայացրած դատական ակտերը, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված դեպքերում վճռաբեկ դատարանի դատական ակտերը:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում սպառիչ թվարկված են գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը, ինչից հետևում է, որ մնացած բոլոր որոշումները դասվում են գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի թվին: Մասնավորապես, այդպիսին է համարվում նաև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելու հարցը քննելու մասին դատարանի կողմից կայացված որոշումը: Նույն օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն Վերաքննիչ դատարանում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի դեմ բողոքները քննվում են կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով, իսկ **գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի դեմ բողոքները՝ միանձնյա**: Պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակվածի վերաբերյալ բողոքները Վերաքննիչ դատարանի կողմից միանձնյա քննելու հանգամանքը լրացուցիչ անգամ փաստում է, որ նման որոշումները հանդիսանում են **գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտեր**:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 13-րդ մասի համաձայն՝ Դատարանի կողմից պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելը կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելը մերժելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում դատապարտյալի՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ հարցը կարող է կրկին քննարկվել **վերջնական դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ վեց ամիս անց, եթե դատապարտյալը նշված ժամկետը լրանալուց ոչ շուտ, քան 40 օր առաջ ներկայացրել է դիմում**, բացառությամբ սույն օրենսգրքի 116-րդ հոդվածով

նախատեսված դեպքերի: Դատապարտյալի կողմից կրկին դիմում ներկայացվելու դեպքում գեկույցները կազմվում են դիմումն ստանալուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում:

Վերոհիշյալ օրենսդրական վերլուծություններով ակնհայտ է, որ թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, թե ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննարկելու ժամկետի հաշվարկը դիտարկում են **դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից սկսած**:

Թերևս տարընթերցումների առիթ է հանդիսանում ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 13-րդ մասի «վերջնական դատական ակտ» արտահայտությունը: Քրեակատարողական հիմնարկները հիմնվելով հիշյալ արտահայտության վրա, որպես պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննարկելու ժամկետի հաշվարկ դիտարկում են նշված գործերով վերադաս դատարանների որոշումները (Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը բողոքարկված լինելու դեպքում):

Նույնիսկ, եթե դիտարկենք, որ «վերջնական դատական ակտ» արտահայտությունը վերաբերվում է վերադաս դատարանների դատական ակտերին (բողոքարկման առկայության դեպքում), չնայած այն վիճելի է, ապա ակնհայտ է, որ առկա է իրավական հակասություն ՀՀ քրեական դատավարության 434-րդ հոդվածի 3-րդ և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 13-րդ մասերի միջև:

Իրավական հակասությունների հետ կապված հարցերը կարգավորվում են Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին ՀՀ օրենքով, որի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է հետևյալը.

1. Նորմատիվ իրավական ակտերի նորմերի միջև կոլիզիաների դեպքում, ըստ հերթականության, կիրառվում են հետևյալ կանոնները, ընդ որում, յուրաքանչյուր հաջորդ կանոնը կիրառվում է, եթե կիրառելի չէ նախորդ կանոնը՝

1) ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտի նորմը.

2) ընդհանուր նորմի և հատուկ նորմի միջև կոլիզիաների դեպքում գործում է հատուկ նորմը, սակայն եթե նորմատիվ իրավական ակտն ունի ընդհանուր և հատուկ մասեր, ապա այդ մասերի նորմերի միջև կոլիզիայի դեպքում գործում են ընդհանուր մասի նորմերը.

3) ավելի վաղ ուժի մեջ մտած նորմատիվ իրավական ակտի նորմերը.

4) ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար բարենպաստ նորմատիվ իրավական ակտի նորմը, եթե այդ նորմի կիրառմամբ չեն շոշափվում այլ անձանց իրավունքները կամ օրինական շահերը:

Առնվազն երկու կետով հիմնավորվում է, որ պետք է կիրառելի լինի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, քանի, որ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքն ուժի մեջ է մտել ավելի վաղ՝ 12.01.1999, իսկ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը 10.02.2005թ.: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 3-րդ մասը ֆիզիկական անձանց՝ այն է դատապարտյալների համար նախատեսում է առավել բարենպաստ պայմաններ, քան ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 13-րդ մասն այն ձևով, որով մեկնաբանում են քրեակատարողական հիմնարկների աշխատակիցները:

Վերոգրյալի հիման վրա, գտնում ենք, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննարկելու ժամկետի հաշվարկի մեկնարկ պետք է դիտարկել Առաջին աստիճանի դատարանի կողմից դատական ակտի կայացման պահը:

5.2. Պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի հետ կապված առկա է ևս մեկ խնդիր, որը ազատագրվածների շրջանում իր էությունը տարիքի հիմքով խտրականության դրսևորման տիպիկ օրինակ է՝ որը սահմանված է իրավական ակտով:

Այսպես՝ 04.06.2019թ. թիվ 198 հրամանով և 12.07.2018թ. թիվ 336-Լ հրամանի հավելված N 3-ով սահմանվում են ազատագրված անձի պատիժը կրելուց վաղաժամկետ ազատվելու, կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համար անհրաժեշտ և ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների կողմից զեկույցի կազմման համար դատապարտյալի անձնական գործի և վարքագծի փաստական նկարագրի վերաբերյալ ներկայացված տեղեկանքում ներառված տեղեկատվության գնահատման հիմքում ընկած վավերապայմանները և չափորոշիչները:

Սույն չափորոշիչների «գնահատման վավերապայմանները» վերտառությամբ աղյուսակի 5-րդ և 6-րդ կետերում համապատասխանաբար սահմանվում են հանցագործության կատարման պահին և գնահատման ներկա պահին դատապարտյալի ունեցած **տարիքի** հիմքով տրվելիք միավորները: Մասնավորապես, 5-րդ կետով սահմանված «տարիքը հանցագործություն կատարելու պահին» չափորոշիչով մինչև 28 տարեկան հասակում հանցագործություն կատարած լինելու դեպքում պատիժը կրելուց վաղաժամկետ ազատվելու, կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համար նախատեսվում է 0 միավոր, 28-ից մինչև 55 տարեկանի դեպքում 1 միավոր, իսկ 55-ից բարձրի դեպքում՝ 2 միավոր:

Գնահատման նույնատիպ մոտեցում ցուցաբերվում է նաև 6-րդ կետում՝ «դատապարտյալի տարիքը ներկա պահին» կետով, որի շրջանակներում նույնպես սահմանվում է, որ եթե պատիժը կրելուց վաղաժամկետ ազատվելու, կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համար դիմած դատապարտյալը դիմելու պահին մինչև 28 տարեկան է, ապա նրան տրվում է 0 միավոր, 28-ից մինչև 55 տարեկանի դեպքում 1 միավոր, իսկ 55-ից բարձրի դեպքում՝ 2 միավոր:

Նշված տարբերակված մոտեցումը չունի օբյեկտիվ հիմնավորում և վերոնշյալ չափորոշիչների մեջ 5-րդ և 6-րդ կետերը, որոնք սահմանում են տարիքային հիմքով և անորոշ իրավական տրամաբանությամբ ընտրված տրամադրվելիք միավորներ, ակնհայտորեն չեն բխում խտրականության արգելքի, իրավական որոշակիության և համաչափության սկզբունքների կիրառման հրամայականից:

ՀՀ Սահմանադրության 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից (...), **տարիքից** կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

78-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար:

79-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ:

Թիվ 336-Լ հրամանի և դրան կից հավելվածների գործնական կիրառության արդյունքում, ներքոգրյալ մոտեցման հիմքում ընկած տրամաբանությունը չգտնելուն զուգահեռ, արձանագրում ենք, որ երբ օրենսդիրը մինչև 28 տարեկան հասակում հանցագործություն կատարած լինելու դեպքում անձին պայմանական վաղաժամկետի կամ պատժի փոխարինման համար տրամադրում է

0 միավոր, իսկ 28-55 տարեկանում հանցագործություն կատարած լինելու դեպքում՝ 1 միավոր, ակնհայտորեն խախտվում է տարիքային հիմքով խտրականության սահմանադրական արգելքը: Բնականաբար, ինչպես յուրաքանչյուր իրավակարգավորման մեջ, այստեղ նույնպես *թուլլատրելի և իրավական մտածողությանը համապատասխանելի են սահմանափակումները կամ որոշակի խմբերի անձանց տրվող արտոնությունները, սակայն այդ ամենը պետք է տեղավորվի օրենքով սահմանված սկզբունքների շրջանակներում, չդառնա տարակարծությունների և անձի իրավունքների խախտման հիմք:*

Մասնավորապես գտնում ենք, որ սույն հավելվածի մեջ *տարիքային հիմքով տրամադրվող միավորների հասվածը պետք է ամբողջովին հանվի՝* տարիքով պայմանավորված խտրականությունների կիրառման, անհասկանալի իրավական մեկնաբանությունների տեղիք չտալու և բոլորի համար հավասար պայմանների առկայությունն ապահովելու համար:

Ուստի, անհրաժեշտ է վերանայել 12.07.2018թ. թիվ 336-Լ հրամանի N 3 հավելվածը, մասնավորապես, *ամբողջովին հանել* պատիժը կրելուց վաղաժամկետ ազատվելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համար *տարիքային հիմքով պայմանավորված միավորների տրամադրման 5-րդ և 6-րդ կետերը:*

Հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ միավորներ ձեռք բերելու համար նախատեսված այս կետերը հանելուց հետո կառաջանա խնդիր՝ սահմանված նվազագույն 28 միավորը հավաքելու հարցում, միաժամանակ առաջարկում ենք *վերանայել և համամասնորեն նվազեցնել ՀՀ արդարադատության նախարարի N 198-Լ հավելվածում սահմանված 28 միավորի շեմը*, դրանով ապահովելով վկայակոչված հավելվածների՝ ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխանելու, վերջինիս սկզբունքներից բխելու, որևէ խտրականության տեղիք չտալու և բոլորի համար հավասար ու արդարացի պայմաններ ստեղծելու հանգամանքը:

6. ՄԱՀՎԱՆ, ԻՆՔՆԱՎՆԱՍՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՑԱԴՈՒԼԻ ԴԵՊՔԵՐԸ

ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ

6.1. Մահվան դեպքերի ընդհանուր նկարագիրը

Քրեակատարողական հիմնարկներում հայտնված անձանց կյանքի իրավունքի պաշտպանությունը պետության հոգաձության ներքո է: Պետությունը, ստանձնելով մի շարք միջազգային պարտավորություններ, պետք է պաշտպանի անազատության մեջ գտնվող անձանց և պատշաճ կարգով քննի նրանց մահվան դեպքերը՝ այդ գործընթացը կազմակերպելով միջազգային չափանիշներին համապատասխան:

Ե՛վ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, և՛ ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների վերաբերյալ հիմնական դաշնագրերը ներառում են ազատությունից զրկված անձանց կյանքի իրավունքի ապահովման ուղղակի և անուղղակի երաշխիքներ: Այսպես, օրինակ, ՄԻԵԿ 2-րդ հոդվածը ուղղակիորեն սահմանում է յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը և կյանքից դիտավորությամբ զրկելու անթույլատրելիությունը:⁹ Այս դրույթը վերաբերում է նաև կալանավորված կամ ազատազրկման դատապարտված անձանց կյանքի իրավունքին: Անազատության մեջ գտնվող անձանց կյանքի իրավունքի ապահովման պարտավորությունը ներառում է այդ անձանց անհրաժեշտ բժշկական օգնություն տրամադրելու պարտականությունը: ¹⁰ Միաժամանակ որպես անազատության մեջ կյանքի իրավունքի պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիք կարող է դիտվել ՄԻԵԿ-ի 3-րդ հոդվածը՝ խոշտանգումների արգելքը.¹¹ քրեակատարողական հիմնարկներում խոշտանգումները, անարդկային վերաբերմունքը կարող են հանգեցնել այդտեղ պահվող անձի մահվան, ուստի խոշտանգումներից զերծ լինելու իրավունքի նախատեսումը անուղղակիորեն պաշտպանում է կյանքի իրավունքը: Այս հոդվածը պետությանը պարտավորեցնում է ապահովել ազատությունից զրկված անձանց ֆիզիկական բարեկեցությունը՝ նրանց անհրաժեշտ բժշկական խնամք տրամադրելով:¹² Այնուամենայնիվ, բժշկական օգնության չտրամադրումը, ուշացումը կամ այլ կերպ անբավարար լինելը դեռևս չի նշանակում, որ ՄԻԵԿ 3-րդ հոդվածը խախտվել է: Հիմնավոր պահանջը պետք է տեղեկություններ պարունակի հիվանդության կարգավիճակի, հայցված բուժման, այն տրամադրելու կամ մերժելու մասին, ինչպես նաև այլ ապացույցներ, ինչպես օրինակ՝ փորձագետի եզրակացություն, որում փաստվում է, որ մահացած անձին տրամադրվող բժշկական օգնության հարցում լրջագույն թերացումներ են եղել:¹³ Միևույն ժամանակ, բացառապես այն փաստը, որ բժիշկը այցելել է անձին, կամ որոշակի բուժում է նշանակվել, ինքնաբերաբար չի նշանակում, որ բժշկական օժանդակությունը պատշաճ է եղել:¹⁴

N	Մահվան ամսաթիվ	ՔԿՀ	Մահվան պատճառ/ախտորոշում	Ծննդյան ամսաթիվ	Սեռ
1	07. 01. 2020թ.	«Դատապարտյալներ ի հիվանդանոց»	Քրոնիկական երիկամային անբավարարություն, պոլիօրգանական անբավարարություն	1975թ.	արական

⁹ Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա, հոդված 2:

¹⁰ *Jasinskis v. Latvia, 2010, § 60; Hilmioğlu v. Turkey 2020, § 70:*

¹¹ Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա, հոդված 3:

¹² *Kudła v. Poland, 2000, § 94; Paladi v. Moldova, 2009, § 71; Blokhin v. Russia, 2016, § 136:*

¹³ *Krivolapov v. Ukraine, 2018, § 76:*

¹⁴ *Hummatov v. Azerbaijan, 2007, § 116:*

2	10. 01. 2020թ	«Դատապարտյալների հիվանդանոց»	«ՄԻԱՎ-վարակ 3-րդ կլինիկական փուլ, խիստ արտահայտված իմունային անբավարարություն, մարմնի քաշի կորուստ 10%-ից ավել, կախեքսիա 3-րդ աստիճանի: Տարածուն ատոպիկ դերմատիտ, բարդացած ֆուրունկուլյոզով: Քրոնիկական գաստրիտ: Քրոնիկական տոքսիկ հեպատիտ «Ց», հակամարմինները դրական: Երկրորդային սակավարյունություն: Հիպոալբումինեմիա: Լեղաքարային հիվանդություն, լեղապարկի քարեր	1961թ.	Արական
3	20. 01. 2020թ	«Արմավիր»	Նշված չէ	1975թ.	Արական
4	02. 05. 2020թ	«Դատապարտյալների հիվանդանոց»	Լյարդի ցիռոզ խառը՝ տոքսիկ և վիրուսային HBV էթիոլոգիայի (HCV Ab(+), HCV PCR (=)), ըստ Չայլդ Պյուի B դաս: Կերակրափողի երակների վարիկոզ լայնացում: Էրոզիվ գաստրոստրոնոդենիտ: Քրոնիկ կոլիտ՝ փորկապությունների հակումով: Հոգեկան և վարքային խանգարումներ ափիոնատիպ նյութերի գործածման հետևանքով: Ներկայումս գործածման բացառում (ռեմիսիայի փուլ) (F11.20): Մնացորդային փոփոխություններ թոքերի սուբերկուլյոզից կլինիկական ապաքինումից հետո թոքերի ֆիբրոզի և էմֆիզեմատոզ-բուլոզ փոփոխությունների տեսքով	1969թ.	Արական

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը սահմանում է, որ բոլոր ազատագրված անձինք ունեն մարդասիրական վերաբերմունքի և արժանապատվության հարգման իրավունք:¹⁵ Իսկ Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիան պարտավորեցնում է մասնակից պետություններին պարբերաբար վերանայել ցանկացած ձևով անազատության մեջ գտնվող անձի

¹⁵Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր, հոդված 10:

հետ վերաբերմունքի պայմանները,¹⁶ կանխել պաշտոնական լիազորություններով օժտված անձի կողմից դաժան և անմարդկային վերաբերմունքի ձևերը:¹⁷

Որպես կանոն, միայն այն հանգամանքը, որ անազատության մեջ գտնվող անձը մահացել է կասկածելի հանգամանքներում, հարց է բարձրացնում արդյոք պետությունը կատարել է այդ անձի կյանքի իրավունքի պաշտպանության պարտավորությունը:¹⁸

Կարող ենք արձանագրել, որ յուրաքանչյուր դեպքում, երբ ազատագրված անձը մահանում է ազատագրվման ընթացքում, օրինակ՝ բանտում, բանտից քաղաքացիական հիվանդանոց կամ այլ վայր տեղափոխվելիս, տեղափոխման վայրում և այլն, պետության կողմից կյանքի իրավունքի լիարժեք պաշտպանության հարցն է առաջ գալիս:

Ըստ ՀՀ արդարադատության նախարարության տրամադրված տվյալների՝ 2020թ. ընթացքում ՀՀ ԱՆ ՔԿԶ-ներում գրանցվել է մահվան 5 դեպք, որից 1-ը՝ ինքնասպանության:

Մահվան դեպքերի վերաբերյալ ՀՀ ԱՆ կողմից տրամադրվել են հետևյալ տեղեկությունները.

Ինչպես երևում է նախորդ աղյուսակից՝ 2020թ. ընթացքում մահացած բոլոր անձինք եղել են արական սեռի: Նրանց մահվան պատճառները կապվում են առողջական տարբեր խնդիրների, այդ թվում՝ քրոնիկ հիվանդությունների հետ: 20.01.2020թ. «Արմավիր» ՔԿԶ-ում մահացած 1 անձի մահվան պատճառների մասին ՀՀ ԱՆ-ն տեղեկատվությունչի տրամադրել: ԱՆ-ն հայտնել է, որ քրեական գործ է հարուցվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ **բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից մասնագիտական պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար, որն անզգուշությամբ առաջացրել է** ուժովող հիվանդի մահ կամ մարդու իմունային անբավարարության վարակի հարուցիչով վարակում, սակայն քրեական գործի վարույթը հետագայում կարճվել է արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով:

Բացի վերևում նշված 4 դեպքերից, արձանագրվել է մահվան ևս մեկ դեպք: 1970թ. ծնված արական սեռի անձը 30.05.2020թ. ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» ՔԿԶ-ի կարանտինային խցում հայտնաբերվել է սավանով պատռուկների ճաղավանդակից կախված վիճակում: Ըստ ՀՀ ԱՆ-ի՝ անձը ինքնասպանություն է գործել:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունը, տրամադրելով մահացությունների դեպքերի վերաբերյալ հակիրճ տեղեկատվություն, չի հայտնել այնպիսի համապարփակ տվյալներ, որոնք թույլ

---

¹⁶Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիա, հոդված 11:

¹⁷Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիա, հոդված 16:

¹⁸ Karsakova v. Russia, 2014, § 48:

կտան եզրակացություններ կատարել անձանց մահացության և պետության կողմից կյանքի իրավունքի պաշտպանության հարաբերակցության վերաբերյալ: Մասնավորապես՝ ԱՆ-ը չի հայտնում՝ ինչ վիճակում են գտնվել ազատազրկված անձինք մինչև իրենց մահը, արդյոք հացադուլի, ջրադուլի մեջ են եղել, արդյոք ՔԿՀ-ներում պահվելու ընթացքում ստացել են անհրաժեշտ ընթացիկ բուժօգնություն, արդյոք շտապ բուժօգնության անհրաժեշտություն է եղել, ինչ չափով է տրամադրվել այդ բուժօգնությունը, արդյոք դրա չտրամադրումն է հանգեցրել ազատազրկված անձանց մահվան, թե ոչ:

Համեմատելով 2020թ. արձանագրված մահվան դեպքերի քանակը նախորդ տարիներին արձանագրված մահվան դեպքերի քանակի հետ՝ պետք է նշել, որ մահացությունների թիվը, իրավամբ, նվազել է: Այսպես՝ 2019 թվականին քրեակատարողական հիմնարկներում արձանագրվել է մահվան 21 դեպք, որից 15-ը՝ բնական մահ, 1-ը՝ դժբախտ պատահար, և 5-ը՝ ինքնասպանություն: 2018թ. արձանագրվել է մահվան 18 դեպք, 2017թ.՝ 17 դեպք: Ստորև տեղադրված աղյուսակը ներկայացնում է ՔԿՀ-ներում պահվող անձանց և գրանցված մահերի քանակը՝ ըստ տարեթվերի՝ սկսված 2013 թվականից:

Տարեթիվ	Ազատազրկված անձանց ընդհանուր թիվը	Մահվան դեպքերը
2013 թվական	4013 2013 թ. նոյեմբերի 13-ի դրությամբ	19
2014 թվական	3947 2014 թ. հոկտեմբերի 13-ի դրությամբ	38
2015 թվական	3882 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ	28
2016 թվական	3923 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ	29
2017 թվական	3833 2017թ. հունվարի 1-ի դրությամբ	17
2018 թվական	2266 2018թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ	18
2019 թվական	2221 2019թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ	21
2020 թվական	1967 2020թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ	5

Այնուամենայնիվ մահացությունների թվի նվազման պատճառների վերաբերյալ համապարփակ եզրակացություններ չեն կարող կատարվել, քանի որ ԱՆ-ի տրամադրած տվյալների վերլուծությամբ մահվան դեպքերի հիմնային պատճառները անհայտ են մնում: Միայն կարող ենք փաստել, որ դա որոշակիորեն կարող է կապված լինել ՔԿՀ-ներում պահվող անձանց թվի նվազման հետ, քանի որ ինչպես երևում է աղյուսակից, 2020թ. ընթացքում ՔԿՀ-ներում պահվող անձանց թիվը ավելի քիչ է եղել նախորդ տարիներից յուրաքանչյուրի ընթացքում պահվող անձանց թվից: Այսինքն՝ ազատազրկված անձանց ընդհանուր թվի նվազման միտումները, բնականաբար, փոխում են մահացության ցուցանիշների ընդհանուր պատկերը՝ դարձյալ արձանագրելով նվազման միտումներ:

Անդրադառնալով մահվան դեպքերի գործերով քննությանը՝ ՀՀ ԱՆ-ը նշել է, որ մահվան յուրաքանչյուր դեպքի, այդ թվում՝ ինքնասպանությունների դեպքերի առթիվ նախապատրաստվում են նյութեր, հարուցվում է քրեական գործ և իրականացվում է նախաքննություն, որի ընթացքում նշանակվում է դատաբժշկական փորձաքննություն, ստուգվում է քրեակատարողական ծառայողների կողմից իրենց ծառայողական պարտականությունները կատարելու պատշաճությունը և նրանց գործողությունների համապատասխանությունը օրենսդրությանը: ԱՆ-ը միաժամանակ հայտնում է, որ հաշվետու տարվա ընթացքում արձանագրված մահվան դեպքերի վերաբերյալ քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնում և ՔԿՀ-ներում ծառայողական քննություններ չեն անցկացվել, այդ դեպքերով որևէ միջնորդագիր չի ներկայացվել, և որևէ քրեակատարողական ծառայող պատասխանատվության չի ենթարկվել:

Նախարարությունը հայտնել է, որ հարուցված քրեական գործերի ընթացքի վերաբերյալ տեղեկատվությանը չի տիրապետում: ՔԿՀ-ներում արձանագրված մահերի դեպքերով քրեական գործերի ընթացքին չհետևելու, տեղեկատվություն չհավաքելու և վիճակագրություն չվարելու պարագայում անհայտ է մնում՝ ինչպես է նախարարությունը մահացությունների պատճառների վերաբերյալ տեղեկատվությունը հավաքում և վիճակագրություն վարում, ինչպես է առանձնացնում ինքնասպանության դեպքերը, քանի որ յուրաքանչյուր դեպքով քրեական գործի քննության ընթացքում կարող են պարզվել հանգամանքներ, որոնց լույսի տակ, օրինակ՝ ինքնասպանությունը կարող է որակվել որպես սպանության, անզուգուշությամբ մահ պատճառելու կամ ինքնասպանության հասցնելու դեպք:

ԱՆ-ը, մշակելով ՔԿՀ-ներում ինքնասպանությունների և ինքնավնասումների կանխարգելման ռազմավարությունը, նշում է, որ որդեգրել է մի շարք նորարարական լուծումներ: Մասնավորապես՝ 2021-2022թթ. ռազմավարությամբ նախատեսվում է քրեակատարողական հիմնարկներում հոգեբույժների և հոգեբանների օպտիմալ թվաքանակի և պրոֆեսիոնալ կադրերի համալրման ապահովում, քրեակատարողական հիմնարկներից դուրս հոգեբանական ծառայությունների ներդրում, հոգեկան առողջության վիճակի գնահատման, ինքնասպանության և ինքնավնասման թեմաներով ծրագրերի մշակում և համապատասխան վերապատրաստումների իրականացում քրեակատարողական և բժշկական անձնակազմի համար:¹⁹

---

¹⁹ ՀՀ արդարադատության նախարարի թիվ 513-Լ հրաման, Հավելված 1, <https://www.moj.am/legal/view/article/1366/> :

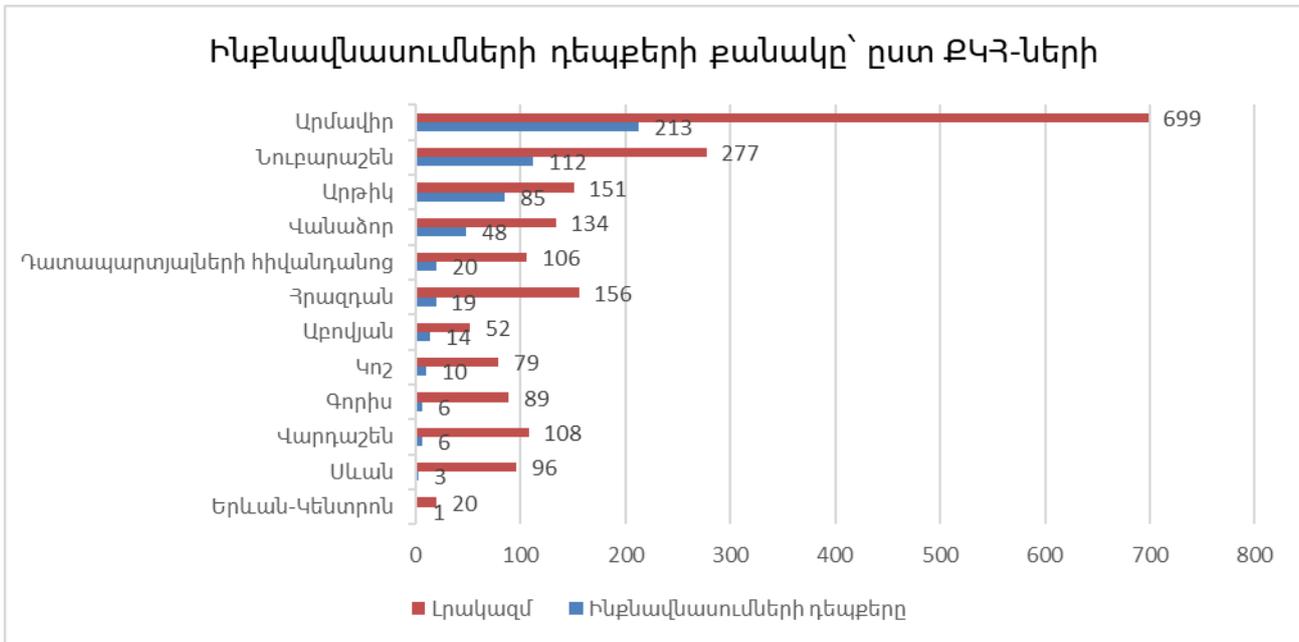
Ինքնասպանությունների դեպքերի կանխարգելման ռազմավարության մշակումը և գործողությունների պլանի սահմանումը նույնպես կարող են իրականացվել միայն այդպիսի դեպքերի վերաբերյալ ոչ թե ընդհանրական պատկերացումների հիման վրա, այլ նման դեպքերի խորքային պատճառները վեր հանելու և քրեակատարողական ոլորտի իրադրության համալիր վերլուծության արդյունքում: Խմբին տրամադրված տեղեկատվությունը Արդարադատության նախարարության կողմից ինքնասպանությունների դեպքերի պատճառները իմանալու վերաբերյալ տվյալներ չի բացահայտում: Կարծում ենք՝ մահացությունների, այդ թվում՝ ինքնասպանությունների դեպքերի կանխարգելման ռազմավարությունը մշակելու համար անհրաժեշտ է դիտարկել ոչ միայն ՔԿՀ-ների, «Քրեակատարողական բժշկության կենտրոն» ՊՈՍԿ-ի կողմից տրամադրած սահմանափակ տեղեկատվությունը, այլ նաև հետևել մահացության դեպքերի վերաբերյալ քրեական գործերի ընթացքին՝ վերջնական եզրահանգումներ իրականացնելու համար: Ուստի, առաջարկում ենք մշտադիտարկել ՔԿՀ-ներում գրանցված մահվան դեպքերովքրեական գործերի քննության ամբողջական ընթացքը և գործերով կայացվող վերջնական որոշումների վիճակագրություն վարել, մշտադիտարկման արդյունքներն արտացոլել այս ուղղությամբ մշակվող ռազմավարությունների և գործողությունների պլաններում:

7. Ինքնավնասումների և հացադուլի դեպքերի ընդհանուր նկարագիրը

Քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձինք, զրկված լինելով իրենց հուզող հարցերի վերաբերյալ իրենց կարծիքը բարձրաձայնելու այն եղանակներից, որոնք կարող էին օգտագործել ազատության մեջ, երբեմն իրենց բողոքի ձայն արտահայտում են ինքնավնասումների և հացադուլների միջոցով:

Ըստ Արդարադատության նախարարության տրամադրած տվյալների՝ 2020թ. ընթացքում գրանցվել է ինքնավնասման 537 դեպք: Ստորև ներկայացվում է ինքնավնասումների դեպքերի քանակը՝ ըստ ՔԿՀ-ների:

Ինքնավնասումների դեպքերի քանակը՝ ըստ ՔԿՀ-ների

Ինչպես երևում է աղյուսակից, ինքնավնասման առավել շատ դեպքեր գրանցվել են «Արմավիր» ՔԿՀ-ում՝ 213 դեպք, «Նուբարաշենում»՝ 112 դեպք, «Արթիկում»՝ 85 դեպք: Մյուս ՔԿՀ-ներում ինքնավնասումների դեպքերը համեմատաբար քիչ են: Սակայն յուրաքանչյուր ՔԿՀ-ում ինքնավնասումների տարածվածությունը հաշվելու համար պետք է նկատի ունենալ ոչ միայն ներկայացված դեպքերը, այլև տվյալ ՔԿՀ-ում պահվող անձանց քանակը: Օրինակ՝ «Արմավիր» ՔԿՀ-ում ինքնավնասումների դեպքերի մեծ թիվը կարող է պայմանավորված լինել նաև այն հանգամանքով, որ այդտեղ ավելի շատ անձ է անազատության մեջ պահվում, քան մյուս ՔԿՀ-ներում: Մասնավորապես՝ 2020թ. դեկտեմբերի դրությամբ «Արմավիր» ՔԿՀ-ի լրակազմը եղել է 699 անձ, «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ինը՝ 277 անձ, ինչն համեմատաբար ավելի շատ է, քան մյուս ՔԿՀ-ներում: Այնուամենայնիվ, ինչպես երևում է աղյուսակից՝ ինքնավնասումների տարածվածությունը պայմանավորված չէ միայն այդտեղ պահվող անձանց թվով, քանի որ որոշ ՔԿՀ-ներում պահվող անձանց թիվը, չնայած ավելի փոքր է այլ ՔԿՀ-ներում պահվող անձանց թվից, սակայն այդտեղ գրանցված ինքնավնասումների թիվը ավելի մեծ է, ինչպես օրինակ՝ «Վանաձոր» ՔԿՀ-ում պահվող 134 անձի դեպքում գրանցվել է ինքնավնասման 48 դեպք, իսկ «Հրազդան» ՔԿՀ-ում պահվող 156 անձի դեպքում գրանցվել է ինքնավնասման 19 դեպք՝ ավելի քիչ, քան «Վանաձորում»: Այլ դեպքում «Աբովյան» ՔԿՀ-ի լրակազմը 52 է, ինչը գրեթե 2 անգամ պակաս է «Վարդաշեն» ՔԿՀ-ի լրակազմից, որը 108 է, սակայն «Աբովյանում» գրանցվել է ինքնավնասման գրեթե 2 անգամ ավելի դեպք, քան «Վարդաշենում»:

Համեմատելով 2020թ. արձանագրված դեպքերը նախորդ տարիների հետ՝ պետք է նշել, որ հաշվետու տարվա ընթացքում ինքնավնասումների դեպքերը նվազել են: 2019թ. արձանագրվել է ինքնավնասման 604 դեպք, 2018թ.՝ 612 դեպք, իսկ 2017թ.՝ 607 դեպք: Այս կապակցությամբ պետք է նշել, որ ինքնավնասումների դեպքերի նվազումը կապված է նաև ՔԿՀ-ներում պահվող անձանց ընդհանուր թվի նվազման հետ: Մասնավորապես՝ 2020թ. բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձանց թիվը կազմել է 1967, 2019թ. այն եղել 2221, 2018թ.՝ 2266, 2017թ.՝ 3833:

Նախարարությունը հայտնում է, որ արձանագրված ինքնավնասումները հիմնականում կատարվել են մեկանգամյա օգտագործման սափրիչի սայրի կամ կրակայրիչի մետաղական գլխիկի

միջոցով քերծվածք կամ կտրվածք անելու եղանակով, ինչպես նաև զանազան իրեր և առարկաներ կույլ տալու միջոցով: Ինքնավնասում կատարելու հիմնական պատճառներից են քրեական գործի հանգամանքները, նյարդային խնդիրները, առողջական խնդիրները, այլ քրեակատարողական հիմնարկ կամ այլ խուց տեղափոխվելու պահանջը և այլն:

Հարկ է հայտնել, որ դեռևս 2019թ. ընթացքում Խումբը առանձին փորձագետների ներգրավմամբ իրականացրել է «Ինքնավնասում կատարած ազատազրկված անձանց հետ կատարվող աշխատանքների առանձնահատկությունները» հետազոտությունը²⁰ հաշվի առնելով ՔԿՀ-ներում պահվող անձանց կողմից ինքնավնասումների պատճառների բացահայտման և ինքնավնասումների նվազեցման կարևորությունը: Հետազոտությունն իրականացվել է «Արմավիր» և «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ներում հոգեբանական, սոցիալական և իրավական աշխատանքների (ՍՀԻԱ) բաժնի աշխատակիցների հետ նախօրոք մշակված հարցաշարի միջոցով, ուսումնասիրվել են նաև մի շարք փաստաթղթեր և ՀՀ ԱՆ-ից ձեռք են բերվել անհրաժեշտ տեղեկություններ: Ըստ հետազոտության ստացած տվյալների՝ ինքնավնասումների հիմնական պատճառներն են տեղափոխվելու և տեղաբաշխման հետ կապված խնդիրները, հոգեկան առողջության խնդիրները և օրգանական խանգարումները, թմրանյութերի կախվածությունները, ցուցադրական վարքը, շանտաժը, քրեական գործի և դրա հետ կապված խնդիրները, անձնական, հոգեբանական կամ ընտանեկան խնդիրները: Ուսումնասիրված ՔԿՀ-ների հոգեբաններին բաժին է ընկնում 150 և ավելի ազատազրկված անձանց հետ աշխատանք, ինչը ոչ միայն հակասում է մասնագիտական էթիկային, այլ նաև անհնար է: ՍՀԻԱ բաժնի լիարժեք աշխատանքը խոչընդոտվում է մի շարք այլ հանգամանքներով ևս, օրինակ՝ աշխատակիցները իրականացնում են թղթաբանության հետ կապված ծավալուն աշխատանք, որը հստակ ժամանակային սահմանափակումներ ունենալու պատճառով դիտարկվում է հրատապ և շահառուների/այցելուների հետ տարվող աշխատանքը փաստացի երկրորդվում է դրան: Օտարերկրացիների հետ մասնագիտական աշխատանքի կազմակերպումը չի իրականանում թարգմանչի մասնակցությամբ, այլ ՔԿՀ-ում այդ լեզուն տիրապետող մեկ այլ դատապարտյալի/կալանավորի օգնությամբ, ինչն իր հերթին ունի մի շարք էթիկական խնդիրներ: Հետազոտության ընթացքում պարզվել է, որ ՔԿՀ-ների հոգեբանները, սոցիալական աշխատողը հիմնարկի նախաձեռնությամբ մոտ երկու տարի և ավել չեն անցել համապատասխան նեղ մասնագիտական վերապատրաստումներ դատապարտյալների հետ աշխատանք իրականացնելու համար: Դիտարկումները ցույց են տվել նաև, որ ՍՀԻԱ բաժնի հոգեբաններն ու սոցիալական աշխատողը չեն ստացել համապատասխան նեղ մասնագիտական հմտություններ ինքնավնասումներ կատարած անձանց հետ հոգեթերապևտիկ և կանխարգելիչ աշխատանքներ իրականացնելու համար:

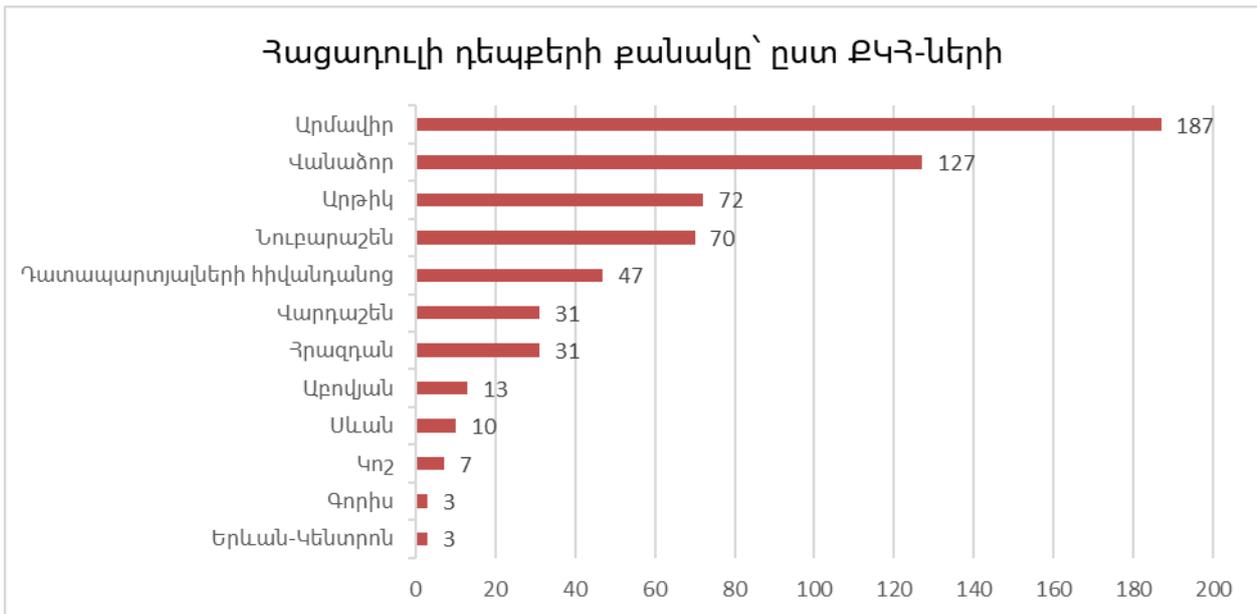
Ելնելով հետազոտության ընթացքում պարզված տվյալներից՝ առաջարկում ենք հաճախակի կազմակերպել նեղ մասնագիտական վերապատրաստումներ սպասարկող աշխատակիցների համար, ապահովել մասնագիտական աշխատանքի համար անհրաժեշտ պայմանները, առանձնացնել ինքնավնասում կատարած անձանց վիճակագրական տվյալները, ինչը հնարավորություն կտա առանձնացնել ինքնավնասման ռիսկային գործոնները և ունենալ ինքնավնասման հետ աշխատանքի հստակ մշակված ռազմավարություն մասնագիտական թիմի կողմից:

---

²⁰ Հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ http://www.pmg.am/images/Self_harm_research.pdf:

Հացադուլը կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի կողմից գիտակցաբար և սեփական կամքով ցանկացած տեսակի սննդամթերքից և (կամ) ջրից որոշակի ժամկետով կամ անժամկետ հրաժարվելն է:²¹ Հացադուլի մեջ գտնվող անձինք պետք է գտնվեն ամենօրյա բժշկական հսկողության ներքո,²² նրանց յուրաքանչյուր օր պետք է առաջարկել օրվա սննդաբաժինը,²³ սակայն արգելվում է հացադուլի մեջ գտնվող անձի վրա ճնշում գործադրել հացադուլը դադարեցնելու նպատակով²⁴ կամ հարկադիր կերակրել նրան:²⁵ Հացադուլի մեջ գտնվող յուրաքանչյուր անձի հարկադիր կերակրումը պետք է պայմանավորված լինի անձի կյանքը փրկելու մղումով, դրա համար պետք է առկա լինեն բժշկական ցուցումներ:²⁶

2020թ. ընթացքում արձանագրվել է հացադուլի 601 դեպք:

Վերոգծյալ աղյուսակից պարզ է դառնում, որ հացադուլի առավել շատ դեպքեր եղել են «Արմավիր» ՔԿՀ-ում՝ 187 դեպք, «Վանաձորում»՝ 127 դեպք, «Արթիկում»՝ 72 դեպք, «Նուբարաշենում»՝ 70 դեպք:

8. Կանանց և անչափահասների իրավունքները «Աբովյան» ՔԿՀ-ում

²¹ ՀՀ կառավարության թիվ 1543-Ն որոշում Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության՝ կալանավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների ներքին կանոնակարգը հաստատելու մասին, կետ 173.1:

²² Նույն տեղը, կետ 173.7:

²³ Նույն տեղը, կետ 173.12:

²⁴ Նույն տեղը, կետ 173.9:

²⁵ Նույն տեղը, կետ 173.11:

²⁶ *Nevmerzheritsky v. Ukraine, 2005, Ciorap v. Moldova, 2007:*

8.1.2020 թվականի ընթացքում ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող դիտորդների խմբի կողմից «Աբովյան» ՔԿՀ կատարվել են ինչպես պլանային, այնպես էլ ընթացիկ այցելություններ: Այսպիսով, 2020 թվականին անազատության մեջ գտնվող կանանց թիվը «Աբովյան» ՔԿՀ-ում զգալիորեն նվազել է: Ազատագրված 52 կանանցից 29-ը դատապարտյալ է, 23-ը՝ կալանավոր: «Աբովյան» ՔԿՀ-ում կալանքի տակ է գտնվում նաև 5 անչափահաս տղա, և մեկ չափահաս դատապարտյալ:

Անդրադառնալով ազատագրված կանանց թվին, ապա կարելի է համեմատելով նախորդ տարիների հետ, հստակորեն արձանագրել, որ կանանց թիվն այժմ վերջին տարիների կտրվածքով նվազագույնն է: Համեմատության համար նշենք, որ անցած՝ 2019 թվականին ազատագրված կանանց թիվը 75-ն էր:

Ինչ վերաբերում է քրեակատարողական համակարգում կանանց իրավունքներին, ապա՝ ոլորտում առկա խնդիրների դիտարկման չափանիշներն այս ոլորտում ԽԿԿ-ի չափանիշներն էվոյուցիա են ապրում: Դրանք չպետք է դիտարկել միջազգային այնպիսի փաստաթղթերից կտրված, ինչպիսիք են՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վերաբերելի նախադեպային որոշումները, Եվրոպայի խորհրդի Եվրոպական բանտային կանոնները,²⁷ Կին բանտարկյալների հետ վարվեցողության և կին իրավախախտների նկատմամբ կիրառվող՝

²⁷Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ (2006) 2 հանձնարարականը, ընդունվել է 2006 թվականի հունվարի 11-ին:

ազատագրված հետ չառնչվող միջոցների վերաբերյալ Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնները (Բանգկոկյան կանոններ)²⁸ և Բանտարկյալների հետ վարվեցողության Միավորված ազգերի կազմակերպության ստանդարտ նվազագույն կանոնները (Նեյտոն Մանդելայի կանոններ):²⁹

8.2. Պահման պայմաններ և պատշաճ կացարան

Պլանային դիտարկման արդյունքում

ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբը դարձյալ արձանագրել է բավական մտահոգիչ վիճակ է քրեակատարողական հիմնարկի մեկուսարանի մասնաշենքում, որն ամեն տարի ավելի ու ավելի է խարխլվում, խոնավանում և դառնում բնակության համար անհամապատասխան: Առավել

ևս, որ այստեղ պահվում են կալանավորված կանայք, փակ ուղղիչ հիմնարկ տեղաբաշխված ազատագրված դատապարտված կանայք, ինչպես նաև կալանավորված և դատապարտված անչափահասներ, այս մասնաշենքում է նաև կարանտինային հատվածը:

Անչափահաս կալանավորված անձինք պահվում են սույն մեկուսարանի մասնաշենքի խցերում, որտեղ ինչպես միջանցքներում, այնպես էլ խցերում խոնավ է, իսկ պատերի ու առաստաղների ծեփը թափված: Այս առնչությամբ, Եվրոպական բանտային կանոնների համաձայն՝ անչափահասները պետք է պահվեն իրենց համար հատուկ

²⁸Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի թիվ 65/229 բանաձևը, ընդունվել է 2010 թվականի դեկտեմբերի 21-ին:

²⁹Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի թիվ 70/175 բանաձևը, հավելված, ընդունվել է 2015 թվականի դեկտեմբերի 17-ին:

նախատեսված հաստատություններում և չպետք է պահվեն չափահասների համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկներում³⁰:

Բացի պահման պայմանների անբավարար վիճակից, անչափահասներից ոմանք պահվում են առանձնացված խցերում, առանց բավարար մարդկային շփման, ինչը նպաստավոր չէ նրանց հատկապես հոգեկան առողջության համար՝ հատկապես 2020 թվականին, երբ համավարակով պայմանավորված երկարատև արգելք կար ընտանիքի անդամների հետ տեսակցության համար: Ինչ վերաբերում է հղի կամ մինչև 3 տարեկան երեխա ունեցող կանանց, ապա խմբի այցի ժամանակ «Աբովյան» ՔԿՀ-ում կար հղի կին և մինչև 1 տարեկան երեխա ունեցող մայր: Ի դեպ, երեխան ծնվել է ՔԿՀ-ում, ունի ի ծնե առողջական խնդիրներ: Ըստ բժշկական ծառայության ներկայացուցչի հավաստման, երեխան հսկողության տակ է և պարբերաբար

հետազոտություն է անցնում:

Այնուամենայնիվ, «Աբովյան» ՔԿՀ-ն, պահման պայմանների, հիգիենայի և խնամքի տեսանկյունից հարմարեցված չէ հղի կանանց և մինչև 3 տարեկան երեխաների համար բավարար հնարավորություններ ապահովելու տեսանկյունից: ՀՀ կառավարության 2006 թվականի օգոստոսի 3-ի N 1543-Ն որոշման հավելվածի 79-87-րդ կետերը սահմանում են կալանավորվածներին պահելու վայրերում և ուղղիչ հիմնարկներում հղի կանանց կամ իրենց մոտ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող կամ անչափահաս կալանավորված անձանց ու դատապարտյալներին պահելու պայմանների որոշ առանձնահատկություններ, սակայն դրանք բավարար չեն արտացոլում վերոնշյալ խմբի անձանց կարիքներին համապատասխան միջավայր ունենալու հնարավորությունը: Մասնավորապես խցերը ապահովված չեն տաք ջրով³¹, ինչը բարդեցնում է երեխայի խնամքը:

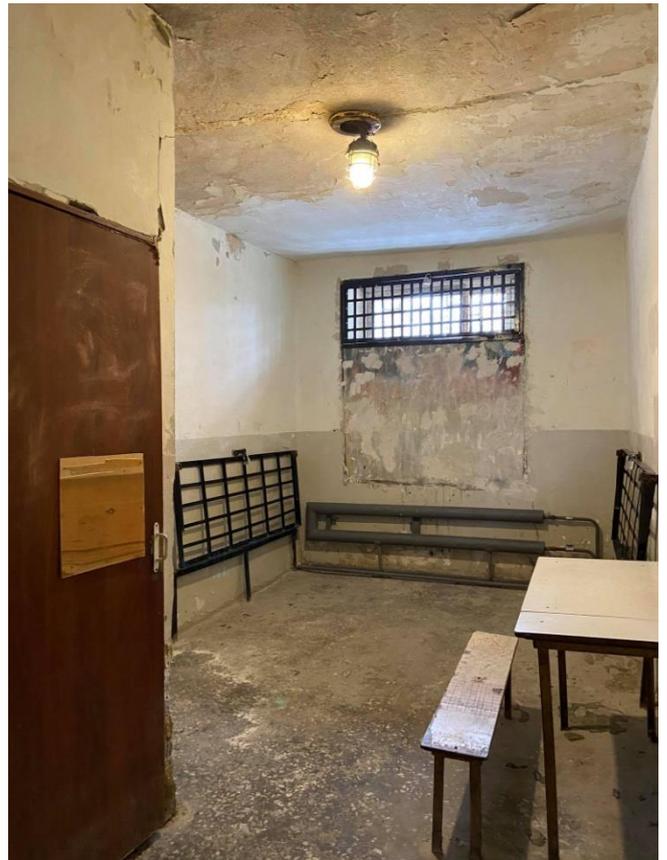
³⁰ <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>

³¹ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=70166>

8.3. Պատժախուց և կարանտին

«Աբովյան» քրեակատարողական հիմնարկների պատժախցերում և կարանտինային բաժանմունքի խցերում, որոնք գտնվում են մեկուսարանի մասնաշենքում վիճակն անմխիթար է: Հատակը բետոնից, պատերն ու առաստաղը հնամաշ և խոնավ, սանհանգույցն անմխիթար վիճակում է: Նույն իրավիճակն է գրանցվել նաև կարանտինային խցում:

Եթե հաշվի ենք առնում այն հանգամանքը, որ ազատագրված անձանց առաջին շփումը ՔԿՀ-ի հետ, այսինքն ընդունը կազմակերպվում է կարանտինային բաժանմունքում, ապա նման անմխիթար պայմանների առկայությունը կարող է որոշակի սթրես առաջացնել կալանավորված կամ ազատագրված նախապարտված անձանց շրջանում: Իսկ կանայք և անչափահասներն էլ ավելի խոցելի են և կարող են ունենալ լրջագույն խնդիրներ: Նաև՝ հաշվի առնելով, որ կալանքը կարող է լինել ոչ երկարատև և անձը դեռևս դատապարտված չէ և նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ, նման ծանր պայմաններում կալանավորված կանանց պահելը ևս անընդունելի է:

8. 4. Կանանց և անչապահասների Կապան ընտանիքի և

արտաքին աշխարհի հետ

2020 թվականը ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ Հայաստանում նոր մարտահրավերների առաջ կանգնեցրեց՝ COVID-19 համավարակի պատճառով: Պետությունները ստիպված եղան կիրառել բազմաթիվ սահմանափակումներ, որպեսզի կանխեն վարակի տարածումը: Քրեակատարողական համակարգը ևս անմասն

չէր այդ սահմանափակումների և հատուկ միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունից:

Փաստացի, ինչպես բոլոր ՔԿՀ-ներում, այնպես էլ «Աբովյան» ՔԿՀ-ում գործել են «Արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին» Կառավարության որոշմամբ նախանշված կորոնավիրուսային հիվանդության ներթափանցումը կանխելուն միտված մի շարք միջոցառումներ: Դրանց շրջանակում արգելված են եղել տեսակցությունները, հանձնուքները, ծանրոցներ և փաթեթներ ստանալը, կրոնական ծեսերը, քանի որ նման միջոցառումների ժամանակ հնարավոր չի լինում պահպանել անհրաժեշտ ֆիզիկական տարածություն:

Այս բոլոր միջոցառումները բավական արդյունավետ են եղել կանխարգելման տեսանկյունից և հատկապես «Աբովյան» ՔԿՀ-ում COVID-19 հիվանդության որևէ դեպք՝ ազատագրված անձանց շրջանում չի արձանագրվել: Սակայն տեսակցության արգելքը չէր կարող իր ոչ բարենպաստ ազդեցությունը չթողնել ազատագրված կանանց և անչափահասների շրջանում: Իհարկե, ՔԿՀ ադմինիստրացիան

փորձել է տեսակցությունների բացը լրացնել տեսազանգերի հնարավորությամբ, սակայն հասկանալի է, որ տեսազանգը չի կարող փոխարինել կենդանի շփմանը, որի կարիքն ունեն կանայք և անչափահասները: Կանանց ինքնազգացողությունն ու հոգեկան տառապանքները էլ ավելի են խորացել 44 օրյա պատերազմի ժամանակ: Մասնավորապես կանանցից մեկը՝ առանձնագրույցի ժամանակ պատմում էր առողջական խնդիրների սրացման մասին, քանի որ որդին եղել է առաջնագծում և որևէ լուր չի ունեցել նրանից: Նրա վերադարձից հետո ևս հնարավոր չի եղել նրա հետ տեսակցել: Այսպիսով, կանանց, առանց այդ էլ սակավաթիվ տեսակցությունները, որոնց քանակն արդեն իսկ մտահոգիչ է եղել 2019 թվականին և արձանագրվել է Դիտորդների խմբի զեկույցում³², 2020 թվականի ընթացքում հնարավոր չի եղել ապահովել՝ սահմանափակումների հետ կապված օբյեկտիվ պատճառներով, ինչը, սակայն իր բացասական ազդեցությունն է թողել կանանց և անչափահասների սոցիալականացման և վերաինտեգրման գործընթացի վրա:

---

³² http://pmg.am/images/PMG_Report_2019.pdf

8.5 Կանանց և անչափահասների կրթություն, աշխատանք

և զբաղվածություն

«Աբովյան» ՔԿՀ-ում
անչափահասները 2019 թվականից
ի վեր, երբ վերականգնվեց
կրթություն ստանալու խախտված
իրավունքը, շարունակում են
հանրակրթությունը:

Դասընթացները անխափան

իրականացվել են նաև համավարակի պայմաններում, սակայն հիմք ընդունելով ՀՀ
կառավարության 2020 թվականի մարտի 16-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում
արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին» թիվ 298-Ն որոշումը՝ «Իրավական
կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից
«Աբովյան» քրեակատարողական հիմնարկում իրականացվող հանրակրթական հիմնական
ընդհանուր պետական ծրագիրը 2020 թվականի մարտի 23-ից կազմակերպվել է հեռավար
ուսուցման ձևաչափով: Անչափահասների հետ առանձնազրույցի ժամանակ նրանք նշել են,
որ հանրակրթությունն իրականացվել է դասացուցակին համապատասխան և
ընդհատումներ չեն եղել:

Ինչ վերաբերում է կանանց հետ կրթական միջոցառումներին, ապա շարունակում են
իրականացվել դասընթացներ, ընդհանուր առմամբ 13 կին մասնակցել է
վարսահարդարման, հայոց լեզվի, անգլերենի, ընտանեկան բռնության և հույզերի
կառավարման վերաբերյալ դասընթացների, որոնք իրականացվում են «Իրավական
կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից:

Կանանց մեծ մասը ցանկություն ունի աշխատելու, սակայն կան ընդհատումներ այն
ծրագրերի շրջանում, որոնք իրականացվում են «Աջակցություն դատապարտյալին»
հիմնադրամի կողմից, մասնավորապես կրակայրիչների պատրաստման համար մասերի
մատակարարման մասով, իսկ կարի արտադրամասն ընդհանրապես չի աշխատում, չի
աշխատել նաև պատերազմի ժամանակ, թեև կարելի էր այս ներուժը էֆեկտիվորեն
օգտագործել քնապարկեր և այլ անհրաժեշտ պարագաներ կարելու և սահմանագծից եկող
պահանջարկը լրացնել:

8.6.Բուժօգնություն և պայքար համավարակի դեմ

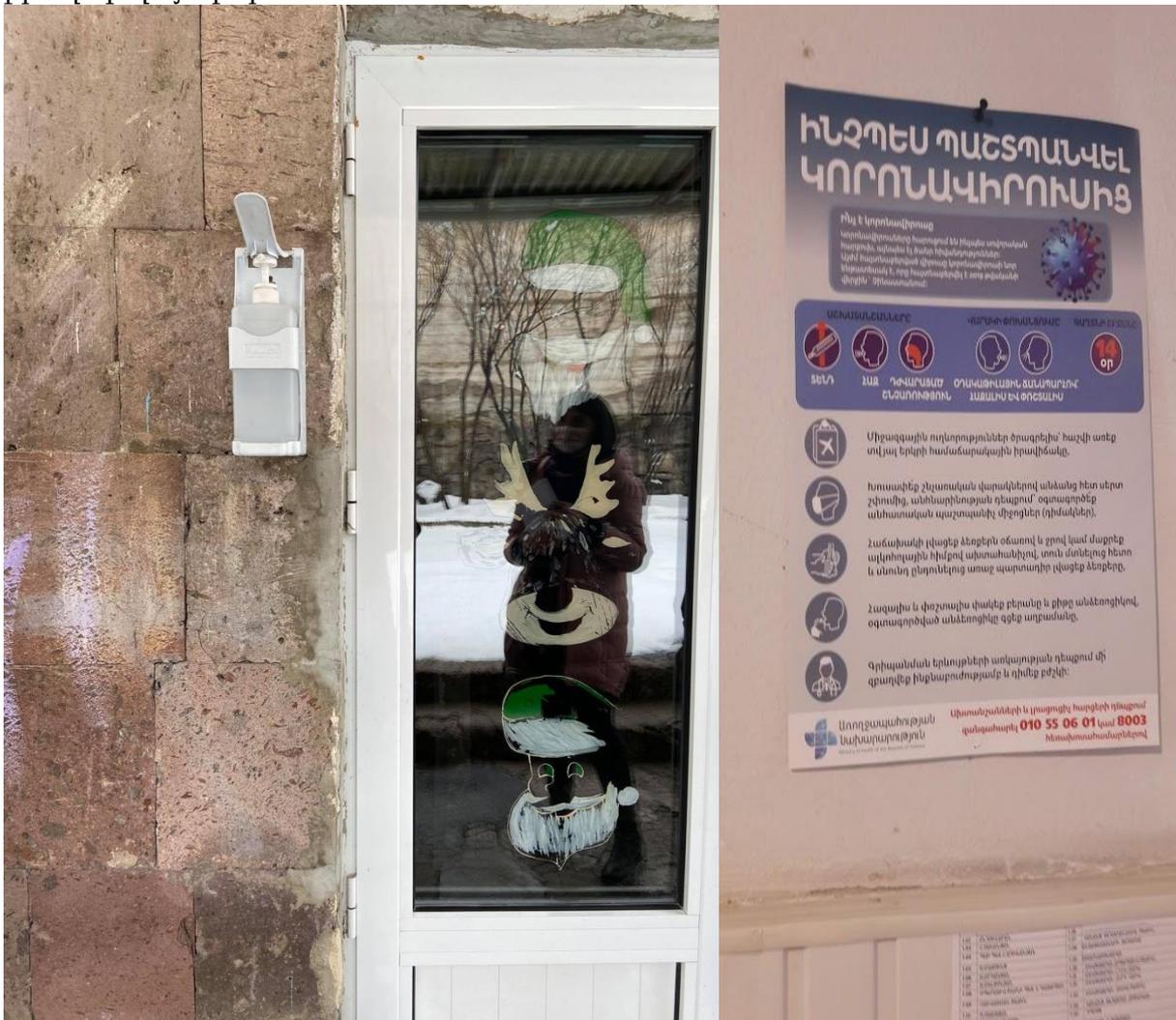
Ըստ «Արովյան» ՔԿՀ բժշկական ծառայության ղեկավարի, «Քրեակատարողական բժշկության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից տրամադրվող դեղորայքը ամբողջովին բավարարում է պահանջարկը: Շատ հազվադեպ է լինում, որ կանայք իրենց հարազատներից դեղորայք խնդրեն, բացառվում է նաև ժամկետանց դեղերի առկայությունը, որը նախորդ տարիներին արձանագրվել է, ինչը խումբը ևս արձանագրել և դիտարկել

ՔԿՀ-ում բնակելի գոտիներում և վարչական մասնաշենքերում իրականացվել են ախտահանիչ նյութով սանիտարահիգիենիկ մշակումներ, ազատությունից զրկված անձանց շրջանում պարբերաբար անցկացվել են անհրաժեշտ բուժզննման, այդ թվում՝ ջերմաչափման և արտաքին զննման աշխատանքներ, առողջության հետ կապված զանգատներ ներկայացնող դատապարտյալները և կալանավորված անձինք անհապաղ ենթարկվել են առավել խորացված ստուգման և ախտորոշիչ հետազոտման: Ամենօրյա ջերմաչափման են ենթարկվել նաև քրեակատարողական ծառայողները, որպեսզի վիրուսը չներթափանցի բնակելի գոտի:

Ազատությունից զրկված անձանց տեղաշարժի դեպքում նրանց և նրանց ուղեկցող անձնակազմին տրամադրվել են դիմակներ, ձեռնոցներ: Քրեակատարողական հիմնարկը պաշտպանիչ և ախտահանիչ միջոցներով ապահովվել է ինչպես «Քրեակատարողական բժշկության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի, այնպես էլ՝ Կարմիր Խաչի Միջազգային Կոմիտեի միջոցով:

Յուրաքանչյուր մասնաշենքի մուտքի մոտ և միջացքներում առկա են ակոզդելով լի տարաներ և փակցված են նոր կորոնավիրուսային վարակի դեմ պայքարին վերաբերող իրազեկող նյութեր:

9. ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԱԶԱՏԱԶՐԿՎԱԾ ԼԳՔՏ (ԼԵՍԲԻ, ԳԵՅ, ԲԻՍԵՔՍՈՒԱԼ, ՏՐԱՆՍ) ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ

Իրավական կարգավորումների ընդհանուր նկարագրությունը

Խտրականությունից զերծ լինելու իրավունքը սահմանված է ն՛ ՀՀ Սահմանադրությամբ, ն՛ միջազգային կոնվենցիաներով:

Սահմանադրությունը արգելում է խտրականությունը՝ կախված ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, հաշմանդամությունից, գենետիկական հատկանիշներից, աշխարհայացքից, սեռից, գույքային վիճակից, տարիքից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, ծնունդից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից:³³

Մարդու իրավունքների վերաբերյալ բոլոր գլխավոր փաստաթղթերը, ընդգծելով անձի՝ խտրականությունից զերծ լինելու իրավունքի համամարդկային և արժեքավոր էությունը, սահմանում են մարդու իրավունքների՝ առանց խտրականության իրացվելու հնարավորությունը:³⁴ Պետք է նշել, որ դրանք վերաբերում են նաև անազատության մեջ պահվող անձանց:

Միջազգային իրավունքում խտրականությունը բնութագրվում է որպես ցանկացած տարբերակում, նախապատվություն կամ բացառում, որը հիմնված է կոնկրետ հանգամանքի վրա, և որը նպատակ ունի սահմանափակել անձի իրավունքների և ազատությունների ճանաչումը կամ իրացումը:³⁵ Այլ կերպ ասած՝ խտրականությունը նույնանման իրավիճակում գտնվող անհատների նկատմամբ տարբերակված վերաբերմունքն է առանց որևէ ողջամիտ կամ օբյեկտիվ հիմքի:³⁶

Քրեակատարողական ոլորտը կարգավորող ներպետական օրենսդրությունը նույնպես պարունակում է խտրականությունն արգելող նորմեր: ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը և «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքը

³³ ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 29,

³⁴ Articles 1 (3) and 55 of the UN Charter, Article 7 of UNDR,

Article 2, 4 (1) and 26 of ICCPR, Article 2 of ICESCR, Article 2 of CRC, Article 14 of ECHR, Protocol No. 12 of the ECHR.

³⁵ HRC, General Comment No. 18, para. 7.

³⁶ ECtHR, Judgment of 23 July 1968, Case of Certain Aspects of the laws on the Use of Languages in Education in Belgium. Willis v. United Kingdom, no. 36042/97, § 48, ECHR 2002-IV, VIRABYAN v. ARMENIA JUDGMENT, no. 40094/05, 02/01/2013.

սահմանում են, որ պատիժը կատարելու և կալանքի տակ պահելու կարգն ու պայմանները տարածվում են բոլոր ազատագրկված անձանց վրա՝ անկախ նրանց ռասայից, մաշկի գույնից, սեռից, կրոնից, լեզվից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ծնունդից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, գույքային կամ այլ դրությունից:³⁷

Չնայած ո՛չ ՀՀ Սահմանադրությունը և ներպետական օրենքները, ո՛չ միջազգային պայմանագրերը ուղղակիորեն չեն նախատեսում սեռական կողմնորոշումը և գենդերային ինքնությունը խտրականությունից պաշտպանվող հիմքերի մեջ, այնուամենայնիվ ներպետական օրենսդրության մեջ խտրականությունից պաշտպանվող հիմքերի ցանկը բաց է իրավական ակտերը չեն բացառում ուղղակիորեն նախատեսված հիմքերից գատ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներ, որոնք կարող են տարբերակված վերաբերմունքի թիրախ հանդիսանալ: Մա նշանակում է, որ սեռական կողմնորոշումը և գենդերային ինքնությունը պետք է դիտարկվեն որպես անձնական և սոցիալական այլ բնույթի հանգամանքներ և հավասարաչափ պաշտպանվեն խտրականությունից, ինչպես սեռը, ռասան, հաշմանդամությունը: Մարդու իրավունքների պայմանագրերի վրա գործող մարմինները բազմիցս վերահաստատել են այս պնդումը՝ սահմանելով, որ գենդերային ինքնությունը և սեռական կողմնորոշումը ամբողջությամբ տեղավորվում են խտրականությունից պաշտպանվող հատկանիշների շարքում:³⁸

Սեռական կողմնորոշման և գենդերային նույնականացման վերաբերյալ մարդու իրավունքների միջազգային իրավական նորմերի կիրառման Յոզյակարտյան սկզբունքների 9-րդ կետը սահմանում է, որ ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր անձի նկատմամբ պետք է արժանապատվությունը հարգող վերաբերմունք ցուցաբերվի: Սեռական կողմնորոշումն ու գենդերային ինքնությունը յուրաքանչյուր անձի արժանապատվության անբաժանելի մասն են կազմում:³⁹ ՄԱԿ-ի Հատուկ կարիքներով դատապարտյալների վերաբերյալ ձեռնարկով սահմանվում է, որ նույնասեռական համարվող ազատագրկված անձանց հիմնական կարիքը սեռական շահագործումից պաշտպանված լինելն է, ինչը հիմնականում հնարավոր է տեղի ունենա այլ դատապարտյալների կողմից: Ինչ վերաբերում է վերջիններիս նկատմամբ խտրական դրսևորումներին, ապա խնդրահարույց է դիտարկվում հատկապես իրավաբանական օգնություն տրամադրելու հարցը, քանզի

---

³⁷ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք, հոդված 8, «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 2, կետ 3,

³⁸ *Identoba and Others v. Georgia, 2015, § 96*, (*Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, 1999, § 28; Fretté v. France, 2002, § 32. Vejdeland and Others v. Sweden, 2012, § 55, Committee Against Torture, General Comment No.2: Implementation of Article 2 by State parties, paras 21,22,*

³⁹ *The Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity,*

գոյություն ունեցող խորը կարծրատիպերը խոչընդոտում են այս խմբի անձանց ապահովել պատշաճ իրավաբանական օգնությամբ:⁴⁰

Նախորդ տարիների իրավիճակի հակիրճ ամփոփում

Դիտորդների խումբն իր գործունեության ընթացքում բազմիցս բարձրաձայնել է ազատազրկման վայրերում պահվող ԼԳԲՏ անձանց նկատմամբ խտրականության դրսևորումների մասին: ՔԿՀ-ներում գտնվող ԼԳԲՏ անձինք ենթարկվում են հոգեբանական ճնշումների, իսկ որոշ դեպքերում՝ սեռական բռնությունների, ոտնձգությունների և շահագործման մյուս ազատազրկված անձանց կողմից: Թե՛ վարչակազմը, թե՛ այլ ազատազրկված անձինք ԼԳԲՏ անձանց անվանում են «արվամուլներ», «համասեռամուլներ», «շեղվածներ» կամ «գոմիկներ» և նրանց նկատմամբ դրսևորում արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունք:⁴¹ Խումբը նաև փաստել է, որ նույնասեռականների աշխատանքային շահագործումը ընդունված պրակտիկա է մի շարք ՔԿՀ-ներում: Առաջին և ամենատեսանելի խտրական վերաբերմունքը ի հայտ է գալիս նույնասեռական անձանց խոցելի խմբերի համար նախատեսված խցերում պահելու փաստով, որոնք գրեթե բոլոր ՔԿՀ-ներում գտնվում են անբարենպաստ պայմաններում՝ ոչ հիգիենիկ վիճակ, անկայուն սենյակային ջերմաստիճան, կոտրված մահճակալներ, անսարք վարդակներ, կոտրված ապակիներով պատուհաններ, ամբողջովին չվերանորոգված խցեր:⁴² 2019թ. ընթացքում խումբը բազմաթիվ ահազանգեր է ստացել ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող ԼԳԲՏ անձանցից, որոնք հիմնականում վերաբերել են պահման պայմաններին, առողջության հետ կապված խնդիրներին, այլ ազատազրկվածների և հիմնարկի վարչակազմի կողմից դրսևորվող խտրական վերաբերմունքի դեպքերին:⁴³

Նույնասեռականությունը քրեական ենթամշակույթում. օրենսդրական փոփոխությունները քրեական ենթամշակույթի քրեականացման ուղղությամբ

Քրեական ենթամշակույթը հատուկ է հետսովետական երկրներին, ինչպիսին է Հայաստանը: Այն իրենից ենթադրում է ՔԿՀ-ում պահվող անձանց աստիճանակարգություն,

⁴⁰UN Office on Drugs and Crime, *Handbook on Prisoners with special needs*, 2009,

⁴¹ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԻՏՈՐԴՆԵՐԻ ԽՄԲԻ 2018 ԹՎԱԿԱՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ, էջ 39, հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ http://pmg.am/images/Ditordakan_Zekuyc_Book_2019_for_Web.pdf

⁴²ՀՀ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԻՏՈՐԴՆԵՐԻ ԽՄԲԻ 2017 ԹՎԱԿԱՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ, էջ 53, հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ http://pmg.am/images/PMG_Annual-report_2017.pdf

⁴³ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԻՏՈՐԴՆԵՐԻ ԽՄԲԻ 2019 ԹՎԱԿԱՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ, էջ 67, հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ http://pmg.am/images/PMG_Report_2019.pdf

երբ ամենաբարձր աստիճանին գտնվող անձինք վայելում են ազատագրկված մյուս անձանց և ՔԿՀ-ի աշխատակիցների հարգանքը, իսկ ամենաստորին աստիճանին գտնվողները արժանանում են նվաստացուցիչ վերաբերմունքի: Նույնասեռական անձինք քրեական հիերարխիայում ամենացածր դիրքն են զբաղեցնում:⁴⁴ Քրեական ենթամշակույթում «նույնասեռականությունը» կարգավիճակ է, որը կարող է որևէ առնչություն չունենալ անձի սեռական կողմնորոշման հետ, իսկ նույնասեռական տերմինը խարան կամ պիտակ է, որով նվաստացնում և պատժում են այն անձանց, ովքեր կատարել են քրեական ենթամշակույթի օրենքներով արգելվող կամ անընդունելի որևէ արարք:⁴⁵

Հիմնարկների աշխատակիցները և մնացած ազատագրկված անձինք նշված խմբի անձանց անվանում են «արվամուլներ», «համասեռամուլներ», «միասեռականներ», «շեղվածներ», «այլազգիներ», «այլմուրակայիններ», «գումիկներ», «հարսներ» և այլն:⁴⁶

Քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի գործուն մեխանիզմներ ստեղծելու համար պետությունը 2020թ. փոփոխություններ կատարեց ՀՀ քրեական օրենսգրքում: Օրենսդրությունը լրացվեց քրեական ենթամշակույթին հարելը քրեականացնող մի շարք հոդվածներով: Մասնավորապես՝ 2020 թվականից քրեական պատասխանատվություն է նախատեսվում քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու, ստանալու կամ պահպանելու համար,⁴⁷ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելու կամ ղեկավարելու,⁴⁸ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու, դրանում ներգրավվելու,⁴⁹ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելու համար:⁵⁰

Օրենսգիրքը պարզաբանում է նաև «օրենքով գողի» և քրեական ենթամշակույթը կրող խմբավորման հասկացությունները: «Օրենքով գող» (քրեական հեղինակություն կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող) է համարվում այն անձը, որը, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն, համարվում է հեղինակություն և քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացման համար տալիս է հրահանգներ,

---

⁴⁴Նույն տեղը,

⁴⁵ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ներում եւ մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակականդիտորդների խումբ, «ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական համակարգը 2011-2012 թվականներին», Երևան, 2013թ., էջ 30, հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ <http://bit.do/fLtq3>,

⁴⁶ԱԶՍՍԱԶՐԿՎԱԾ ԼԳՔՏ ԱՆՁԱՆՅՃԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՆԸՄԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ, Երևան, 2021, էջ 29-30, հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ https://drive.google.com/file/d/1h_fY3qk_oYf0v9S76uKCZxdDkN0mjqt/view,

⁴⁷ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 223.1

⁴⁸ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 223.2

⁴⁹ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 223.3

⁵⁰ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 223.4

ինչպես նաև կազմակերպում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ կամ մասնակցում է դրանց կամ կազմակերպում կամ իրականացնում է դրամական միջոցների հավաքագրում (այդ թվում՝ մոլախաղերի միջոցով) կամ տնօրինում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման միջոցով ստացված անօրինական օգուտը կամ կատարում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հետապնդած նպատակների իրականացմանն ուղղված այլ գործողություններ:⁵¹ «Գողական աշխարհ» է համարվում քրեական աստիճանակարգությամբ ու միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով օժտված անձանց միավորումը, որը գործում է իր սահմանած և ճանաչած վարքագծի կանոնների համաձայն, որոնք չեն համապատասխանում պետության սահմանած վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին, և որի նպատակը հանցագործություն կատարելն է կամ հանցագործության կատարումը հովանավորելը կամ այլ անձանց հանցավոր արարքի կատարմանը ներգրավելը կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելը կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալը:⁵²

Քանի որ նախորդիվ նշված փոփոխությունները կատարվել են մոտ 1 տարի առաջ, նոր հոդվածների գործարկման պրակտիկան այնքան լայնամասշտաբ չէ, որպեսզի թույլ տա համապարփակ եզրակացություններ կատարել այդ հոդվածների դրական ազդեցության մասին՝ ԼԳԲՏ անձանց վերաբերությամբ: Մի կողմից կարող ենք հաստատապես նշել, որ տասնամյակներով գոյություն ունեցող գաղափարախոսությունը և պրակտիկաները դժվար է փոխել և վերակերպել միանգամից, դրա համար կպահանջվի որոշակի ժամանակ: Մյուս կողմից կարող ենք նկատել ընդունված նորների հնարավոր բացասական ազդեցությունը ԼԳԲՏ ազատագրված անձանց վրա: Այսպես՝ նույնասեռական անձինք միջնորդավորված կերպով ներգրավվում են այնպիսի հակաօրինական գործողություններում, ինչպիսիք են թմրամիջոցների, հեռախոսների, արգելված այլ իրերի ներկրումը բնակելի գոտիներ: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ նրանք կատարում են հիմնարկների տնտեսական աշխատանքները և համեմատաբար ազատ տեղաշարժի իրավունք են ունենում:⁵³ Կարևոր է նշել, որ նույնասեռականները այդ դերում են հայտնվում ոչ թե իրենց որոշումով կամ ցանկությամբ, այլ մեխանիկորեն: Քանի որ վերջիններս չունեն որոշում կայացնելու հնարավորություն, նրանք համաձայնվում են կատարել իրենց հանձնարարված աշխատանքները կամ գործառույթները:⁵⁴ Նման պարագայում ԼԳԲՏ անձինք կարող են քրեական պատասխանատվության ենթարկվել քրեական ենթամշակույթ կրող

⁵¹ ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 223.1, 2-րդ մաս

⁵² ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 223.2, 3-րդ մաս

⁵³ ՀՀ արդարադատության ակադեմիա, Բիշարյան, Ա., «Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը: Գիտագործնական մեկնաբանություններ», Երևան, 2020թ., էջ 29,

⁵⁴ ԱԶՍՍԱԶԼԿԿՍՄ ԼԳԲՏ ԱՆՁԱՆՑ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵ, Երևան, 2021, էջ 33, հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ https://drive.google.com/file/d/1h_fY3qk_oYf0v9S76uKCZxdDkN0mJqt/view,

խմբավորմանը մասնակցելու, դրա հետապնդած նպատակների իրականացմանը ներգրավված լինելու համար: Կարծում ենք՝ այս հանգամանքը պետք է գտնվի իրավակիրառ մարմինների ուշադրության կենտրոնում, ՀՀ քրեական օրենսգրքում ներառված նոր հոդվածների գործողության ընթացքում պետք է հաշվի առնել ԼԳԲՏ անձանց՝ քրեական ենթամշակույթում ներգրավվելու իրական պատճառները, իսկ հետագայում, դրա անհրաժեշտության պարագայում, կատարել օրենսդրական փոփոխություններ, օրինակ՝ անձի սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության նկատմամբ խտրականության հետևանքով նրա խոցելի վիճակում հայտնվելը օգտագործելով՝ նրան քրեական աշխարհում ներգրավելը նախատեսել որպես հանցագործությունը ծանրացնող հանգամանք:

Առանձնացված տարաներով սննդի մատուցման դեպք

2020 թ. ընթացքում ԼԳԲՏ անձանց նկատմամբ խտրական վերաբերմունքը նույնն է մնացել:

Խմբի անդամները 27.02.2020 թ. ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» ՔԿՀ կատարած այցելության ժամանակ արձանագրել են, որ նույնասեռական անձանց համար նախատեսված սնունդը շարունակվում է մատուցվել առանձին տարաներով: Մասնավորապես՝ այցելության պահին սնունդ տեղափոխող սայլակի ներքևի հատվածում մեկանգամյա օգտագործման տարաներում տեղադրված է եղել 3 բաժին սնունդ: Արձանագրված փաստը լրացուցիչ անգամ հավաստում է քրեական ենթամշակույթի և առանձին խմբերի նկատմամբ տարբերակվող վերաբերմունքի առկայությունն ու ազդեցությունը տարբեր ոլորտներում, նույնիսկ սննդի բաժանման հարցում:

Խումբը ՀՀ ԱՆ-ին ուղարկված ընթացիկ հաշվետվությամբ առաջարկել է գործողություններ ձեռնարկել քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը և տարբերակված մոտեցումը վերացնելու ուղղությամբ: Խումբը հղում է կատարել ՀՀ կառավարության և ՀՀ արդարադատության նախարարության՝ քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարելու քաղաքական կամքին՝ նշելով, որ խտրականության նման դրսևորումը անընդունելի է, մանավանդ, որ սնունդը «Արմավիր» ՔԿՀ-ում պատրաստվում է մասնավոր կազմակերպության կողմից:

Բարձրացված հիմնախնդրի վերաբերյալ ՀՀ արդարադատության նախարարությունը պատասխան մեկնաբանության մեջ մասնավորապես նշել է, որ սննդի բաժանման գործընթացը կազմակերպելիս այն դեպքում, երբ դատապարտյալները խցում չեն, օրինակ, չվարձատրվող աշխատանքների, փաստաբանական, քննչական կամ բժշկական գործողությունների մասնակցելու պատճառով, իրենց ցանկությամբ իրենց սննդի բաժինները նախապես լցվում են առանձին տարաների մեջ և դրվում կերակրադոնակների վրա, որպեսզի աշխատանքից հետո կարողանան օգտվել հասանելիք սննդից:

Նախարարության պարզաբանմամբ՝ քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի ազդեցության դրսևորումների, ինչպես նաև կալանավորված անձանց և դատապարտյալների նկատմամբ խտրական վերաբերմունքի բացառումը մշտապես գտնվում է ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայության ղեկավարության ուշադրության կենտրոնում:

Այս համատեքստում քրեակատարողական հիմնարկների երկարատև տեսակցության սենյակներում իրականացվում են վերանորոգման և հարդարման աշխատանքներ, որոնք միտված են ապահովելու միատեսակ բարվոք պայմաններ՝ անխտիր բոլոր կալանավորված անձանց և դատապարտյալների, ինչպես նաև նրանց տեսակցելու եկած հարազատների համար:

Բացի այդ, ձեռնարկվում են անհրաժեշտ միջոցառումներ քրեակատարողական հիմնարկներում անազատության մեջ պահվող անձանց ֆինանսական միջոցների հաշվին վերջիններիս պահման պայմանների բարելավման, մասնավորապես՝ խցերի վերանորոգման պրակտիկան հետզհետե բացառելու նպատակով, ինչը նույնպես կարևոր գործընթաց է ազատությունից զրկված անձանց պահման պայմանների միատեսակության ապահովման, ինչպես նաև տարբերակված կամ խտրական վերաբերմունքի բացառման տեսանկյունից:⁵⁵

10. Քրեական ենթամշակույթ

Դիտորդների խումբը իր նախկին զեկույցներում բազմիցս անդրադարձել է քրեական ենթամշակույթի առկայությանը քրեակատարողական հիմնարկներում և դրանից բխող մարդու իրավունքների մարտահրավերներին: Խումբը հանդես է եկել նաև մի շարք առաջարկություններով⁵⁶:

2019 թ. մայիս-հոկտեմբեր ամիսների ընթացքում Դիտորդների խումբը ՀՔԱ Վանաձորի գրասենյակի հետ համագործակցությամբ ԵՄ ֆինանսավորմամբ իրականացված «Պայքար խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի դեմ Վրաստանում, Հայաստանում և Ուկրաինայում» ծրագրի շրջանակում իրականացրել է բանտային ենթամշակույթի խորքային ուսումնասիրություն: Ուսումնասիրության առաջնային նպատակն էր տալ Հայաստանում քրեական ենթամշակույթի, մասնավորապես՝ բանտային ենթամշակույթի մանրամասն բնութագիրը և ցույց է տալ դրա սոցիալական վտանգը: Զեկույցում մանրամասն նկարագրվում է բանտային ենթամշակույթի առանձնահատկությունները և ոչ ֆորմալ

⁵⁵Խմբի հրապարակումը դեպքի կապակցությամբ. հասանելի է 15.03.2021թ. դրությամբ հետևյալ հղումով՝ <http://www.pmg.am/hy/news/successful-cases/2020-04-01-08-10-57>

⁵⁶ <http://pmg.am/hy/news/successful-cases/2018-09-03-10-45-39>

հիերարխիկ հարաբերությունները ՀՀ քրեակատարողական հիմնարկներում, բացահայտում է քրեակատարողական հիմնարկներում բանտային ենթամշակույթի տարածվածությունը և դրա ազդեցությունը ազատագրված անձանց միջև բռնությունների դրսևորումների վրա, բացահայտում է քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը մարդու իրավունքների, մասնավորապես՝ խոցելի խմբերի իրավունքների վրա և ցույց է տալիս անազատության մեջ պահվող անձանց վերաբերմունքը բանտային ենթամշակույթի նկատմամբ:

Նշված ուսումնասիրության շրջանակներում Դիտորդների խմբի կողմից իրականացվել են հարցումներ և հարցազրույցներ 30 կալանավորված և դատապարտված անձանց և 12 նախկինում անազատության մեջ գտնված անձանց հետ:

2020թ.-ի ընթացքում Խումբը շարունակել է դիտարկել քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքները քրեականացնող օրենքի ազդեցությունը բանտային ենթամշակույթի վրա:

Ստորև ներկայացվում են Դիտորդների խմբի կողմից 2019-2020թթ.-ի ընթացքում իրականացված ուսումնասիրությունների հիմնական բացահայտումները.

➤ Հայաստանում գրեթե բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում, բացառությամբ «Վարդաշեն», «Երևան-Կենտրոն» և «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-ի առանձնացված մասնաշենքի⁵⁷, առկա է բանտարկյալների բաժանում ոչ ֆորմալ հիերարխիկ խմբերի:

Կալանավորները և դատապարտյալները ենթախմբերի (կաստաների) են բաժանվում՝ ըստ հանցավոր հիերարխիայում իրենց զբաղեցրած տեղի:

Բանտային ոչ ֆորմալ հիերարխիայի աստիճանաասանդակի, կամ բուրգի վերևում «օրենքով գողերն» են, նրանցից հետո «լավ տղերքն» են՝ «քրեական հեղինակությունները», «գողականները», «հանցագործ տղերքը»: Հիերարխիայի վերնախավը օժտված է հիերարխիկ գործառույթներով և որոշումներ կայացնելու իրավասությամբ:

Բուրգի ներքևի սանդղակում «հարիֆներն» են, իսկ ամենաստորին սանդղակում «աբալուզները», «ճտերը», նույնասեռականները և «թռածները»:

Քրեակատարողական հիմնարկներում ոչ ֆորմալ հիերարխիայի կառավարման մեխանիզմը հետևյալն է՝ ամբողջ համակարգը կառավարվում է «օրենքով գողերի կողմից»: Օրենքով գողերն են նշանակում քրեակատարողական հիմնարկներում պատասխանատուներին՝ «զոն նայողներին», որոնք հաշվետու են անմիջապես օրենքով

⁵⁷ Նշված քրեակատարողական հիմնարկներում պահվում են անձինք, ովքեր նախկինում ծառայել և/կամ աշխատել են ուժային և դատական համակարգում, նախկին բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք կամ քրեական օրենսգրքի որոշակի հոդվածներով (օր.՝ Պետական իշխանության դեմ ուղղված հանցագործություններ՝ պետական դավաճանություն, լրտեսություն և այլն) սահմանվող հանցագործությունների մեջ մեղադրվող կամ դատապարտված անձինք:

գողերին: Ջոն նայողներն էլ իրենց հերթին ընտրում են իրենց ենթականերին՝ պալաժենիայի անդամներին, խցերի, կացարանների գործերով պատասխանատուներին:

«Օրենքով գողը» ունի բարձրագույն հեղինակություն բանտարկյալների շրջանում: Անազատության մեջ գտնվող «օրենքով գողը» օժտված է քրեակատարողական հիմնարկում տարբեր առանցքային հարցերի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու իրավունքով:

«Օրենքով գողերի» կողմից «քրեական հեղինակություններից», «գողականներից» ընտրվում են «զոն նայողները», որոնք էլ ընտրում են «պալաժենիի» անդամներին՝ իրենց օգնականներին, և նշանակում են խցերի/կացարանների պատասխանատուներին: Պալաժենիին կոլեգիալ մարմին է, որը օժտված է առանցքային որոշումներ կայացնելու և դատապարտյալների միջև, դատապարտյալների և վարչակազմի միջև կոնֆլիկտներ լուծելու իրավասությամբ:

Հարցվածներն առանձացրել են «հանցագործ տղերք» խումբը քրեական հեղինակություններից՝ չնայած վերջիններս նույնպես կիսում են քրեական ենթամշակույթի նույն արժեքները, սակայն չեն հանդիսանում մյուսներին այդ արժեքներն ու գաղափարախոսությունը պարտադրող և իրավասու չեն կոնֆլիկտներ լուծել:

Ոչ ֆորմալ հիերարխիայում առավել մեծ թիվ են կազմում «հարիֆները», որոնց անվանում են նաև «ռաբատյագներ» (այս կատեգորիայի ներկայացուցչին ռուսական գրականության մեջ անվանում են «мужик»):

Այս խմբի ներկայացուցիչները «պորֆեսյոնալ» հանցագործներ չեն: Սրանք ավելի շուտ «պատահական անցորդներ» են, որոնք տարբեր հանցագործություններ կատարելու համար հայտնվել են անազատության մեջ: Այս խմբի ներկայացուցիչներ կարող են լինել վարորդները, արհեստավորները, գիտնականները, ուսուցիչները և այլ մասնագիտության տեր մարդիկ: Նրանց միավորում է այն, որ այս խմբի ներկայացուցիչները որևէ առնչություն չունեն քրեական ենթամշակույթի հետ, նրանց նպատակն է հնարավորինս «անփորձանք» կրել սահմանված պատիժը: Այս խմբի ներկայացուցիչները չեն ձգտում իշխանության կամ դիրքի քրեական/գողական համայնքում, սակայն անհրաժեշտության դեպքում նրանք կատարում են ոչ ֆորմալ հիերարխիայի վերնախավի անդամների ցուցումները:

Բանտային հիերարխիայի սանդուղքի ամենացածր մակարդակում են գտնվում «աբսլուզները»՝ վճարովի հիմունքներով քրեակատարողական հիմնարկի սպասարկման աշխատանքներում ընդգրկված դատապարտյալները և «ճտերը»՝ անվճար հիմունքներով այլ դատապարտյալներին սպասարկող դատապարտյալները:

Բանտային հիերարխիայում ամենամարգինալ խմբերը «թռածները» և նույնասեռականներն են:

➤ Բանտային հիերարխիայի որևէ խմբում ներգրավվելը պայմանավորված է բանտարկյալի անցած քրեական կյանքով, հատկապես՝ նրա կողմից կատարված հանցագործության

բնույթով: Ելնելով այս տվյալներից՝ մինչև քրեակատարողական հիմնարկ մուտք գործելն արդեն որոշված է անձի խմբային/դասակարգային պատկանելությունը և այս տեղեկատվությունը մատչելի է թե՛ վարչակազմին, թե՛ մյուս բանտարկյալներին:

- «Պալաժեննին» բանտային ենթամշակույթում որոշում կայացնող կոլեգիալ մարմին է, որը գործում է վարչակազմի աջակցությամբ և համաձայնությամբ: Վարչակազմի և բանտային ենթամշակույթի վերնախավի միջև գոյություն ունի փոխշահավետ համագործակցություն: Վարչակազմը քրեակատարողական հիմնարկում կառավարումը իրականացնում է իր լիազորությունների որոշ մասը փոխանցելով ոչ ֆորմալ հիերարխիայի վերնախավին:
- «Քրեական աշխարհը» բավականին հանդուրժող է էթնիկ և կրոնական փոքրամասնությունների նկատմամբ, ավելին՝ նշված փոքրամասնությունների անդամ լինելը չի խանգարում քրեական «կարիերա» ստեղծելուն, ինչը չի կարելի ասել սեռական փոքրամասնությունների կամ «քրեական հեղինակությունների» կողմից նույնասեռականի կարգավիճակ ստացած անձանց մասին: Այս խմբի ներկայացուցիչները մեծ ճնշումների են ենթարկվում ոչ ֆորմալ հիերարխիայի ազդեցիկ խմբերի կողմից: Այս խմբի ներկայացուցիչները, ինչպես նաև քրեական ենթամշակույթի կողմից մերժված մյուս խմբերի ներկայացուցիչները՝ «թռածները», «աբսյուզները», «ճտերը» զրկված են իրավունքներից: Այս մոտեցումն ու տարբերակումը մեծ խարան է ստեղծում նշված խմբերի ներկայացուցիչների նկատմամբ և տանում է մարգինալացման:
- Ուսումնասիրության արդյունքում արձանագրել ենք, որ բանտային ենթամշակույթի հիերարխիայի սանդղակով ավելի հեշտ է իջնել, քան՝ բարձրանալ: Բանտարկյալի կարգավիճակը կարող է փոփոխվել նրա կողմից բանտային օրենքները խախտելու, ինչ-որ միջադեպի, ստացված տեղեկատվության հիման վրա: Հիերարխիայի ներսում փոփոխությունների վերաբերյալ որոշումը կայացնում է «պալաժեննին»՝ խցերի պատասխանատուների, կամ կացարանների պատասխանատուների հետ համատեղ: Նման որոշումների կատարումը և դրանց ենթարկվելը համարվում է պարտադիր բոլոր բանտարկյալների համար: «Զոն նայողների» հետ կապված հարցերը լուծվում են օրենքով գողերի կողմից և նույնպես ենթակա են պարտադիր կատարման:
- Ուսումնասիրությունը պարզել է, որ բանտարկյալների՝ բարձրաստիճան ազդեցիկ խմբի մաս դառնալու հիմնական դրդապատճառը քրեակատարողական հիմնարկում իշխանության և արտոնությունների ձեռքբերումն է: Որոշ բանտարկյալներ ընդօրինակում են մյուսներին. շատերը նախընտրում են հարմարվել որոշակի դերի՝ հաստատությունում գտնվելու ընթացքում անվտանգություն ստանալու համար:

Այսպես կոչված՝ քրեական աշխարհի ներկայացուցիչները փորձում են «հավաքագրել» երիտասարդներին:

- «Ձոն նայողները» կարող են էական ազդեցություն ունենալ քրեակատարողական հաստատության կառավարման վրա, նրանք ակտիվորեն ներգրավված են հաստատության տարբեր հաստիքների գործունեության մեջ: Մասնավորապես՝ վարչակազմի հետ համագործակցությամբ նրանք կարող են ազդել հաստատության կարգի և անվտանգության, բանտարկյալների ընդունման, բողոքարկման կարգի, բանտարկյալների, բանտարկյալների և վարչակազմի միջև կոնֆլիկտների լուծման վրա:
- Ուսումնասիրությունից պարզվել է, որ «զոն նայողները» և պատասխանատուները իրականում միջնորդներ են բանտարկյալների, վարչակազմի և այլ բանտարկյալների միջև: Մասնավորապես՝ վարչակազմը այս համագործակցությունից ձեռք է բերում խաղաղություն հաստատությունում, խուսափում է հիմնարկի խնդիրների հրապարակայնացումից, իսկ դրա դիմաց՝ բանտային ենթամշակույթի վերնախավի ներկայացուցիչները ստանում են տարբեր արտոնություններ:
- Ինչպես ցույց է ստվել ստացված տեղեկատվության վերլուծությունը, բանտարկյալների և վարչակազմի միջև հարաբերությունները, բանտային օրենքների համաձայն, կարծես թե հանգիստ են, սակայն եթե անձնակազմի և ազդեցիկ բանտարկյալների շահերը չհամընկնեն, և անհրաժեշտ լինի ուժի ցուցադրում, բանտարկյալները, առանց մտածելու, վարչակազմի դեմ դուրս կգան «զոն նայողի» որոշումով:
- Բանտային ենթամշակույթի ներկայացուցիչների կողմից խտրականության ենթարկվող նույնասեռականների և նրանց հավասարեցված անձանց նկատմամբ խտրական վերաբերմունքի դրսևորում կա նաև աշխատակիցների կողմից: Դա արտահայտվում է վարչակազմի կողմից խարան պարունակող բառերի կիրառմամբ և վերաբերմունքով:
- Բանտարկյալների միջև հարաբերությունները անհավասար են: Հիերարխիայի ցածր և միջին դասի ներկայացուցիչները պարտավոր են անվերապահորեն ենթարկվել հիերարխիայի ավելի բարձր դասի ներկայացուցիչների կողմից ընդունված որոշումներին և նրանց սահմանած կանոններին:
- Քրեական ենթամշակույթը բնութագրող հատկանիշ է բռնությունը, որը ոչ ֆորմալ հիերարխիայի ապահովման միջոցն է: Բռնությունը հիմնականում դրսևորվում է հոգեբանական և տնտեսական բռնության տեսքով:

Հոգեբանական բռնությունը տարածված է բանտային ենթամշակույթում, այն բանտարկյալներին ճնշելու կամ որևէ գործողություն իրենց կամքին հակառակ անելու, ենթամշակույթի կանոններին ենթարկեցնելու գործիքներից մեկն է:

Բռնության մեկ այլ տեսակ է տնտեսական բռնությունը, որն արտահայտվում է, այսպես կոչված, «օբշակի»՝ ընդհանուր ֆոնդերի հավաքագրմամբ: «Օբշակի» գումարի հավաքմանը մասնակցում են բոլոր ազատազրկված անձինք՝ բացի ցմահ ազատազրկվածներից և անվճարունակ ճանաչված բանտարկյալներից, որոնք, չնայած չեն մասնակցում «օբշակին», բայց օգտվում են «օբշակի» գումարով ձեռք բերված «գրեֆից»: «Օբշակին» չեն մասնակցում նաև «գողական օրենքով» մերժված խմբերը: Առանձնացվում է նաև «տան փող» կոչվող գումարը, որը գործում է փակ տիպի հիմնարկներում և նախատեսված է վարչակազմին կաշառելու համար:

Ինչ վերաբերում է ֆիզիկական բռնությանը, ուսումնասիրության արդյունքում պարզել ենք, որ բանտային ենթամշակույթի նորմերով արգելվում է դատապարտյալների միջև ծեծկռտուքը, նույնիսկ եթե անձը այնպիսի արարք է կատարել, որը խցակիցների կարծիքով արժանի է ծեծի: Ֆիզիկական ուժ կիրառելու իրավունք ունի միայն «օրենքով գողը» և «զոն նայողը», կամ նրանց հավասարեցված անձը: Միայն նրանք են իրավասու ծեծը որպես պատիժ թույլատրելու և/կամ կիրառելու: Ծեծը ծանր պատիժ է համարվում, հիմնականում այն դրսևորվում է ապտակի ձևով՝ «զոն նայողի», կամ վերջինիս հրահանգով՝ խցակիցների, այլ դատապարտյալների կողմից:

Ծանր պատիժ է համարվում նաև հիերարխիայում զբաղեցրած դիրքի իջեցումը, որի արդյունքում հեռացնում են խցից, կացարանից և ավելի ցածր կարգավիճակ ունեցող անձանց խուց տեղափոխում: Ցածր կարգավիճակի խուց է համարվում «ոչ գողական խուցը», «նույնասեռականների խուցը», «թռածների խուցը»: Կացարանային պայմաններում դա դրսևորվում է քնելու տեղի փոփոխությամբ, կամ ավելի ցածր կարգավիճակ ունեցող կացարան տեղափոխելով:

Մեռական բռնության դեպքերի մասին տեղեկատվություն ուսումնասիրության ընթացքում չի ստացվել: Համաձայն հարցումների արդյունքի՝ բանտային ենթամշակույթի նորմերով բռնաբարությունը արգելվում է:

➤ Ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ այսպես կոչված՝ ոչ ֆորմալ օրենքները/բանտային օրենքները հաստատուն չեն, և դրանցից որոշները հնարավոր է փոխել՝ կախված առկա քաղաքական համակարգից և կառավարության մոտեցումներից: Այսինքն՝ ենթամշակույթային կանոնները ընդունվում և հարմարվում են երկրի իրավիճակին և կարիքներին, ինչը այս համակարգի կայունության կարևորագույն որոշիչներից մեկն է: Ցանկացած փոփոխություն ոչ ֆորմալ օրենքներում/բանտային օրենքներում կատարվում է «օրենքով գողերի» նախաձեռնությամբ և որոշմամբ և ըստ էության բխում է նրանց շահերից:

Ըստ հարցվածների՝ քրեական ենթամշակույթին անդամակցելը քրեականացնելու մասին օրենքի ընդունումից հետո օրենքով գողերի հրամանով բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում սկսվել է «պալաժեննին» վերացնելու գործընթաց:

«Պալաժեննին» վերացնելը բնութագրվում է որպես քրեական աշխարհի կողմից «զոն նայողների» և «պալաժեննիի» մյուս անդամների նկատմամբ հոգատարության դրսևորում: Պալաժեննին վերացնելով «զոն նայողներին» և «պալաժեննիի» անդամներին հնարավոր չի լինի քրեական ենթամշակույթին անդամակցելու համար մեղադրանք առաջադրել, սակայն «պալաժեննիի» վերանալով՝ քրեական ենթամշակույթի գաղափարախոսությունը չի դադարել գոյություն ունենալ: Նախկին «զոն նայողները», «պալաժեննիի» անդամները, խցի պատասխանատուները, «ուզլավիկները» անազատության վայրերում դատապարտյալների շրջանում շարունակում են հեղինակություն վայելել և շարունակում են հարցեր լուծել, կոնֆլիկտներ հարթել: Եթե նախկինում այս ամենն արվում էր բացահայտ, ապա այժմ այն լավ քողարկված է:

Հարցվածները նշել են, որ նշված փոփոխությունների հետո բանտարկյալները շարունակում են գումար հավաքել «օբշչակի» համար, սակայն այն հիմնականում ծախսվում է ներսում դատապարտյալների կարիքների համար:

Հարկ է նշել, որ քրեական ենթամշակույթին անդամակցելը քրեականացնելուց հետո բանտային ենթամշակույթի ուսումնասիրությունը դժվարացել է, քանի որ ոչ հիերարխիկ հարաբերություններին առնչվող ցանկացած տեղեկատվություն անազատության մեջ գտնվող անձանց կողմից հնարավորինս գաղտնի է պահվում:

Չնայած վերոհիշյալ խոչընդոտներին, Խումբը կշարունակի դիտարկել քրեական ենթամշակույթի դրսևորումները քրեակատարողական հիմնարկներում և դրանց ազդեցություն մարդու իրավունքների վիճակի վրա:

11. Հաշվետվություններ, գրություններ, այլ հիմնախնդիրներ

ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խումբը (այսուհետ՝ Դիտորդների խումբ) 2020թ. ընթացքում ՀՀ արդարադատության նախարարություն ներկայացրել է 2 հրատապ և 18 ընթացիկ հաշվետվություն:

Առաջին հրատապ հաշվետվությամբ Խումբը մտահոգություն էր հայտնել ՔՈՎԻԴ-19 համավարակի պայմաններում ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում բժշկական

անձնակազմին, վարչակազմին ու ազատագրկված անձանց անհրաժեշտ պաշտպանիչ միջոցներով չապահովելու հարցի շուրջ և ներկայացրել էր հիվանդության կանխարգելմանն ուղղված մի շարք առաջարկություններ:

Մյուս հրատապ հաշվետվությունը վերաբերվել է 2020թ. օգոստոսի 23-ին, ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ հատուկ ստորաբաժանման կողմից «Նուբարաշեն» ՔԿՀ կատարած չնախատեսված այցին, որի ընթացքում խցերի խուզարկության ժամանակ հատուկ միջոցներ եւ ֆիզիկական ուժ է կիրառվել մի քանի կալանավորված անձանց նկատմամբ: Հրատապ հաշվետվությամբ Դիտորդների խումբը բարձրացրել է պարզաբանման ենթակա հարցեր, որոնք վերաբերվել են խուզարկության ընթացքին, կալանավորված անձանց վրա առկա մարմնական վնասվածքներին, ինչպես նաև տրամադրված բուժօգնությանը:

Ընթացիկ հաշվետվությունները հիմնականում վերաբերվել են անձանց առողջական, սննդի հետ կապված խնդիրներին, ՔՈՎԻԴ-19 համավարակի պայմաններում ոչ բավարար կանխարգելիչ միջոցառումներին, խցային ոչ բարվոք պայմաններին և այլն:

Նշվածից բացի ուղարկվել են շուրջ 60 գրություններ տարբեր հարցերի շուրջ, այդ թվում՝ դիրքորոշում է ներկայացվել տարբեր օրենսդրական նախաձեռնությունների վերաբերյալ, հարցումներ է կատարել ոլորտին վերաբերող հարցերի շուրջ, ներկայացրել է ոլորտային բազմաթիվ առաջարկություններ և այլն:

2020թ. ապրիլի 27-ի թիվ 20-25 գրությամբ Դիտորդների խումբը հայտնել է, որ Հանրապետությունում ՔՈՎԻԴ-19 համավարակի պատճառով ստեղծված իրավիճակում 60 տարեկանից բարձր շեմ և քրոնիկ հիվանդություններ ունեցող անձանց քրեակատարողական հիմնարկներում գտնվելը վտանգավոր է նրանց կյանքի համար: Ուստի առաջարկվել է քննարկել նշված խմբի դատապարտյալներին պատժից ազատելու հնարավորության հարցը:

2020թ. ապրիլի 28-ի թիվ 20-27 գրությամբ Դիտորդների խումբը հղում անելով Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կողմից 2020 թ.-ի մարտի 15-ին հրապարակված «ՔՈՎԻԴ-19. Պատրաստվածությունը, կանխարգելումը և վերահսկումը բանտերում և ազատությունից զրկելու այլ վայրերում» միջանկյալ ուղեցույցին, նշել է, որ ազատությունից զրկված անձինք, հավանաբար ավելի խոցելի են կորոնավիրուսային հիվանդության (ՔՈՎԻԴ-19) բռնկման նկատմամբ, քան՝ ընդհանուր բնակչությունը, քանի որ նրանք տևական ժամանակ միասին բնակվում են փակ տարածքներում: Ավելին, փորձը ցույց է տալիս, որ բանտերը և նմանօրինակ այլ վայրերը, որոնցում մարդիկ հավաքված են փոքր տարածքում, կարող են վարակման աղբյուր լինել և նպաստել վարակիչ հիվանդությունների տարածմանը բանտերում և դրանցից դուրս:

ՀՀ Քրեադատավարական օրենսդրությունը նախատեսում է պատժից ազատման որոշ մեխանիզմներ: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կամ

պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինումը դատարանի կողմից մերժվելու դեպքում այդ հարցի կրկին քննարկում կարող է տեղի ունենալ ոչ շուտ, քան մերժման վերաբերյալ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից 6 ամիս անց, իսկ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց դեպքում՝ երեք տարի անց:

Հիմք ընդունելով ԱՀԿ մտահոգությունը և ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում հնարավոր ռիսկերը նվազեցնելու նպատակով՝ Դիտորդների խումբն առաջարկել է մշակել օրենսդրական փոփոխության նախագիծ՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակման առավել ճկուն և արդյունավետ մեխանիզմ նախատեսելու համար՝ միննույն ժամանակ պատրաստակամություն հայտնելով մասնակցել հարցի կապակցությամբ բովանդակային քննարկմանը:

2020թ.-ի օգոստոսի 13-ի թիվ 20-48 գրությամբ Դիտորդների խումբը «ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի վերաբերյալ ներկայացրել է հետևյալ նկատառումները.

1. Նախագծի 3-րդ հոդվածում նախատեսվում է օրենսգրքի 101-րդ հոդվածը շարադրել այլ խմբագրությամբ, ըստ որի հիշյալ հոդվածի 2-րդ կետով առաջարկվում է, որ ուղղիչ հիմնարկի տեսակը փոխելիս Տեղաբաշխման հանձնաժողովը կաշկանդված չէ քրեակատարողական հիմնարկի կողմից ներկայացված միջնորդագրով և դատապարտյալի վարքագիծը կարող է գնահատել՝ հաշվի առնելով.

...

2) պատժի կրման ընթացքում խրախուսանքի առկայությունը.

3) պատժի կրման ընթացքում կարգապահական տույժի առկայությունը.

- Խրախուսանքի առկայության վերաբերյալ ներկայացնում ենք հետևյալ դիրքորոշումը.

Ընդհանրապես խրախուսանքի առկայությունը կարող է համարվել օբյեկտիվ տվյալ, սակայն եթե հարցը դիտարկենք ներկա դրությամբ գոյություն ունեցող իրավիճակով, ապա ուսումնասիրելով վիճակագրությունը, պարզ կդառնա, որ տույժի միջոցները մի քանի տասնյակ անգամ ավելի շատ են կիրառվում, քան խրախուսանքները, 2019 թ. խրախուսանքի են արժանացել մի քանի տասնյակ ազատությունից զրկված անձ, իսկ տույժերը գերազանցել են 2000-ը: Ուստի գտնում ենք, որ այս ժամանակահատվածում խրախուսանքի բացակայությունը չպետք է հանդիսանա բացասական գործոն:

-Տույժի առկայության վերաբերյալ ունենք հետևյալ նկատառումը. Մեր գնահատմամբ պետք է հստակեցնել տույժի առկայությունը ամբողջ ազատազրկման ընթացքում, դատապարտվելուց հետո, և գործող տույժերը:

Հատկապես երկարատև ազատագրկման դեպքում, ենթադրենք 10 տարի առաջ ստացված տույժը, մեր կարծիքով, չպետք է հաշվի առնվի տվյալ գործընթացում:

2. Առաջարկում ենք 101-րդ հոդվածը ավելացնել նոր կետով, որը կսահմանի հստակ ժամկետ՝ տեղաբաշխման հանձնաժողովի կողմից հարցի քննության համար, գործնականում այն կարող է տևել մի քանի ամիս, որը մեր գնահատմամբ արդարացված չէ:

3. Նախագծի 4-րդ հոդվածով օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ կետում նախատեսվում է «դիմումը» բառից հետո լրացնել «Բաց ուղղիչ հիմնարկից կիսաբաց ուղղիչ հիմնարկ տեղափոխման հիմք է նաև տեղափոխումից հետո աշխատանքային հարաբերություններ չձևավորելը կամ աշխատող դատապարտյալի հետ կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելուց հետո մեկ ամսվա ընթացքում դատապարտյալի կողմից աշխատանքային նոր հարաբերություններ չձևավորելը» բառերով:

Մեր գնահատմամբ նման չափանիշ սահմանելու համար միայն աշխատանքային հարաբերություն չձևավորելը դեռևս բավարար պայման չի կարող դիտվել: Պետք է հաշվի առնել նաև այն, թե արդյո՞ք անձը աշխատունակ է, թե ոչ, աշխատանքից խուսափո՞ւմ է, թե՞ գտնելու հնարավորություն չունի: Եթե չի կարող գտնել, ապա այստեղ պետք է լինի նաև պետության աջակությունը: Այլ կերպ ասած բացասական հետևանքը պետք է վրա հասնի միայն աշխատանքից չարամիտ խուսափելու դեպքում:

4. Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածն առաջարկում ենք ավելացնել նոր կետով, որը կսահմանի այն դեպքերը, երբ տեղաբաշխման հանձնաժողովի կողմից մերժվել է ուղղիչ հիմնարկը փոխելու միջնորդագիրը, ապա կրկին ներկայացնելու ժամկետ նույնպես պետք է լինի, օրինակ՝ մերժվելուց 3 ամիս անց, այն դեպքում, երբ սահմանված լինի գործի քննության կոնկրետ ժամկետ, օրինակ՝ միջնորդագիրը ստանալուց հետո մինչև 1 ամիսը: Մինչև նույն ժամանակ պետք է նախատեսել նաև ընթացակարգ այն դեպքի համար, երբ հիմնարկը մերժում է ներկայացնել միջնորդագիր: Ներկա դրությամբ, եթե հանձնաժողովը մերժել է ուղղիչ հիմնարկի տեսակը փոխելու միջնորդագիրը և այն բողոքարկվել է դատարան, ապա հարցի կրկին քննարկում տեղի չի ունենում մինչև դատական գործի ավարտը, որը կարող է տևել տարիներ: Մեր գնահատմամբ մերժման բողոքարկումը չպետք է խոչընդոտ հանդիսանա հարցի կրկին քննարկման համար՝ ինչպես պայմանական վաղաժամկետ ազատարձակման դեպքում է:

Դիտորդների խմբի համար առանձնապես խնդրահարույց էր այն հարցը, որ 2020թ. ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից փոփոխության ենթարկվեց Խմբի գործունեության կարգը, որը հանգեցրեց մի շարք խնդիրների: Դիտորդների խմբի

գործունեությունը կանոնակարգվում էր ՀՀ արդարադատության նախարարի 2005թ. նոյեմբերի 18-ի թիվ ՔՀ-66-Ն հրամանով սահմանված Խմբի կարգով:

2020թ. մարտի 20-ին ՀՀ արդարադատության նախարարի թիվ 126-Ն հրամանով Խմբի Կարգը ենթարկվեց փոփոխության: Մինչև Կարգի փոփոխությունը ՀՀ արդարադատության նախարարության ներկայացուցիչների և Խմբի անդամների միջև տեղի են ունեցել քննարկումներ նոր Կարգի նախագծի վերաբերյալ, որի ժամանակ փոխադարձ համաձայնություն է ձեռք բերվել նախագծում առկա վիճահարույց դրույթների վերաբերյալ:

Սակայն նախարարությունը 2020թ. մարտի 20-ի վերոնշյալ հրամանով ընդունել է համաձայնեցված դրույթների հետ առնչություն չունեցող նոր Կարգ, որում տեղ են գտել բազմաթիվ վիճահարույց դրույթներ: Օրինակ՝ 75-րդ կետով սահմանվել է, որ Խմբի անդամը ոչ աշխատանքային ժամերին քրեակատարողական հիմնարկներ կարող է այցելել քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի որոշմամբ: Այսինքն՝ վերահսկողություն իրականացնող մարմինը պետք է հիմնարկի վարչակազմից թույլտվություն ստանա՝ նրան վերահսկելու համար: Տրամաբանությունից դուրս այս կարգավորումը ոչ միայն անհասկանալի է, այլև որևէ կերպ չի տեղավորվում ողջամտության սահմաններում:

Կարգով սահմանված է, որ անհրաժեշտության դեպքում Խումբն իր գործունեության մեջ կարող է ներգրավել համապատասխան մասնագիտական ուղղվածությամբ փորձագետներ: Փորձագետների համար առաջադրվում է նույն պահանջը, ինչ անդամների համար: Նաև պարտադիր պայման է նրանց մրցույթով ներգրավելը:

Պարտադիր պայմանների մեջ է մտնում, որ որպես փորձագետ առաջադրվող անձը պետք է հանդիսանա հասարակական կազմակերպության այն ներկայացուցիչը, ով ունի քրեակատարողական ոլորտի երկու կամ ավելի տարվա գործունեության փորձ՝ վերջին հինգ տարիների ընթացքում: Օրինակ, եթե անձը բարձրակարգ հոգեբան, կոռուպցիայի գծով մասնագետ կամ սոցիոլոգ է և ցանկություն է հայտնում կամավորության սկզբունքներով աջակցել Դիտորդների խմբին և ներդրում ունենալ, ապա ստացվում է, որ չի կարող ընդգրկվել Խմբում որպես փորձագետ, քանի որ հասարակական կազմակերպության անդամ չէ, քրեակատարողական ոլորտում փորձ չունի և պարտադիր պետք է մասնակցի մրցույթի:

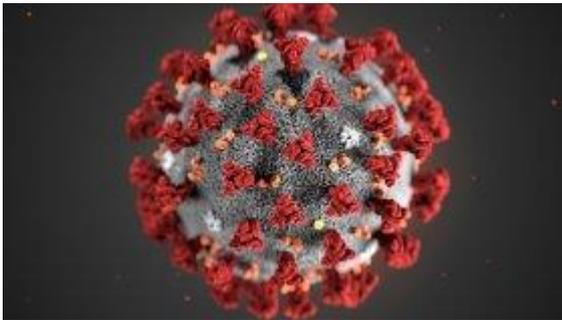
Նման չհիմնավորված սահմանափակումները խիստ բացասաբար են ազդում Խմբի գործունեության վրա: Նման կարգավորում կիրառելիս նախագիծը մշակողները ճիշտ չեն պատկերացրել Խմբի գործունեությունը, ավելին՝ անտեսել են Խմբի հետ ձեռք բերված ընդհանուր պայմանավորվածությունները: Նոր Կարգում առկա են նաև բազմաթիվ խնդիրներ Խմբում նոր անդամ ընդունելու պահանջների, ընթացակարգի և այլ հարցերի շուրջ:

Այս ամենը խիստ հարցականի տակ է դնում Խմբի բնականոն գործունեությունը: Խմբի անդամները մի քանի անգամ դիմել են ՀՀ արդարադատության նախարարին հանդիպելու և առկա խնդիրները քննարկելու առաջարկով, սակայն մինչև օրս որևէ հանդիպում չի կայացել:

Խումբը նաև իր մտահոգությունն է հայտնել առ այն, որ Խմբի քննարկումների արդյունքում չի պահպանվել ձեռք բերված ընդհանուր փոխհամաձայնությունը, և Կարգի փոփոխությունը որևէ կերպով չի համապատասխանում ընդհանուր պայմանավորվածությանը:

Որպես արդյունք 2020թ. նոր Կարգի համաձայն հայտարարված անդամների ընդունելության մրցույթին մասնակցել է ընդամենը 2 դիմորդ, ովքեր հանդիսացել են Խմբի նախկին անդամները, այլ դիմորդ չի եղել:

12. Կորոնավիրուս (ԲՈՎԻԴ -19)

2019 թվականի դեկտեմբերի 31-ին Չինաստանում գրանցվեց նոր տեսակի կորոնավիրուսային վարակ, որը կարճ ժամանակահատվածում տարածվեց ողջ աշխարհով մեկ՝ ազդելով բոլորիս կայնքի վրա: Վարակի արագ տարածումը և մարդկությանը դեռևս հայտնի չլինելու փաստը հանգեցրին տարատեսակ տեղեկատվության առաջացմանը և տարածմանը:

Վարաքից անմասն չմնացին նաև փագ հաստատությունները մասնավորապես ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկները:

2020թ. դեկտեմբերի 30-ի⁵⁸ դրությամբ ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ կրող դատապարտյալներից թեստավորվել է 227 անձ, որոնցից 27-ը՝ դրական, 200-ը՝ բացասական:

2020թ. դեկտեմբերի 30-ի դրությամբ ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող կալանավորված անձանցից թեստավորվել է 86-ը, որոնցից 12-ը՝ դրական, 74-ը՝ բացասական:

2020թ. դեկտեմբերի 30-ի դրությամբ ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայողներից (աշխատակիցներից) թեստավորվել է 666 անձ, որոնցից 270-ը՝ դրական, 396-ը՝ բացասական:

Ստորև ներկայացնում ենք կատարված COVID-19 թեստավորման քանակական տվյալների վերաբերյալ կազմված տեղեկանքը՝ ըստ քրեակատարողական հիմնարկների (2020 դեկ. 30-ի դրությամբ).

Հ/Հ	ՀՀ ԱՆ ՔԿ հիմնարկի անվանումը	Գալանավորված անձ		Դատապարտյալ		ՔԿՀ աշխատակիցներ	
		Դրական	Բացասական	Դրական	Բացասական	Դրական	Բացասական
1	«Նուբարաշեն»		8			18	28
2	«Վանաձոր»		4		1	21	7
3	«Վարդաշեն»	2	5	11	9	30	31
4	«Երևան-Կենտրոն»					5	57

⁵⁸ Նշված ժամանակահատվածում ազատազրկվածների թիվը կազմել է 1967 անձ:

5	«Գորիս»				1	19	21
6	«Կոշ»			1	111	17	87
7	«Արթիկ»					5	5
8	«Սևան»			4		27	32
9	«Աբովյան»		1			22	18
10	«Դատապարտյալների հիվանդանոց»	4	47	5	60	13	17
11	«Հրազդան»	6	7	6	11	24	29
12	«Արմավիր»		2		7	25	12
13	ՔԿԾ կենտրոնական մարմին					44	52
	Ընդամենը՝	12	74	27	200	270	396
		313				666	

13. Խոշտանգումներ, վատ վերաբերմունք ՔԿՀ-ներում

2020 թ-ի օգոստոսի 3-ին ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ հատուկ ստորաբաժանման կողմից չնախատեսված այց է կատարվել ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿՀ, որի ժամանակ տեղի է ունեցել խուզարկություն, 4-րդ պատժախցում, որտեղ գտնվել են կալանավորված անձինք Հ.Շ. և Ա. Շ.: Համաձայն զեկուցագրի՝ խուզարկության ընթացքում հայտնաբերվել են արգելված իրեր, սակայն քանի որ կալանավորված նշված անձինք չեն ենթարկվել աշխատակիցների օրինական պահանջներին, նրանց նկատմամբ կիրառվել են հատուկ միջոցներ և ֆիզիկական ուժ: Դիտորդները վերոնշյալ անձանց մոտ, մարմնի տարբեր մասերում արձանագրել են ակնհայտ տեսանելի և թարմ վնասվածքներ, ինչը հարուցել է Դիտորդների խմբի անդամների խիստ մտահոգությունը, Խումբը մտահոգ է կիրառված հատուկ միջոցների և ֆիզիկական ուժի կիրառման իրավաչափության և համաչափության վերաբերյալ: Հարցի առնչությամբ Դիտորդների խումբը Հրատապ հաշվետվությամբ առաջարկել է քննության առարկա դարձնել հատուկ ստորաբաժանման աշխատակիցների գործողությունների օրինականությունը, ուղղել մի շարք հարցադրումներ: Հինգ օր անց ԱՆ պատասխանել է Դիտորդների խմբի Հրատապ հաշվետվությանը, մասնավորապես այն, որ 2020 թ-ի օգոստոսի 23-ի առավոտյան ՀՀ ԱՆ Նուբարաշեն ՔԿՀ-ի թիվ 4-րդ պատժախցում արգելված իրերի առկայության և դրանց օգտագործման վերաբերյալ ստացվել է օպերատիվ տեղեկություն, որը ստուգելու նպատակով կազմակերպվել է չնախատեսված խուզարկությունները, որի արդյունքում հայտնաբերվել և առգրավվել է մեկ զույգ անլար ականջակալ, որից հետո խցում պահվող երեք անձանցից երկուսը՝ Ա. Շ-ն և Հ. Շ-ն դրսևորելով հակաիրավական վարքագիծ, սկսել են խոչընդոտել խուզարկության իրականացմանը՝ ստեղծելով լարված իրավիճակ, ինչի պատճառով հնարավոր չի եղել խուզարկությունն ավարտին հասցնել: Իրավիճակից ելնելով նույն օրը նույն խցում

չնախատեսված խուզարկություն է իրականացվել 11 քրեակատարողական ծառայողների կողմից, որի շրջանակներում անձնական խուզարկության են ենթարկվել նաև խցում պահվող երեք անձինք՝ Ա. Շ-ն, Ն. Շ-ն և Ա. Խ-ն: 2-րդ չնախատեսված խուզարկության ժամանակ վերը նշված ազատազրկված անձինք դրսևորել են նույնանման վարքագիծ, ինչի արդյունքում աշխատակիցների կողմից հնչել են զգուշացումներ, չդադարեցնելու դեպքում հատուկ միջոցների կիրառության մասին: Ազատազրկված երկու անձինք անտեսել են աշխատակիցների օրինական պահանջները, աշխատակիցների կողմից հնչել է ևս մեկ զգուշացում և տրվել է բավարար ժամանակ հակաիրավական վարքագիծը դադարեցնելու համար, սակայն, բացատրական աշխատանքները չեն տվել դրական արդյունք, որի հետևանքով՝ Ա. Շ-ի և Ն. Շ-ի նկատմամբ կիրառվել է ֆիզիկական ուժ և հատուկ միջոցներ, ինչի արդյունքում հնարավոր է եղել հանդարտեցնել նրանց: Այնուհետև իրականացվել է խցի խուզարկություն, որի ընթացքում այլ արգելված իրեր չեն հայտնաբերվել: Փաստի առթիվ ՀՀ ԱՆ Նուբարաշեն ՔԿՀ-ում նախապատրաստվել են նյութեր, որոնք 2020 թ-ի օգոստոսի 25-ին ուղարկվել են Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների դատախազություն: Ա.Շ-ին և Ն. Շ-ին բժշկական օգնության տրամադրման վերաբերյալ նշվել է, որ վերջիններս նույն օրը զննության են ենթարկվել «Քրեակատարողական բժշկության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի՝ ՀՀ ԱՆ Նուբարաշեն ՔԿՀ-ում տեղակայված բժշկական ստորաբաժանման զեկավարի կողմից, ցուցաբերվել է առաջին բուժօգնություն: Կալանավորված անձինք նշել են, որ խցում ընկել են: Ա. Շ-ի և Ն. Շ-ի ընդունելության ժամանակ նրանց ներկայացվել է ՀՀ արդարադատության նախարարի 2020 թ. հունվարի 14-ի թիվ 10-Լ հրամանով հաստատված՝ խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի հետ կապված բժշկական հետազոտությունների իրականացման և դեպքերի արձանագրման ձևով փաստաթուղթ, որից ազատազրկված անձինք կտրականապես հրաժարվել են:

Մեկ այլ դրվագով, որն անմիջապես կապ ունի վերը շարադրված դեպքերի նյութերի հետ. Դիտորդների ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դարձել, որ նույն պատժախցում (Նուբարաշեն ՔԿՀ, 4-րդ պատժախուց) Ա. Շ-ի և Ն. Շ-ի հետ ներկա է եղել նաև Ա. Խ-ն, նույն այդ օրվա (23.08.2020) խուզարկության ժամանակ վերջինիս նկատմամբ նույնպես կիրառվել են հատուկ միջոց և ֆիզիկական ուժ: Ա. Խ-ի պնդմամբ իր նկատմամբ կիրառվել է էլեկտրաշոկ և հասցվել են հարվածներ: Դիտորդների դիտարկմամբ Ա. Խ-ի մարմնի տարբեր հատվածներում առկա էին արնազեղումներ: Դիտորդների խումբն ընթացիկ հաշվետվությամբ (04.09.2020) հայտնել է մտահոգություն Ա. Խ-ի նկատմամբ հատուկ միջոցների և ֆիզիկական ուժի կիրառման իրավաչափության և համաչափության վերաբերյալ, ինչպես նաև առաջարկել է վերը նշված հարցը նույնպես քննության առարկա դարձնել: Փաստի առնչությամբ Դիտորդների խումբը ԱՆ-ին ուղղել է մի շարք հարցադրումներ:

Դիտորդների խմբի ընթացիկ հաշվետվությանը ԱՆ-ն պատասխանել է 30-օրյա ժամկետից 3 օր ուշացմամբ՝ 07.10.2020-ին հետևյալ բովանդակությամբ.«2020 թվականի օգոստոսի 23-ին ՀՀ ԱՆ Նուբարաշեն ՔԿՀ-ի թիվ 4-րդ պատժախցում կատարված

խուզարկության ընթացքում նույն խցում պահվող երեք անձանց նկատմամբ ֆիզիկական ուժ և հատուկ միջոցներ կիրառելու փաստի առթիվ ՔԿՀ-ում նախապատրաստված նյութերը 2020թ-ի օգոստոսի 26-ի թիվ 40/18-10-3349 գրությամբ ուղարկվել են Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների դատախազություն: Հարկ է նշել, որ խուզարկությանը մասնակից 11 աշխատակիցներից 6-ը հանդիսացել են ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնի հատուկ նշանակության բաժնի աշխատակիցներ, 2-ը՝ օպերատիվ բաժնի աշխատակիցներ, իսկ 3-ը՝ Հիմնարկի աշխատակիցներ:»

Այս ամենին հետևել է՝ ՀՀ ԱՆ ՔԾ աշխատակիցների կողմից Նուբարաշեն ՔԿՀ այցելելը և արգելված իրերի առկայության ու դրանց օգտագործման վերաբերյալ ստացված օպերատիվ տվյալների իսկությունը ստուգելու իրավասությունը կարգավորող մի շարք իրավական ակտերի թվարկումը.«Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդված, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 77-րդ հոդված, ՀՀ կառավարության 2006 թ-ի «ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության կալանավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների ներքին կանոնակարգը հաստատելու մասին» N 1543-Ն որոշմամբ հաստատված հավելվածի X գլխով սահմանված կանոններ, ՀՀ արդարադատության նախարարի 2011 թ-ի նոյեմբերի 21-ի «ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության անվտանգության ապահովման կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» N 194-Ն, N 195-Ն հրամաններ, ՀՀ արդարադատության նախարարի 2009 թ-ի դեկտեմբերի 18-ի «ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգերը հաստատելու մասին» N 311-Ն հրաման:

2020 թ-ի օգոստոսի 23-ին Նուբարաշեն ՔԿՀ-ի 4-րդ պատժախցում տեղի ունեցած դեպքերի առնչությամբ Դիտորդների խումբը 25.08.2020-ին ՀՀ գլխավոր դատախազին ներկայացրել է հաղորդում, որում ի թիվս դեպքերի նկարագրության, մասնավորապես նշված է.Խնդրում ենք՝ 1) Հարուցել քրեական գործ հաղորդման մեջ նշված հանգամանքները պարզելու նպատակով, 2) Անհապաղ նշանակել դատաբժշկական փորձաքննություններ՝ ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ հատուկ ջոկատայինների գործողություններից տուժած ազատագրված անձանց նկատմամբ: Ինչին ի պատասխան 31.08.2020 թ-ին ՀՀ գլխավոր դատախազությունից գրությամբ հայտնել են հետևյալը. Ուղարկում եմ ՀՀ ԱՆ ՔԿՀ-ներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խմբի նախագահ Հ. Հարությունյանի կողմից ՀՀ գլխավոր դատախազին հասցեագրված հանցագործության մասին հաղորդումը՝ ՀՀ ԱՆ Նուբարաշեն ՔԿՀ-ի կալանավոր Ա. Խ-ի հաղորդման հիման վրա նախապատրաստված նյութերին կցելու և համատեղ ընթացքը լուծելու:

14.Մնդի հասանելիությունը և որակը

Մնդի կազմակերպում

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ ազատությունից զրկված անձն իրավունք ունի առողջության պահպանման, այդ թվում՝ բավարար սնունդ ստանալու:

Նույն օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատապարտյալը պատիժը կրելու ընթացքում ապահովվում է օրգանիզմի կանոնավոր կենսագործունեության համար անհրաժեշտ սննդով, որի օրական միջին չափաբաժինները սահմանում է ՀՀ կառավարությունը:

Ազատազրկված անձանց արժանապատիվ սննդով ապահովելու հարցը քրեակատարողական համակարգի հիմնական մարտահրավերներից և Խմբի մշտական ուսումնասիրության հարցերից է եղել:

Խումբն այս առնչությամբ դրական է գնահատում 2019-2021 թթ. նախաձեռնված սննդի ոլորտի փոփոխությունները:

2019թ.-ի հոկտեմբերի 15-ից սկսած՝ սննդի պատրաստման ծառայությունների ձեռքբերման փորձնական ծրագիր է իրականացվել ՀՀ-ում ամենամեծ լրակազմն ունեցող ՀՀ ԱՆ «Արմավիր» և «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-երում:

Սնունդ է մատակարարվել ընդհանուր հաշվարկով 1.090 անձանց համար: Վերոգրյալի համար ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ-ի կողմից կազմակերպվել է «ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ-ԳՀԾՁԲ-19/9» ծածկագրով գնման ընթացակարգ:

Արդյունքում 24.09.2019թ.-ին կնքվել է «Արմավիր» և «Նուբարաշեն» ՔԿՀ-երում սննդի պատրաստման ծառայությունների ձեռքբերման ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ-ԳՀԾՁԲ-19/9 պայմանագիրը: ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ ծառայության կողմից ուղարկված թիվ 40/11-1272 գրության հիման վրա Խմբի կողմից ուսումնասիրվել է «ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ-ԳՀԾՁԲ-19/9» ծածկագրով գնման ընթացակարգը, որի շրջանակներում կատարվել է ծանոթություն գնումների մրցույթի 10.09.2019թ.-ի հայտարարությանը⁵⁹ և տենդերին մասնակցելու կառուցվածքային չափորոշիչներին:

Ամենացածր գին է առաջարկել «Ռեդի-Սթեդի» ՍՊԸ-ն, որի հետ 24.09.2019թ.-ին կնքվել է ՀՀ ԱՆ ՔԿԾ-ԳՀԾՁԲ-19/9 սննդի պատրաստման ծառայությունների մատուցման պայմանագիրը 107,964,500 (մեկ հարյուրյոթ միլիոն ինըհարյուր վաթսուներսու հազար հինգհարյուր) ՀՀ դրամ ընդհանուր արժողությամբ: Արդյունքում հաշվարկային տնտեսման ընդհանուր արժեքը կազմել է 1,907,500 (մեկ միլիոն ինըհարյուր յոթ հազար հինգհարյուր): Մեկ անձին տրամադրվող սննդի օրական գումարը կազմում է 1.415 ՀՀ դրամ, ներառյալ բոլոր ծախսերը, այդ թվում՝ հարկերը, տուրքերը և ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված այլ վճարումները:

Ինչ վերաբերում է սննդի բազմազանությանն ու որակին, 2020 թվականի վերջին Խմբի կողմից կատարված այցերը և ազատազրկված անձանց հետ առանձնազրույցները թույլ են տալիս արձանագրել դրական գնահատական և հիմնականում սննդից գոհունակություն:

⁵⁹(ANNOUNCEMENT On Request for 14 Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://armeps.am/epps/cft/prepareViewCfTWS.do?resourceId=5223235> 27 Quotation)

Նույն իրավիճակը շարունակվել է նաև 2021 թվականի առաջին կիսամյակում: Ճաշացանկը փոխվում է յուրաքանչյուր շաբաթ՝ ապահովելու համար սննդի զանազանությունը, պահպանելով նաև սննդակարգի որակը, կալորիականությունը և այլ օգտակար հատկությունները: Պետք է նշել նաև, որ հաշվետվության ներկայացման պահին «Արտ Լանչ» ապրանքանիշը ներկայացնող «Ռեդի-Սթեդի» ՍՊԸ-ի կողմից ազատագրված անձանց համար նախատեսված սննդի ապահովման համակարգն արդեն գործում է ԱՆ քրեակատարողական բոլոր 12 հիմնարկներում:

Ֆոտոշարք

